

Euskeraren Erri Akademia / Academia Popular de la Lengua Väsca
L'Academie Populaire de la Langue Basque

Euskerazaintza

LXXXV Zenbakia • 2020. urtea-1

**Euskalerriko
edestiaren ondorioa
XIII In atala**

Euskerazaintza

Gure irakurleari:

Azken zenbakian gure aldizkari au artzen dutenentzat eta adizkideentzat jarritako oar bat agertu zan, arpidendunai diru-laguntza eskatuz.

Batzuk arpidetza zenbat dan jakin nai dute eta gure erantzuna au da: “Len”, oraingoz ez degu arpidesaria zeaztuteko asmorik, al degun artean naiago dogu irakurleen gogo ona kontuan artu eta emaitza ematen digutenak “laguntzaille” taldera sartuko ditugula esaten da gendun.

Gaur, diru kontuetan estutasunean sartuta gagoz, eta al dauanak gura geunke “urtero” 30 euro ordaintzea, bealdean aipatzen dogun gure kontuen zenbakietan.

Gure kontuen zenbakiak onek dira:

BBVA: ES41-0182-1296-00-0201538669

KUTXA: ES80-2101-0200-46-0006681589

EUSKERAZAINTZA

Euskeraren Erri-Akademia

Colón de Larreategi 14, 2ª eskuma

48001 - BILBAO

e-mail: aeuskerazaintza@gmail.com

www.euskerazaintza.org

Z. N. A. / C. I. F. G 20/127. 759

Eusko Jaurlaritzaren Elkartea Erroldan, 1136 zenbakia.

Erri Zuduzkotasunaren Aldarrikapena
(BOE 45/1981 eta EE. AA. 96/1984)

I.S.B.N. : 1132- 1318

Legerako Gordetza: BI-1928-87

Diseinua eta inprimaketa: IBEGRAFIK

www.diseinuetakomunikazioa.com

Laguntzaille

 Bizkaia

foru aldundia
diputación foral

Euskalerriko Edestiaren ondorioa

1. ZATIAN.....	7
1. 2. Euskalerriko edesti onen ondorioa.....	7
1. 3. Eskertu bear dodazanak.....	7
1. 4. Benetan eskertu bear dodazanak baiña.....	8
1. 5. Euskerazaintza ta Euskerazale erakundearen kanpotik, nire lagun aundi baten eritzia.....	9
2n ZATIAN.....	11
2. 1. Europa sortzen.....	11
2. 2. Omosapiensen zabalkuntza:.....	11
3. Barandiaran' tar On-Joxe Miel'ek esaten dauana, eta Euskerea.....	11
2. 4. Iberoak dirala ta.....	13
2. 5. Leenengo zati bi onen Ondorioa.....	13
2. 6. Gizartean, Ekanduz ibili bear direzan legeak.....	13
2. 7. Euskerazko Izkuntza.....	14
3. ZATIAN.....	15
3. 1. Atlant Itsasotik Alemaniaraiño, ta Eskoziatik Kadiz edo Ispaliseko ibaiaren euskal lurralde bitartean, euki genduzan leen atzerri edo erri alderraien sarrerak.....	15
3. 2. Erromatarren zabalkuntza.....	16
3. 3. Kristautasuna.....	17
3. 4. Gaurko Aldi barri asieratik, Kristautasuna sortuz, ta Katolikotasuna irasi ondoren, gaurko egunerarte gertatu zana.....	17
3. 5. Oar txiki bat emen.....	20
3. 6. Godo'en aria ostera artuta.....	20
4n ZATIAN.....	27
4. 1. Iparraldean Akitaniako dukerria, Baskoniako dukerria, Gaskuñako dukerria, Banu Kasitarrak, Karlomajno, Iruñako erregetzaren sortzea, Asturias ta Leongo III Alfonsoren alegiñak euskaldunak menperatzeko, Bizkaiko Jauntzaren sorkuntza, Arabatar Anaidi Elkarteak, ta Gipuzkoako Batzarrak.....	27
4. 2. Euskal Iparraldean, Akitaniako Dukerria.....	27
4. 3. Euskal Iparraldean Baskoniako Dukerria.....	31
4. Gaskuñako Dukaterria.....	37
4. 5. Banu Kasitarrak.....	38

4. 6. <i>Euskalerrriaren aurkezpena, orduko denboratan.....</i>	39
4. 7. <i>Pipino ta bere seme Karlomajnok Aita Santuakin euki ebazan arremanak. Labur esateko:.....</i>	40
4. 8. <i>Euskalerrriko ego aldean mauritarrekin Nafarroako erregetza ta Bizkaiko Jauntzaren sorkuntzak.</i>	42
4. 9. <i>Nafarroako erregetzaren sorkuntza.</i>	42
4. 10. <i>Asturias ta Leongo IIIIn Alfonsoren alegiñak, euskaldunak menpetzeko. Euskalerrriko erantzunean, Bizkaiko Jaunen sorkuntza agertu ebena.</i>	43
4. 11. <i>Bizkaitar Jauntzaren sorkuntza.</i>	44
4. 12. <i>Bizkaiko Jauntza sortarazteko gertatu zana.</i>	45
4. 13. <i>Izadi onek daukazan legeak, eta gizaren seme/alabak erabili bear dabezanak, Euskalerrriko Edestiaren 1go atalean ikusi genduzan.....</i>	46
4. 14. <i>Izadi onen giza seme/alabak erabili bear doguzan legeak:.....</i>	49
4. 15. <i>Euskaldunak erabilten genduzan lege demokratikoak, Bizkaiko Jauntzarenak, eredu edo ulerpide lez ipinita.</i>	49
4. 16. <i>Bizkaiko Jauntzaren legeen gaiak.</i>	50
4. 17. <i>Eta zeintzuk izan ziran Asturias Leon Gaztela ta Frantziako Franko erregearen katoliko arauetatik, Euskalerrrientzako sortu ziran arazoak, ta gero Europako erregetegi guztietatik ?.</i>	51
5n. <i>ZATIAN.</i>	53
5. 1. <i>Goazen ikustera, atal bakotzean begituta, katolikotasunezko erlijio orrek Euskalerrriarentzak ekarri dauazan akatzak, askatasunezko demokrazian bizi gindezan.</i>	53
5. 2. <i>VIIn Santso Garzez Jakintsua.</i>	53
5. 4. <i>Oar txiki bat emen.</i>	58
5. 5. <i>VIIIn Santso Azkarra edo Aundia.....</i>	58
5. 6. <i>Nafarroako erreinua VIIIn Santso Indartsuaren denboran.....</i>	59
5. 7. <i>TXANPAÑA'ko ERREGE-LEIÑUA.</i>	61
5. 8. <i>Nafarroako I Teobaldo Bertsolaria ta Txanpaña'ko IVn Teobaldo Kondea esaten eutsenai, 1.201eko urtean Frantziren Troyeseko urian jaio zan eta 1.253ko urtean Uxtaillaren 8an Iruñako urian il. Bertan, Iruñako eleiz nagusian dago illobiratuta.....</i>	61
5. 8. <i>Oinkada luze bat emonda, goazan Nafarroako IIIIn Karlosengana.</i>	65
5. 9. <i>I Blanka, Nafar erregiña.</i>	66
5. 10. <i>Nafar erregetzaren aria osteria artuta, Aragoiko errege IIIn Juan Maltzur aundiaren ekintzak.</i>	68

5. 11. Nafartarren, anai-arteke guda.....	69
5. 12. Aragoiko jaurkintza.....	70
5. 13. Oar-labur baten bidez, emen ikusten doguna.....	73
5. 14. Nafartarren Bianako Printzea lez, IVn Karlosen kondaira.	73
5. 15. 25n Jauna, Bizkaiko Jauntzan.....	77
5. 16. Taket-arteke ondorio labur-bat, Bizkaiko Jauntza onetan.	79
5. 17. Nafar erregeen aria ostera artuta, Nafarroako I Leonor.....	80
5. 18. Nafar erregearen aria ostera artuta, Foix´tar leiñuan, I Frantzisko Febo edo Feboren izenagaz ezagutu zan Nafar erregea.	80
5. 19. Nafarroako erregetzan, Foix´eko I Kataliñ erregeña.....	81
5. 20. Oarpen labur bat.....	89
5. 21. 1.789ko Frantziaren Iraultza.....	89
5. 22. Karlisten iru gudak.....	91
5. 23. d) .- Eta 1.872-1.876ko urte arteko irugarren guda onetako saldukeri galantak ikusten doguz, XIIIIn Euskalerriko Edesti onek, bere lekuan agertzen dauan lez.....	96
5. 23. e).- Franko´k egin ebazan alegiñak, Europa osoa, katoliko aberkide izenean batzangotzeko, bere katolikotasunaren s akratuzko gurutzada santuaren gudakaz.....	96
5. 24. f) .- Europa ta mundu guztian, orduan artu ziran erabagiak, zelango eragipenak eukiko ebazan gaurko legezko araudietan.....	97
5. 25. g).- Onaindia ta Bazeta´tar Aita Santiri emon bear dautsoten erantzuna, Biok, artu gendun erabagi bidetik.....	98
5. 26. i) Zarate ta Belar´tar Felipe neure karmeldar lagunari be eskatu neutson: ia ze eritzi emoten eutson lan oneri, eta emen bere erantzuna:	99
Bearrezko oar txiki bat:	100

www.euskerazaintza.org

**790.000
BISITARI**

Gure irakurleari:

Azken zenbakian gure aldizkari au artzen dutenentzat eta adizkideentzat jarritako oar bat agertu zan, arpidendunai diru-laguntza eskatuz.

Batzuk arpidetza zenbat dan jakin nai dute eta gure erantzuna au da: “Len”, oraingoz ez degu arpide-saria zeaztuteko asmorik, al degun artean naiago dogu irakurleen gogo ona kontuan artu eta emaitza ematen digutenak “laguntzaille” taldera sartuko ditugula esaten da gendun.

Gaur, diru kontuetan estutasunean sartuta gagoz, eta al dauanak gura geunke “urtero” 30 euro ordaintzea, bealdean aipatzen dogun gure kontuen zanbakietan.

Gure kontuen zanbakiak onek dira:

BBVA: ES41-0182-1296-00-0201538669

KUTXA: ES80-2101-0200-46-0006681589

Euskalerriko edestiaren ondorioa XIIIⁿ atala

1. ZATIAN.

1. 2. Euskalerriko edesti onen ondorioa.

Franko bera, nai eleiz katoliko aberkidetzaren, edo ta orduan gaurko lez, Mundu edo European aginduten eben diruzale fazitzaren aurrean, meza lagun bat baiño bakar bakarrik izan ez arren.

Menperatzailezko erri irasle, edo katoliko aberkide kolonigilleak, Franko, ipini eben buru, Espainitarren erritarrak aukeratu eben Errepublikako gobernuaren aurka, IVⁿ gizal-ditik agertuta egoan katoliko aberkidetzaren gurutzada santu ta sakratuzko eten bageko borroka ortan, Euskaldun, Katalan ta Galleguak erri ezberdiñekoak izan arren, borroka ortan sartuz, eta Agirre ta Lekube´tar Jose Antoniori egin geuntson azalezko ikutu bategaz, amaitu gendun, Euskalerraren edestiko 12ⁿ atala, edesti luze oneri amaiera emonda.

Orain, goazan edesti oneri, lepazaillu edo beltzargak⁽¹⁾, euren bizitzaren azkeneko abesti edo oi u egiten dauanean antzera, goi aldeko puntan, askeneko kind a ipinten, al izan doten baitaren zentzuz, ta egizko maitetasun guztiagaz idatzi doten, Euskalerriko edesti onen ondorengotasunagaz⁽²⁾.

1. 3. Eskertu bear dodazanak.

Leen eskertu bear dodazenak, nigaz benetako artu emon estu ta sakonak euki da-bezanai, erakunde ta lagun lez, dira.

Euskerazaintza eta Euskerazaleen erakundeen bidez: niri, gazteleraz eta euskeraz idazteko bidean alegindu egin eusten, Onaindia ta Bazeta´tar Aita Santi karmeldarra; Olazar ta Uribe´tar Martin apaiza; Zubikarai ta Bediauneta´tar Augustin idazle aundia; Arrinda´tar Anes (Anastasio) apaiza, Solozabal ta Solozabal´tar Paulin apaiza; San Sebastián ta Zubillaga´tar Jose Mari, Josu Lagunen apaiza (Latzaga); Latiegi ta Eraso´tar Bizente apaiza; Azurza´tar Jose Joakin, lur-jakintzan maisu, eta Irrati ta tele-mezuaren ikasketak eginekua zana; Zatarain´tar Ambrosio; Oñatibia´tar Manu al-baiterea eta bere anai Dunixi osagillea; Zubiri´tar Sabin eta Iñaki anai jakintsuak; Egileor´tar Jon; Bilbao´tar Jon Erramun; Akesolo ta Olibares´tar Aita Lino karmeldarra; Gaztañaga´tar Jesús apaiza; Murua´tar Jose Mari; Arzelus´tar Amale; Uriarte ta Euba´tar Ana; eta oraingo egunetan bizirik dagozan Barroeta ta Amorrortu´tar Klaudio, Egurrola ta Madariaga´tar Iñaki, Fernandez ta Ruiz de Eskide´tar Karnele, eta abar.

(1) Lepazaillu edo beltzarga = cisne. (2) Bere bizitzaren azkeneko abesti edo oi u lez, azkeneko kind a ipinten Euskalerriko ondorengotasunari = como el último canto del cisne, poner la ginda a éste corolario histórico.

Danez gain baiña, Onaindia´tar Aita Santi, ta Olazar´tar Martiñekin, alkarrizketa bidez eukiten nebazan arreman estutik, agertu ziran euskerazko ardurak izan ziran.

Onaindia´tar Aita Santik, oldozmen auek itanduten ebazan gure artean: “Elezia Katolikuak, ainbeste zor euki Euskalerrriaren seme alabakaz, leen, bere erdia baiño geiago, Josu Lagunen lekaidetza sortu ebenagaitik, San Iñasiori zor eutsolako,”. “Eta beste erdia, Aita Bitoriak asmatu eban atzerritako Aberrien Eskubideagaitik”. Bai ta, ainbeste zor, Euskalerritik, ainbat millakada lekaide, apaiz, ta lekaime mixiolari bialdu ziranagaitik”. “Gaiñera, Erria bera, ainbesteko sinismen sendokoa izan, beti otoiz bizi zalako denbora onetan”, “bai ta iñori, zekula ezeren kalte egin barik, beren demokrazizko zor-eskubidearen ardurak, ondo zaintzen ebazalako”.

Zergaitik ¡, ainbeste “ETSAI ta GORROTO, gure Euskalerrri maite oneri ?”.

Aita Santik egiten eban itaun oneri, neuk emon neutson erantzuna, Euskalerriko edesti bera, ikertzeko artu naban ardureagaz, gure alkar ekintzazko lanaren bidez.

1.996ko urtean Otsaillaren 11n, Gazteiz´en il jakun gure Onaindia ta Bazeta´tar Aita Santi maitea, eta Uribe ta Olazar´tar Martiñegaz asi nintzan, berak idaz lanen zuzentasunak egiteko ardurean, geratuta.

2.008ko urtean Iraillaren 20an il jakun Olazar ta Uribe´tar Martin be, eta ortik ona, Barroeta ta Amorrortu´tar Klaudio Klaretarra, gaur daukazan 97 urtekin eroaten dauz idazkerearen zuzenketa oneik, Egurrola ta Madariaga´tar Iñaki, ta Fernandez ta Ruiz de Eskide´tar Karmeleen laguntzagaz.

Irurak arrituten ziran, eta dira, nik aurkezten dautsodazan argibideakaz, eta kosta egiten jakie sinisten gauza orreik, nai, ain nabaritasunezkoak izan arren.

A ta guzti, danak onartzen dabe nik egiten dodan lan au, eta gezurtatu eziñezkoak diran lez aurkezten dodazan argibideak, ontzat emoten dabez.

Badaukat, Euskalerrriaren orokorrezko apaiz, lekaide lekaime abertzaleak eskertzeko be, eurak izan diralako katolikotasunezko aberkideai aurre gogorra egin dautsena: Meza Santua euskeratzen; gotzai bertokoak ekarten aleginduz; gure umeari euskal izenak ipinita, atzerriko erroma ta godo´tar izen madarikatuetatik urruntzeko⁽¹⁾; ta batez be, Euskalerrria, espainitarren katoliko aberkidetzaren kolonizazio ortatik urten egian, lan asko egiten ibili diranai, asken inguruan biribilduta emongo dotena.

1. 4. Benetan eskertu bear dodazanak baiña.

Euskerazaleak eta Euskerazaintzaren erakundeazko kide direzan: Barroeta ta Amorrortu´tar Klaudio klaretarra, Egurrola ta Madariaga´tar Iñaki, ta Fernandez ta Ruiz de Eskide´tar Karmele dira.

Auek izan diralako: aurkezpen batzuen ta zuzentasun guztien egille, irudi, iragarki ta zabaltasunaren, aspergaitz ta nekegaitz-bageko arduradun ta lagun miñak.

Milla asko esker ZUEI, LAGUN MAITEOK.

(1) ¡ Ez dira madarikatuak Erroma ta Godo´tar izen orreik! = Bai biurtzen dira madarikatuak baiña, euskal izen abizenak kolonizaziozko ekintzan, aienatzen edo ezereztutean alegintzen diranean, ta neurri orreitan izango dira madarikatuak, berezkotasunezko arrazoiaren aurka dabizelako. Ainbeste urtean gaiñera.

1.5. Euskerazaintza ta Euskerazale erakundearen kanpotik, nire lagun aundi baten eritzia.

Lan onen eritzi bat eukiteko, nire lagun aundi bat dan Garate´tar Felipe karmel-darregana joan nintzan, eta onek irakurri ta gero, asken orrialdeako be aldian, auxe ipini eban:

-*Alegin ikaragarria egingo dozula argi dago.*

-*Dana, ez da izango dogma, edo sinesgai onartzeko tesia, "baiña ordago bat da", dana eskuz jokatzan ibili dirinei.*

Beren erantzuna artu ondoren, atari onen aurkezpena, berari emotea erabagi neban, eta au da berak erantzun ebana:

-*Asierako denboratik gaurkorarte jorratzen dauz kondai-ikertzaille Paulok, gizakiaren sorrera, zabalkuntza, antolakuntza, ugaritzea munduan... eta zelan, senditasuna, izkuntza, legeak, erlijioa, dana loturik, Euskalerriko euskaldunak aberri batekoak lez senditzen ziran.*

-*"Jaiotzatik doguzan lege berezkoak dira artu bear doguzenak, arrazoitasunezko ari-mak izateko. Egilleak, bereiztutako legeen orokortasunetik, artzen ba dituguz".*

Bai, baita naiz greziar izan, naiz kretiak, naiz kaukasotar, naiz bereber, naiz keltiar, naiz feniziar, zoritxarrez munduko jauntxo biurtuta gizadietan zear, ez dago inõr bestean menperatzaille izateko, eskubide daukanik.

-*Gure izkuntza zarrean sinistu ta biziz, euskaldunak, gizartearen sostengu eta eredutzat artu al izan dira, bideak eta joan etorriak eginez munduko lurralde, itsaso, ibai, basamortu, mendi zein aranetan ibiliaz.*

-*Edestiaren kritika onen bidez, alegin onegaz Paulok, ziurrezko barri ugari ezarri dauz, eta "ainbeste gerizpe aundiak" gerizpetik argitara eroan, baita astindua emon, ain ziurtzat bota diran okerreko egi maltzurrezko batsuei.*

Bejon deizula. Zure lagun batek.

6. *Euskalerriko edesti au osotzeko, badaukadaz, zor dodazanak be, Deustuko Ikastetxe Nagusien liburutegi, ta liburuen bidetik artu dodazan argibideak eskertzeko, baita orrez gaiñ.*

-*Lasa ta Apalategi´tar Jose trinitarioaren: "El pueblo Vasco, democracia y testigo de Europa".*

-*Idoate ta Bera´tar Gregorio Biotzaren taldeko lekaidea: "Navarra y las Cruzadas" idatzi eban liburutik.*

-*Zubiaga eta Legarreta Felix´en: Origen del Vascuence.*

-*Beragaz egonda, Gazteleraz emon eustazan Vascoeupeismo versus Indoeuropeismo. Eta euskeraz idatzita daukan: Euskara ermeneutika liburuetatik artuta.*

-*Liburu oneik Internetetik atarateko daukan elbidea: <http://www.todoebook.com/Erroteta/>*

-*Arrindatar Anastasioren magia y religión primitiva de los vascos.*

-*Arturo Kanpionen Navarra en su vida histórica.*

-*Ugaldetar Martinen: síntesis de la historia del pueblo vasco. Eta iru liburutan idatzi eban: nueva síntesis de la historia del pueblo vasco.*

- Añamendiren edestiko liburu-bildumatik.
- Gran Diccionario Enciclopédico Ilustrado *Selecciones Del Readers Digest*.
- Nuñez ta Astraintar Luisen: *El Euskera Arcaico* (extensión y parentescos) liburutik be bai, zeaztasun batzuk artzen dodazalako.
- Euzkadi Online: *la primitiva lengua de los antiguos europeos*. Interneteko elbidea: *email@Euzka-diOnline.com*-
- TOPONOMIA VASCA EN EUROPA
- Prehistoria, de la Universidad Nacional de Educación.
- Anastasio Arrindaren: *los vascos de la magia al animismo*. Eta *los vascos de la caída de Roma al cristianismo*.
- Santso el Sabio´ren liburutegitik, Deustuko ta Euskalerriko Ikastexe Nagusietatik, ainbat milla datu ataratekoak.
- Barandiarantar on-Joxemielen *Euskal-Kulturaren Aitalen*, baita bere lan kopurutik artuta daukazanak.
- Latiegitar Bizentek: *Euskal Kristautasunaren Sorkuntzatik asita, daukazan berderatzi liburutatik*.
- Europan, genetika bidez egin diran ikerketatik, ikusi genduzan be, Wennemantart Teo, germaniar ele-jakintzaren maixua, Fostertar Peter, Kanbridgesko ikastetxe nagusian genetika´ren irakaslea, eta Ameltar Elisabeth berrien idazleak, euren azterraldi sakonetik, zelan esaten dabela: Euskaldunak ta Euskerea dirala, Europatar arbaso edo Aiton Amonak.
- Euskal Liburutatik, eta baita lendik, idazten nebazanak argitzeko, ainbat liburutatik artu dodazenagaitik.

2n ZATIAN.

2. 1. *Europa sortzen.*

Goazan ba, idatzita daukaguzan 12 atal edo liburuzka onetatik, Euskalerrriaren menpeari ondorengo lez, garrantzientariko erantzuna emoten, al dogun zeaztasunezko argibideakaz adierazteko.

Argibide zabal bat emon gendun Europa sortzeko, leenengo atalean, eta azalkera labur bat eginda, berau geratzen jaku:

K.a. orain 500.000 urte inguru, Europako lurraldetara sartu ziran lenengo Near-dentalak egin eutsoen, eurak izan ziralako bakarrik geratu ziranak, *Wurm* deritxon azkeneko izotz-aldi ostetik.

2. 2. *Omosapiensen zabalkuntza:*

Omosapienseko giza, 30.000 urte sortu zanetik, 150.000-10.000 gorengo Paleolitikoaren asken denborak, edo Arri Aroko aldiak ziren izotza urtzerakoan, Afrikatik urtenda, Asia ta Europara zabaltzen asi zan, euskerazko leen izkuntz, edo len-ereduzko euskereakin, eta oiñarrizko oitura bardin bategaz, Atlant-Itsasotik Ekialdeko Indiaraiño.

Kontuan euki bear da, denboraren aldi guztietako zeregiñ oneik, nai azturazko bizitz onetan, ditekezen izakizunetan, aurrerakuntza aundiak euki arren, denbora guztiak, bardiñak dirala, Giza seme/alaben bizitzazko edesti guztiko ekintzan, beti, ekan-duzko zeregiñ bardiñetan sartuta gagozelako. Eta besterik ez dalako agertzen, ori esan leike dala, Jaungoikuaren agindua. Bai ta, gizaren aztura-bideko aurrerakuntza, biur edo zurgu-biribil lakoa izan dala⁽¹⁾ beti, nai lenengoetan eta ikasteko azturaren bideak, neurri estu-estu batekoak izan arren.

Izadi onen ezaguntzan ibilita lenengo alditan, olako neurria al izan giñelako baka-rrik emoten, kiribil edo zurgu-biribilzko aurrerakuntz orreri.

Geroagoko diketezenaren arloan sartu ondoren, eta oinkada neurrian, gero ta azkar-tasun geiagogaz zabaltzen joanda, gaurko egunetan, erreztasun aundiz aundiagotu egi-ten doguz, diketezenaren arlo⁽²⁾ orreik. Nai ta, gure jakituri ta ekintzak, leen aldiko asie-rakoak izan arren, gure jakintzazko bilbakuntza⁽³⁾, ekanduzko lanean amaitzen dalako.

3. *Barandiaran'tar On-Joxe Miel'ek esaten dauana, eta Euskerea.*

Mesolitiko aldia: Paleolitiko ta Neolitikoaren aldi artekoa da, eta Europaren edesti aurreko aroa, orain 15.000-10.000 urtearen ingururarte.

18.000-15.000 urteko aldi onetan esaten dau On-Jose Mielek, Euskaldunak artu ebela gaur daukan giza-itxura, edo Kromañoien itxuratik, gaurko Euskal-Nortasuna-ren itxurara aldatu giñela, Paleolitiko Neolitiko bitartean edo mesolitiko aldi onetan,

(1) Zurgu biribil-lakoa izan = crecimiento, en forma de bucle o espiral en el abance diario vital, sin que nunca fuera diametralmente estático, o sin avance en la lógica empírica, porque siempre se avanza aunque poco en principio, con la eliminación de las posibilidades practicadas. (2) Milloikada asko alboratu egin doguzalako diketezan arloetan = por los muchos miles de millones de posibilidades que hemos desechado en el campo de esas mismas posibilidades. (3) Bilbakuntza = evolución, en éste caso vital sapiente.

euren alegiñezko batzarkidetasunaren egizko bidetik, askatasunezko demokraziaren zentzu aundiena lortu ondoren.

Kontuan artu bearda, denbora onetan, edo ta milla urte askotan beintzat, K.a. 2.000 urterarte, ekialdeko Sargonidasen menperatzaillezko alegiñetik iges eginda, Keltiar leiñuak alde-rrai, Alemaniako ekialdean agertu arte, iñor ez zala agertu emengo lurraldetatik, eta Eskozia-tik Kadizeraño, ta Atlant Itsasotik Alemaniaren Ekialderaño emen, ez zirala egon besterik, euskaldunak baiño. Ariñauko eta geroagoko urte kopuru orreitan, euren Baita barnean lortuta, Euskaltasunak daukan Askatasunezko Demokraziaren zentzun edo ulermen aundi au.

Kromañon giza onek, jakin eban otzari aurre egiten, eta bera agertu zanean, aurreko Neandertalak euren artean ezereztuta, sortu zan giza mota au, izan zala, Asia ta Europatik zabaldu zan gizartea, bere leen Euskerazko izkuntz azturan, gaur arte.

On-Joxe Miel'en esanetan, euskaldunak, bertoko perretxikoen antzera, beti bizi dirala emen, euren ikertzaillezko emaitzak alan agertzen dabelako.

Ikusi genduzan be, Wennemanntar Teo, germanitar ele-jakintzaren maixua, Fostertar Peter, Kanbridgesko ikastetxe nagusian, genetika'ren irakaslea, eta Ameltar Elisabeth berrien idazleak, euren azterraldi sakonetik, zelan esaten ebela: Euskaldunak eta Euskerea zirala, Europatarren arbaso edo Aiton-Amonak.

Bai eta Zubiaga ta Legarretatar Felixek, esaten euskuna, bere argitaratutako liburuan *Origen y desarrollo del lenguaje*⁽¹⁾ 49n orrialdian, Euskerearen buruz: "Munduko gizartetan, mintzoeraren jaiocera, eta beren azalkuntza, oituraren azkerazko edestian esanda, munduko gizaren jendekuntzazko edestia dala, bere neurri guztietan".

Orregaitik, Euskerazko mintzoera bat bezala, Izadiak daukazan irudizko eredu nagusietan ikertu, eta ipuin legez, adierazi ezkeru, edesti ta edesti-aurre onena dala, *"Erromako kaisar menperatzail-merkantilista, ta katoliko aberkidetzan kolonizatuz batzangotzeko, dabizen norkerizkoen aurka"*. Berezko gizatasunagaitik iñoz azaldu, esan, edo ta edatsi⁽²⁾ ez dan benetako edestia dalako.

Maixutasunezko lan ederra benetan Zubiaga ta Legarreta'tar Felix'ek egin dauana, euskaldun guztiak, eta batez be jakitunak, irakurri bear leukiena, gure euskal askatasunezko demokraziaren sinismenean sendotu gaitezen, eta Europan erakutsi, bera dala orain be, asieraren *izarrezko* argibide onena, izadi onen giza, zentzutasunezko *orubean*⁽³⁾ eseri edo kokatu daiten.

Orregaitik, berbearen mintzo edo abots sorkuntzan, Izkin bakarreraiño eltzea, eredu nagusiren ozenezko⁽⁴⁾ iturria argitzea da. Eta Euskerea, izkin bakarreraiño eldu al dalako, orain ezin da esan, alderatzailleak⁽⁵⁾ esaten daben antzera, *Euskerea jatorriz, ezagutzen ez dan mintzoera bat dala*.

Baita mintzoeraren oguzpeneko⁽⁶⁾ jaiokera, bera dala berezko aitortzaille.

Orregaitik, mintzoeraren jatorrizko itz bakar bidetik, eta onen eredu nagusiko leen analoji arauz, beren jaiokera argitzen dauan, *izkuntz bakarra da*.

Euskereak, inguruan daukazan oraingo eta esaten daben jatorrizko diran mintzoerak baiño, obeto ezagutzen dau beren jatorrizko edestia.

Bere esangura, mintzotasunezko gorputz guztiaren alkartzezko itzaren antolakuntzan, eta entzutezko abotsetan, irudi lez, irarrita daukazelako.

(1) Según el vascuence. (2) Azaldu, esan, edo edatsi = describir, decir, contar, narrar, explicar. (3) Orubean emplazamiento de ORU = SOLAR+ be = bajo. (4) Ozenezko = sonoro. (5) Alderatzailleak=comparatistas. (6) Oguzpeneko mintzoera = pronunciación articulada.

Oso zabal ta argi itzi gendun 1go atal onetan, Euskaldunak, euki genduzan Askatasunezko Nortasun Demokratikoak, eta Aita Henao Cejador´tar Julio, ta Luzuriaga´lakoak, Euskerea ta erlijioagaitik esaten dabena: “Euskaldunak nai ta sorgiñkeriakaz ibili arren, beti izan garena monoteismu edo jainko bakar baten eritxikoak, leenengo atalean ezauntzara emoten dogun lez, bigarren atal edo aurrera joan gaitazan, Euskalerraren ondoriozko edesti onetan.

2. 4. *Iberoak dirala ta.*

Neolitiko Mesolitiko denborak, edo askeneko arrilanduen legunketako⁽¹⁾ aldiak, K.a. 10.000 urtetik 5.000 urterarte izan ziranetik, gero Eneolitiko edo menast⁽²⁾ aldiko denboran sartzeko, aldaketa aundiko denborak izan ziran:

- Eiztariak izatetik, artzain izatera aldatu giñelako.
- Landarearen mozkiñak batzeagaitik, lurgintza edo nekazaritzara aldatuta.
- Xautzaille izatetik⁽³⁾, egille izatera aldatuta.

Euskaldunak, asieraren urbilletatik, beti egon gara euskerean jendekuntzatuta, edo gai-mundu onetara jaio gintzazanetik, aurrera bai beintzat.

Eta aurrera edo azturazko Jendekuntzaren zurgu-biribil edo bukile orreitan sartuz, beti joan gara, Jaungoikuak bereztu Ebazan Lege´en eskaerari, bear eben bereztasunezko erantzunak emoten. Azterkatu ondoren, beti jakin gendulako erantzun ederrena emoten, gero ta gure Nortasunezko Baita, nabari sendotzen joanaz.

Izen oneik, estal-itz⁽⁴⁾ edo esateko era baten, ibero orren agerkera ez zan izan, euskaldunak egin genduzan aldaketak baiño besterik. 1´go atalean, argi datorrena.

Eta 4.500-2.000 urte bitartean, sortu ziran orduko gizartearen aldaketa aundienak, berotasunezko eguraldiak agertu ziranetan sortu ziralako.

Eguraldien berotasunezko aldaketa oneikaz, eizaren oitura apur bat bastartuz, basantzaren eziketetan, ta arri-landuen bidetik, etxegintz ta erriak sortzen asi ziran, bai, bei, txerri, ardi, zaldi, ta basantzaren eziketara⁽⁵⁾ aldatu, artzainketan edo abere zaintzan asi ziranetan, domu bidean⁽⁶⁾ oso osoan sartu ziralako.

2. 5. *Leenengo zati bi onen Ondorioa.*

30.000-18.000 urte bitarteko leenengo denbora auek izan ziran, leen ikasteko mailakuak, lurreko legeari begituta, eta konturatu ondoren, goian, Zeruko edo Jaungoiko Sortzaille edo Iraslearen agindupean egon giñela.

2. 6. *Gizartean, Ekanduz ibili bear direzan legeak.*

Urte askoren bidez, bereala konturatu ziran, euren eskuetan ez zala egon, iraslearen almenik edo sortzailletasunik, eta ezin gendula gure kontutik, iñungo legerik atara, lege orreik, nor-beren eritziz sortuz, norkerizkoak biurtuta agertzen diralako.

(1)Legunketako aldiak = tiempos de la piedra pulida. (2) Eneolitiko edo menast dembora = perteneciente al período prehistórico de transición, entre la edad de piedra y la del bronce. (3) Xautzaille izatetik, egille izatera aldatuta = de ser expendedor, o, gastadores, que pasaron a ser autores, o, componedores. (4) Estal-itz = disimulo, eufemismo. (5) Etxegintz ta basantzaren eziketara, aldatu zirela = tiempos en que pasaron a ser constructores de casas, y domadores de animales salvajes. (6) Domu bidean oso osoan sartuta = metidos totalmente en el precio, o valor de las cosas para el intercambio.

Orregaitik, eta danon bardintasunagaitik, egin bear zan guztia, Ekanduz, edo danon zor eskubidearen zentzuan, bereztasunak daukazan legezko artekaritzarekin egin bear genduzela egin bearrezko trukeak konturatu ziran, eta orrela bideratu ebezan euren egin bear guztiak, zaintzailletasunaren batzartasunezko bidetik, eta batzarrezko bide orretatik, berez agertu ziran, Askatasunezko Demokrazi aundi baten.

2. 7. *Euskerazko Izkuntza.*

K.a.18.000 urte, K.a. 2.000 urteraiño, oraindiño azturazko bide estutik, eta aurrera begituteko, diketezanak ezagutu ondoren alboratuz, Euskaldunen euskerazko mintxoera, jendekuntzazko arloetan sartu gendun.

EUSKERIA, Nortasun ta izen buru lez artu gendun, eta bai ta egiten zan guztia, erindu, garbitu ta gardenduaz⁽¹⁾, danok dekun Baitan irarritu gendulako, era orretan edertu gendun, sinistu ezin dan lekuraiño, guk daukagun euskal izaera, zor-eskubideen bidetik ibili bear genduzan ekintzak, Askatasunezko Demokraziaren mailla aundira eroanda, euskerearen Jendekuntz aundi baten ezarri gintzazalako.

Eta aberkidetasun orreri esker lortu gendun, etsaieri aurre egitea, baita gero, gure denboran, erlijio katoliko aberkideen ziñezkitzatuko eritziagaz, gurutzada sakratu ta santu lez agertuko jakun katoliko mamutzarrari aurre egitea, euren kolonizaziozko ta zitalezko kaisar asmakuntzetatik bizirik urten gendulako. Oraindiño, ez dira konturatu, katolikotasunean aberkidetzeko “Urrezko Tzekor” ori, ez dala, guk bear dogun benetako jaungoikua, eurak asmatuz, diruan mozorrotutako sasi-jainko bat bakarrik dalako.

Egizko JAUNGOIKUA goian, daukagulako zain.

Orain, goazan ikustera, noz azten diran menperatzailletasunak sortzen, eta zer gertatu zan Euskalerriaz.

(1) Erindu, garbitu ta gardenduaz = refinar.

3. ZATIAN.

3. 1. *Atlant Itsasotik Alemaniaraiño, ta Eskoziatik Kadiz edo Ispaliseko*⁽¹⁾ *ibaiaren euskal lurralde bitartean, euki genduzan leen atzerri edo erri alderraien sarrerak.*

Ondoriozko lan au, luzatu ez egitearren, eta XIIIIn atal onetan sartu zedin, Asia, ta Ejiptoko edestiak, baita Greziaren edestiko ikutu txiki bat izan ezik, alboratu bear doguz.

Leen, ondo idatzita dagozelako Euskalerriko edestian neure ustez, ta bigarren, nai ta berriz jakiteko gogoen egarriaz geratzen bagara, beti daukagulako gure esku, idatzitako edestia.

Europaren Ekialdetik Mendebalerantza alderrai etorri zitezen, edo agertu ziran giza leiñuei, emon bear dautsagu leentasuna.

-K.a. 500.000 urtetan 50.000 urterarte Neandertalak, eta gero Omosapiens edo Euskaldun biurtu ziranen ostetik, ez zalako iñork agertu ainbeste milla urte ostean, K.a. 2.000n urtean, Keltiarrak Alemaniako ekialdean agertu arte. Eta auek, bigarrenak izanez gain, ez ziralako zabaltzen asi K.a. 800 urterarte. Epe aldi luze ortan, artu emon ona euki eben, Euskal giza leiñuakaz, aurrerakuntza aundiak ekarri ebazalako. Euren indarrezko edertasun aundiena, K.a. 4n gizaldian lortuz.

K.a. 600eko urtetan zabaltze ori amaitu ebanean, franko leiñukoak, Loira gañean ta Normandiako bitartean kokatuta geratu ziran betiko, ortik bideratuta euren zabal-kuntza, franko leiñu lez Auñamendiko mendiketararte.

-K.a. 1.250eko urtean, Fenizioak agertu ziran Itsas bazterretatik zabalkuntza aundiz, euren sal-erosketakaz, euskaldunen artean ez ebena kalterik egin, ta bai artu emon ona, Anibal´eri laguntzeko, K.a. 218ko urtean Tarrako´tik⁽²⁾ Erromaren aurka joan zanean.

-Edestilariak, Euskaldunakin berdinkatu⁽³⁾ egiten dabez Etruskoak, iñork ez jakin arren nundik nora agertu ziran. Ondo argituta dagoena bere atalean.

Dana dala, K.a. 1.100´eko urtetatik Etruskoak, ondo ezarrita egon ziran Arno ta Tiber ibai artean.

K.a.753ko urtean eta euren salerosketarako, eraikiten ebazan uriak, lapurretatik babesteko, Ramnes, Tizioak eta Luzereakaz alkartuta Espartarren itxuran, guda-lozte bat antolatzea erabagi eben, gero Palatino ta bezte mendiakaz kokatuta, Roma-Kuadrata deituko zana.

Ez ziran, erabagi orregaz bakarrik geratu, salerosketetan danoen artean aituteko, Grezitar izkitegi edo iztegiagaz, Latini izkuntza sortu ebelako.

K.a.VIIIIn gizaldi erditik onantza Etruskoak, euren zabalkuntza erabagi eben, eta eurak sortu eben Erromatar guda-lozte orreitan, gizaldi bateko agintaritza euki eben.

(1) Ispalis ibaia = rio Gudalquivir da. S, Zta lez esan eskero, ur-lastera esangura daualako euskeraz, eta pal, errekeak sortzen dabezan zelaikada edo Ibarrak. (2) Tarrako = Tarragona. (3) Euskaldunakin berdinkatu = que los historiadores, comparaban a los Etruscos con los vascos.

Etruskoak, Adriatiko Iparraldetik itsasalde guztia, ta Korzikako ugartea menderatuta euki arren, Paleolitiko-Neolitiko alditan lortutako demokraziak, eta orduko Uri nagusiak euki ebezan oiturazko bereiztasun demokratikoak, ez eutsen izten batzango edo batasun batera eltzen, eta K.a.VIn gizaldeen Erromatar gudalozte orreik, menperatzaillezko indarra artu, ta Etrusko eurak menderatu ondoren, euren Errepublikazko itxuran sortuz asi ziran Erromatar gudalozteen gorputza artzen, menperatzail biurtu ebena, Europa, Ekialde ta Afrikako Uri nagusiekaz geratzeko.

-Ispalis edo Erromatar Betikako lurraldeetan, gero mauritarren menpe bidetik Andaluzian biurtuko zanean, beti danik bizi ziran Tarteso, Turt edo Turdetano, Turdulo eta abarrezko euskal leiñuak, Erromatar gudalozteak agertuz, dan guzti orreik menperatu arte.

Greziako Estrabon, edestilari ta geografo edo lurra bere neurrietako jarkean margoztu egiten eban gizonak Erromatarren serbitzura, ango bistanleagaitik esaten eban: "Iberotarren artean, jakitun aundienetariko lez euki ebezala Tarteso, Turdulo, edo Turdetano oneik, euren salerosketako "garu" janari, ta eguneroko lanetan ibili ondoren, idazkera ezagutuaz gain, 6.000 urte baiño lenagotik gogora etorten jakiezan lege ta kondairak, itz-neurtuko bertsuetan abestuten ebezala, euren artean aurkari (emen gure gaurko bertsolariak), edo nor geiagoka lez, eta bai ta keltiarren agerkeratik, aurrerakuntza aundia artuta egon zirala. Bere atalean, ondo zeaztuta dagoena".

3. 2. *Erromatarren zabalkuntza.*

K.a. 510eko urterarte Tarkino 'tar Luzio "Arroputza", Etruskoen asken errege izan zanari, bere erregezko ezar lekutik kentzeko, K.a. 510-509ko urte bitartean, Junio ta Bruto 'tar Luzio, eta Tarkino ta Kolatino 'tar Luzio matxinatu ziran, eta Tarkino "Arroputz" ori, bere erregetzatik kendu ondoren, Errepublikako jaurkintza ipini eben. Jaurkintz ori, aundiki edo Erri-Gurasoen eskuetan geratu zana, senatore batzar lez.

Kartajinesaren edo Fenizioaren aurka, amaitu ezinezko guda punikoetan asi ziran.

Leena, K.a. 264-241 urte artean amaitu zana, Erromatarrek, Sizilia, Zerdeña ta, Korzegaz geratuz, Iliria, Galia Zisalpina eta Erdiugarte edo peninsula onetara zabaldua.

K.a. 149-146ko urte bitartean Kartago menperatzen dabe, eta Kristo il ebenetik, nai goi aldian egon arren, euren maldabera asi zan.

Erromatarren lana, oso gogorra izanda, euren gudaloztekin euken kaizertza, Mundu onen goialdian eukiteko, eta ezagutu ziran gizarte guztiak Erromatar biurtzeko, etenbageko alegiñ gogorretan ibili bear ziran lez danen aurka, Mundu onen errigizarteak, euren bereztasunaren azturazko ibil bidean, lortu eban jendekuntzaren ekanduzko oitura ta izkuntza ederrak, ispillu apurtu baten zatietan begituta lez, milla baragarritzko latin-kume edo erromantzezko latin-kumezko zatietan agertu jakuzan jendekuntz orreik, beragaz, errien ekanduzko oitura ta nortasunezko zentzuaren arloetan, berakada aundi bat eginda, eta ortik asi giñan naita nai ez, guzur aundi baten gaiñean zaldikatuta ibiltzen.

Ta erromatar eurak be, neurri orretan joan ziran, kaisar zentzua galtzen, IVn gizaldiko asieran, Kristoren eriotza sortu ebenetik, bizitz onen ekintza guztiak, bereta-

sunezko legean zuzendu barik, edo berezko legeen Ekanduzko eran antolatu edo zuzendu bearrean, egizko zentzu guzti orreik, norkerizko guzurraren gainean zaldikatuta ezarri ebalako.

3. 3. *Kristautasuna.*

Kristo ilda gero, sortu zan Kristautasunezko eritzia, Goiko JAINKO baten eritzian ezarri gurean, gorantza joan zana etenbage.

Bere irakaskintza: Jainkoagandik etorri ta gure giza anaiekaz euki bear gendun ardurara aundiko begirunea; Errigizarte artean alkar artu emonetatik euki bear zan ardura aundi ta garbitasunezko zintzotasuna; Errukizko sariakin bizitzea; Bai ta edozein gauzatarako laguntzak; Eta zor edo eskubideko zor-ordaiñak, egiaren ekandu aundiko ardurean egindako irakaskintzakaz bizi bear zala bizitz au esanez, Jesusek, bere berezkotasunaren zentzuzko oldozmenetik, alan egokitzen ebalako eritzi orreik, artu eban ospe aundi ori.

Gero euren arteko batzuk, Jesús, Jaungoiko bat lez artu gurean ibilita, geienak, Munduko giza guztiaren antzera, Jaungoikoaren seme lez artzen eban, Kristautasuna erlijio lez, Arriano gotzaiaren eritzi ortan ezarrita.

Erromatarrek, arraiñaren sinezmenekoak artu ebazan errukari nagusi lez Kristo il orduko, eta ainbat sarraski euren artean eginda, gero Kristo ostean, oneik errukari artuz, makiña bat kristau eskegi ziran, erromatar gurutzetan.

Kristo il ebenetik leenengo urte onetan 325eko urteraiño, Arriaren erabagi ortan egoala kristau sinismena, eta Erromatarren asmo eritzi ta menpetasuna, nai bere aunditasunean egon arren, maldaberan egoan ezin beste, eta urten bide baten bat aurkitzen ibili ondoren, I Konstantinok, erabagi gogor bat artu eban, eta I Silvestre Aita Santuagaz alkartuz, Mundu osoa katoliko aberkideztan kolonizatzeke, erlijiozko katoliko eritzi barri bat sortu eben, Munduko giza guztia erlijio orreitan batzangotzeko.

3. 4. *Gaurko Aldi barri asieratik, Kristautasuna sortuz, ta Katolikotasuna irasi ondoren, gaurko egunerarte gertatu zana.*

Argi dago, kolonizatzaile asmatzaille jauntzar ugari egon zirala denbora aietan, mundu onen Eki alde ta Mendebaleko errigizarteak, euren menpeko batzangotasunaren sasinaieran zuzentzeko. Eta 325eko urte onetan, Jesus jainkotu gure ebanen artean, bai ta I Konstantino Erromatar kaisertzagaz, Mundu osoa, Erromatar biurtu naian ibili zan, I Silvestre Aita Santua, ta Osio Kordobako gotzaiñaren laguntzagaz.

Dojma araus edo ziñeskintzazko erlijio baten, kaisar agintaritzapean gura ebanek, eta emen sortu eben katoliko aberkideztzagaz, lortu eben guztiz, Goiko Jaun Irasleak, Izadi oneri ipini eutsozan legeditik urruntzea, ezin besterarte.

Eta Munduko gizarte guztia, guzur aundi baten gainean zaldikatuta ipini euskulako, judu, mauritar, kristau-katoliko aberkidezko erlijio orretatik urten ezinik geratu giñan.

Ni arrituta geratzen naz, gizon areik, nai Aita Santu edo kaiserra izan arren, nundik atara eben baimena, Goiko-Jaun edo ta JAUNGOIKUA, euren ebaketazko maira jatsi, ta burua iru zatitan banandu ondoren, irurak, baktza bere aldetik, jainkoen ize-

nakin jantziz ipinita, aita- seme ta ar- usoan biurtzeko. Errigizarteak, naasi, astoratu, edo Jaungoikuaren aztarnak galdu egiezan⁽¹⁾ egin ez arren, euren esanetan.

Kristo il zanetik, erromatarrak, kristauen atzean iltzeko ibili egon arren, lasai ta bakez bizi ziran oneik, Arrianoren eritzian ezarrita, arik eta I Konstantinok, K.o. 325eko urtean, Erromatar Mendebal ta Ekialdeko kaisertzak lotu arte.

I Konstantinoren jaurkintza ezagutzen zan mundu onetan, Asia Txikerraren Eufrates´eko ibaitik, Atlant itsasoraño, eta Afrikako Sajaratik, Eskoziaraño mugatzen zan.

Oartuta egon zan I Konstantino baiña, bereztasunaren aurka asmatutako Erromatar Kaisertza ori, ezin ebalu aurrera eroan, berari surkaiztu edo eutsiteko, beti ta etenbageko gudalozteak bear ziralako, eta oldozmendu ondoren, Erromatar Kaisertza ori, Kristau erlijioagaz alkartzea erabagi eban, Mundu osorako, katolikotasunezko aberkidetza irasiz.

K.o.325eko Loraillaren 20rako I Konstantinok, I Silbestre Aita Santuarekin alkartuta eta Osio Kordobako gotzaiña eta San Atanasioren aolkularitzagaz, Asia Txikerraren Bitiniako lurraldean, eta Marmarako itsasondoan dauan Nizea⁽²⁾ urian, I Eleiz Batzar Nagusia batzeko agindu eban.

I Silbestre Aita Santua gaiso edo zarra zalako, ez zan jua eleiz batzar orreitera, eta orde, Kordobako Osio gotzaiña bialdu eban, Biktoreta Binzentius apaizak beragaz, maikide buru izateko, orduan ezagutzen zan mundu osoaren 300 gotzai batutakoen aurrean.

Osio Kordubako gotzaiñ ori, Aita Santuaren ezean, antzerki orren antzezleri aundienetariko bat, biurtuko zan.

Konstantino`k, Arrianoren ikaspidetza baztartuz ta ziñauskerira gaitz etsiratu ondoren, Arrio eskomunikatu eben, onek, bere lagun Nikomediako Eusebioren ondora iges eginda, I Konstantinok, aukeratu eben Katoliko aberkidetza, siniskizunezko aitorrtzan⁽³⁾ biurtu ebalako.

Noren eskubidetik ?.

Len ikusi dogu, zer gertatzen dan, guk irasitako legeakaz, Jaungoikuaren Bereztasundutako Legeditik artzen ez ba dira, Norkerizkoak biurtzen diralako⁽⁴⁾.

Eta I Konstantino onek aurrerantzerako, Iru baldintza oneik ezarri eutsioezan Mundu guztiko giza`ri:

a) .- ***“Mundu guztia, kaisarjaun baten azpian egotea”.***

b) .- ***“Judu Katolikotasunezko erlijioa, mundu osoarentzat izan dedilla”.***

d) .- ***“Ta Latiña, jendekuntzaren gaillu lez⁽⁵⁾, Munduko erritarte guztiarentzat, be- tirako oiñarriturik”.***

(1)Edo Errigizarteak naasi, astoratu, edo Jaungoikuaren aztarnak galdu egiezan egin zana = que se hizo para despistar las creencias de los pueblos, o, para despistarles en las creencias del DIOS CREADOR por lo menos, y asi opacar la visión que debíamos tener por las leyes naturales, que ellos querian desapareciesen, para imponer sus preferidas leyes y vivir como dioses. (2) Nizea = Asia Txikereko Frisia lurraldean eta Marmarako itsas ondoan egoan Uria. (3) Siniskizunezko aitorrtzan biurtu eban = que lo convirtió en creencia de fé sacramental, o, dogma sacramental de fé. (4) Gizonak irasi eban aberri katolikoak = que los nacionak catolicismos que el hombre creó, estan fuera de todo contexto natural, y por tanto divino, o, de Dios Creador, siendo totalmente personalistas dichas creaciones. (5) Jendekuntzaren gaillu lez = que al latin, lo convirtieron en vehiculo transportador de la civilización, o idioma común para todo el Mundo.

325eko Loraillaren 20tik Bagillaren 19rarte, Kredoan ezarri eben sinismeneko ikur lez Mundu osoaren katoliko guztientzat, edo ta naita nai ez, Munduko giza guztientzat.

Eta 325eko urtean Uztaillaren 25ean amaitu ziran, Nizeako batzarraren eginkizunak.

330`eko urtean Konstantinok, Bizanzio izan zanari, Konstantinoplaren izena ipini eutson, Europa ta Asiaren erdian egoalako, eta batera, Mendebaleko ta Ekialdeko Kaisartzaren bitartean egon zalako.

Ez eben kontuan artu, erabagi orren ondorio bidetik, 395`eko urtean, Mendebal ta Ekialdeko kaisertzak, betirako bananduko zirala.

334-335eko urte bitartean I Konstantinok, Arriori deitu eutson osteran, Konstantinoplara joan zedin, bertan, Arrio gotzaiñak euki eban eskomunikazio edo eleizatik kanpora botateko agindu ori, beren gaiñetik kentzeko.

Ez zan Konstantinoplara eldu baiña, 336ko urtean Nikomediara eldu zanean il zalako, eta ortik aurrera, Arrianotar jarratzaileak asko ugarituta, amaitubageko borrokak euki zituzen, I Konstantinoren ondorengo batzuk, Arrianismoaren jarratzaile biurtu zirelako.

337ko urtean il zan I Konstantino.

Eta 340ko urtean, IIn Konstantino kaisar aukira igonda, bere anai Konstantegaz asi zan borrokan, Konstantek, Italian euki ebazan jabetzak, menperatu ebazalako berentzat.

Alderantziz sortu zan baiña, Konstantek borroka orretan, IIn Konstantino il ebalako.

I Konstantinoren irugarren seme, Flabio Julio Konstante oneri, aitag kaisertza iru zatitan banandu ebenetik, Afrika, Iliria ta Italiako jaurkintza emon eutson.

Eta bere lengusu Dalmazio il zanean, euki zituzen gudalozteak menperatu ondoren, Mazedonia eta Greziagaz geratu zan, baita IIn Konstantino anaia be, Akileyan il ebanean, Galias`eko lurraldeakaz geratu, eta Arriano irakaspidetzaaren aurka agertuz, San Atanasio, bere aberkide katoliko lekuan osteran kokatu eban, IIn Konstazio⁽¹⁾ anaiak euki eban eritziaren aurka.

350ko urtean Flabio Julio Konstante onek baiña, Majenzioren keiñaduratik erdi ugarte onetara iges ibili zanean, Magenzioren gizon iltzailleak il eben.

IIn Konstanziok baiña, ekialde ta mendebaleko kaisertzagaz jabe geratu zanean, Arrianismoa berrezkuratu eban, eta Kordobako Osio gotzaiña ta Erromako aita santuari, ziñez itz emon bear izan eutson, bai ta izenpetu be, eurak, Arrianoren irakaskintzazkoak zirela.

381eko urterarte iraun ebazan borroka oneik, Konstantinoplako eleiz batzarrean, Arrianoren irakaspidetza menperatuta geratu zan arte, Teodosiok, Nizeako katolikotasunen ikurra dan Kredo edo sinisbideko otoitza ezarrita.

Menperatu esaten dot, erromatarrak 409ko urtean ezereztu edo aienatu ziranean, Godoak izan ziralako, Arrianismo orregaz, aurrera egin ebenak.

Konstantinoplako eleiz batzar onetan, beste arrigarrizko gauza bat be egin zan, Arnas Saindu edo ta Izpiritu Saindu, edo uso-ar ori, Jaungoiko ta Kristoren maillazko neurrira igotea erabagi zanean, Irukoitz Deunaren irakaspidetza ezartzeko.

Irukoteko irakaspidetza onen aurka egon zan Arrio gotzaiña, eta bearrezkoa aurkeztu jakien, katolikotasuna baztarte, katolikuen kolonizaziozko ziñeskintza orreik, ez egiezan aurrera eroan.

(1) IIn Konstazio = I Konstantino aundiaren semea, 317ko urtetik, 361eko urteraiño bizi zana.

3. 5. *Oar txiki bat emen.*

Katoliko, latiñaren bidez datorren itza da, Itz Grekoak: *kata norantza* esan gura duana, ta *olos, dana* edo *dan guztiak alde batetik joan zitezzen* esangura dauanagaz.

Itz-bi orreik alkartu ebazanean Katolikotasunezko aberkideztaren itza agertu zedin, Kristautasun osoa, katolikotasunaren aberkideztara *alderdikidetu* eben, sakratuzko egi bakarrezkoa izan balitz bezala.

Eta Kristautasunari kalte geiago egin-nai ez arren, urrengo urtean, Jaungoikoaren eta mundu onetako gizartearen bitartean, Erromako Eleiz Kaisartua ipini eben ordeztako lez, eta or asi ziran, mugabageko sasijainkotasunaren irudimenean, sinis egi orreikaz gora ta bera, dan guztia, kolonizazioaren aberkideztazko alegiñekin korapillotuten.

Eurak, betirako izan ba ziran agintari lez, edo sasijainko lez, dan guztia, Goiko Jaungoiko Irasleak, bereztu ebazan askatasunezko legearen aurka ezarri eben, Munduko giza guztia edo errigizarteak, katolikoaren aberkideztan batzangotu naian.

Emen andiena egin zana baiña, ez zan bakarrik, Munduko gizari kendu jakon berezko Nortasunaren Eskubideko Aberritasuna, bakoitza, Goiko Jaun Iraslearen aginduz, gure eginkizun guztietarako, Baitagaz ekarten dogun berezko legeen ordezkartzazko ardurea, kendu egin euskulako, Munduko giza-semeak, orren ardura barik itzi ondoren, eurak, usta edo zartailluen⁽¹⁾ zigorragaz, Munduko errigizarteak joputasunez⁽²⁾ beartzeko ?.

3. 6. *Godó'en aria ostera artuta.*

347ko urtean, Teodosio aundia igon eban Erromatar kaisertzara, eta 395ko urtean il zanean, Ekialdeko Kaisartza, bere seme Arkadiori, eta Mendebalekoa beste seme Onoriori emonda, Ekialde ta Mendebaleko kaisertza oso ori, betirako bananduta geratuko zan.

Godook denbora orreitan, Unoren ekintzagaitik bananduta ibili ziran, Ego Mendebalean, Bisigodoaren izenagaz, eta Ostrogodoen izenagaz, Ekialdean esagututa.

Ostrogodoak, Unoakaitik menperatuta geratu ziran Danubio ibaiaren inguruetan, eta bisigodoai mendebalde ta egoalderuntz bultzatuta, 409ko urtean Alarikok, Erroma saskildu eban, eta 476ko urtean Odroakok, Mendebaleko Erromatar kaisertza ezereztu egin eban.

1.453ko urtetan, Erromatar Ekialdeko kaisertzak, Turkoak ezereztu arte iraun eban, eta ortik aurrera Europako kaisertzaren funtsezko zentzuak, Eleiza katolikuaren eskuetan bakarrik geratu ziran, naita, Europaren berezko errigizarteak euren errege, jaun, edo ta kaiserrak euki arren, katolikotasuna aolkulari nagusi lez, danoen gaiñetik ipini eben.

Edestilari batzuk, Aita Santua buru zala, katolikotasun orren aolkularitza bakarrik eroaten ebala esaten dabe, baiña egia, beste gauzabat da, erlijio bidez eta danean sartuz, eurak goitik bera agintzen ebala edesti guztian ikusiko doguz lez, argitsuzko gizon orreik, alan ikusi ez arren.

IIn Teodosio, aztu barik, Arkadioren semea izan zanak, I Konstantinok bere asierazko kaisertzatik agertu ebazan erismeneko lege edo idatzitako lege guztiak, batu, ta

(1) Usta edo zartailluen = fusta, azote, palo para azotar. (2) Joputasunez = como esclavo.

Justinianoren lege bildumagaz osotu ebela. Eta *Teodosioren lege-sorta deituko ziren lege orreikaz*, orainarte jaurkitzen dauskuela, ezeren lotsabarik.

438ko urtean II In Teodosiok ekialdean, eta III In Balentinianok mendebalean, batera argitu ebezan lege orreik, ekialdean Justinianoren lege sortagaitik, eta mendebalean godoen bardiñ antzeko legeagaitik aldatu arte.

438ko urtean Ermeriko sueboren erregea, ainbesteko borrokakaz gogaituta, bere seme Rekilari´ai emon eutsezan erregetzaren ondorengotasunak, eta beragaz lortu eben sueboak, euren zabaltasun aundiena.

441eko urtean Rekila Sueboen erregea, kristau-katolikotasunera aldatu zan, eta lurralde batzuk erromatarrei kenduta, Sebilla aukeratu eban bere uri nagusi lez.

446ko urtean Rekilak, bere indarrezko zabaltasunean, Portugaleko Bragan euki eban bere uri nagusia, Lusitaniako Meridara aldatu eban, eta erromatar Bito gudar nagusia menperatu eban, onek euren zabaltasun ori, geratu gura ebelako.

448ko urtean il zan Rekila au, eta bere ondorengo lez, bere seme Rekiariok igon eban Sueboaren erregetzazko aulkira, eta I Teodorikoren alabagaz ezkondu, katolikotasuna besarkatu eban bere erlijio lez.

453ko urtean Rekiariok, erromatarrekin sinatu ebezanean bakeak, Kartajinesari kendu eutsoezan lurraldeak, euroi emon eutsoezan.

456ko urtearen Urrillan baiña, Rekiario damutu egin zan kartajineseko lurraldeak, erromatarrei emoteagaz, eta ostera, eurak erasotzea erabagi eban.

456ko urtearen Urrillako 22an, erdi ugarte onetan Sueboek, egindako triskantzak geiegizkoak zirala ta, II In Teodorikoren bisigodoak sartu ziran erdian, eta Astorgaren Uri ondoan, aldatzen dan Orbigo ibai inguruan, Rekiarioren sueboak menperatu ondoren, euren arrapaka atzetik joanda, Braga Uri nagusia saskildu eben, Rekiario bera be ilda.

Agiulfok artu eban Sueboen erregetzazko agintaritzza, eta lapurkerizko bideetan sartuta, ainbat indarkeriaren oldarkeriak egin ebazan, euren anai arteko guda sortu arte.

Urrengo urteetan, eta erregetzazko aulkian ezarri naian, ainbat borroka egin ebezan euren artean, bisigodoak be artean zirala, eta Remismundo sueboen errege lez aukeratuta, lortu eban erregetza ori alkartzea, erdi ugarte onen mendebaleko iparraldean, arrianismoaren erlijioa besarkatuz.

466ko urtean Sueboaren artean, siñesgabe ta priszilianistas, edo Prisziliano ziñausle aitzindarien⁽¹⁾ jarraitzailleak izan ziran geien, arik eta, Remismundo sueboaren erregeak, bisigodoen errege II In Teodorikori eskatuta, onek, Arian´tar Ajax mixiolaria bialdu arte, ortik aurrera, arrianismoren jarraitzaille biurtu ebazalako.

481eko urtetik 511ko urteraino ikusten dogu, 481eko urtean ildako Txilderiko erregearen seme, Klodobeo⁽²⁾ frankoen erregea, katolikotasunera biurtu zala. Eta Euskalerrarentzat Frantziko Iparraldetik, leen euki genduzen frankoen erasoak asi jakuzan.

469-558ko urte bitartean, zeaztasunezko argibidearen eza, aundia dago, Teodemundo erregearen izena bakarrik aurkituta.

(1) Priszialinistas edo Prisziliano-ziñausle-aitzindarien (jefe superior, director, conductor, guia, adalid) jarraitzailleak = seguidores de Prisciliano el apóstata = renegado, hereje, prevaricador, perjuro, infractor deun juramento. (2) Klodobeo = 466-511 urte bitartean bizi zana eta 481-511 urte bitartean frankoen errege. Txilderikoren semea zan, Klotilde printzeagaz ezkondu zanean, katoliko biurtu ebana, 486ko urtean Frantziaren lurralde Soissons erromatarren aurka garaille urten ebana, gero Loira ibaitik gora dauan Britania edo Armonikako lurraldeak menperatu ebenak eta II In Alarikori irabazita il ondoren Akitaniako lurraldeak bereganatuta, Frantziko erregetzaren sortzaillea izan zana.

559ko urtean Karriariko erregeak, oso makal euken seme bategaitik, katolikotasunezko eritzia sartu eban berriz Suebo errian⁽¹⁾, Tourseko San Martiñeri eskatuz osasundu daiten, eta San Martiñen ezurrezko ondar batzuk ekarri egien agindu eban, bere semea osatzeko.

559ko urtean Sebillako gotzaia Isidoro Santuak⁽²⁾ esaten dau, Dumio gotzaiaren eragipenez, Teodomiro⁽³⁾ sueboaren erregea izan zala lenengo errege katolikua, 561eko urtean, eleiz batzar nagusia batu ebena, eta bere bizitzaren askeneko urtetan, Leobijildoren⁽⁴⁾ eraso gogorrenak artu ebazanak.

Vn gizaldiko amaieran eta VI In gizaldiko asieraren arteko urteetan, anglosajoiaren erasoagaitik, eta Britaniatik iges etorri ziralako keltiarrak, Eo ibai eta Ferroleko kresal ibai artean, Luzenzeko⁽⁵⁾ lurraldeetan asi ziran sartzten.

Keltiar oneik, Luzenze edo Lugoko lurraldean, Britonia edo Pastorizako errian dagon euren Bretoñako Santa Mariaren elizako lurretan antolatu ziran, euren bizitzak, aurrera eroateko.

Eta Sueboen erregetzagaz, euren artu emona ezagutzen dogu, Mailok keltiar gotzaia 561 eta 572ko urtetan, Bragako leen eta II In eleiz batzar nagusietan egon zalako.

560ko urtean Teodomiro sueboen erregeak, katolikotasunean ondo jabetuta egon zanean, lekaidetxe batzuk sortarazi ebazan, euren artean, Portugaleko Braga ondoan dauan Dumioneko⁽⁶⁾ lekaretxea, eta bertakoa izanda “*Sueboaren bidali edo apostolua*”, Bragako San Martin gotzai ospatsuaren ez-izenagaz ezagutzen zana, Suebo guztien antzera, Panonia edo Germaniako Dazia, Mesia, Iliria ta Norikako lurraldetatik etorritakoa zalako.

561eko urtean Teodomiro erregeak, Bragako I Eleiz-Batzar Nagusiak ospatu ebazan, Priszialinismoaren ekanduzko arauak argitzeko, ta euren bizitzak arrianismora bideratzeko.

567ko urtean Teodomiro erregea Dumion lekaretxeko apaiz-buru zala, erregetzaren gotzai guztiak asi ziran bere izena aldarrikatzen, eta alan izendatu eben Bragako uri nagusiaren gotzai lez.

569ko urtean, Teodomiro sueboen erregeak arrianismoa bideratu gurean, Lugoko II In Eleiz Batzar Nagusiak ospatu ebazan.

570ko urtean Leobijildo bisigodoaren erregeak, Sueboen aurka asi zan.

572-574ko urtetan Leobijildok, Dueroko ibarrak erasotu ebazan, Sueboak iparralderuntz bultzatuta. Batera, Miro erregeak, Bragako II In Eleiz Batzarrak ospatu ebazan, erabagi artean, eleiz geiago eraikitzea aginduz.

Ortik argitzen da, zelan bisigodoen izenagaz dagozan eleiz asko, Sueboak eginda-koak direla.

(1) Tourseko Gregorio Santuak esaten dauan lez. (2) Sebillako San Isidoro gotzaia = 560ko urtean Kartajenan jαιο ta 636ko urtean Sebillan il. (3) Teodomiro erregea = 570eko urtean il zana, eta baleiteke Tourseko Gregoriosk esaten dauan Karriariko (559) erregea dala. (4) Leovijildo bisigodoaren erregea = 586ko urtean Toledon il zan, 568-573 urte artean bere anai Liubagaz errege izan zana, eta bakarrik 573-586ko urte bitartean. San Ermenejildo ta I Rekaredoren aita eta ispaniako-godoaren erregetza sortu ebena. 572ko urtean Kordoba kendu eutsen erromatarrei, eta Orense sueboari. Bere seme Ermenejildo il eban katolikotasunetik ez ebalako arrianismora aldatu, eta gero berak limurtu eban bere beste seme I Rekaredo, katolikotasunera aldatu dagian, ortik kanpo gatz izan zalako erdi-ugarte onen kaisertzaik osotu. (5) Luzenzeneko lurraldeetan = tierras de Lugo. (6) Dumioneko lekaretxea = el convento de Domiun al lado de Braga en Portugal.

575eko urtean bisigodoen errege Leobijildoren gudalozteak, Orenseko mendikateetik, suebo erregearen ardurazko lurraldeetan sartzen asi ziran, eta ango Araukonaren edo Arejenesaren⁽¹⁾ mendietan, Aspadius izena euki eban sueboen guda nagusiak, Miro´ren sendi osoa menperatuz, Miro Sueboen erregeak⁽²⁾, bakeak siñatu ebazan Leobijildorekin.

Eta 576ko urtean, Aspadius jauntxo ori, askatzeko borrokan asi ziran leiñuak geratuz, bakea eskaiñi eutson Leobijildo bisigodoaren erregeari⁽³⁾, eta Uelba ta Jaen bitartean dagozan, Morena edo Mariana mendikateetan, mendebaleko Orospedaren leiñuen nekazariak matxinatu ziralako, 577ko urtean Leobijildok, sueboakaz siñatu ebazan bakeak, Miro sueboaren erregea bere gudalozteakaz, bisigodoen menpe geratzeko baldintzagaz, siñatu ebazan.

578ko urtean Miro sueboen erregeak, Leobijildo aitaren aurka ibili zan seme Ermenejildori laguntzeko, Sebillara joan zan Leobijildo bisigodoaren aurka.

Leobijildok baiña, Mirok eukezan gudalozteak inguratu ebazan, eta Miro sueboen erregea menperatuta, Leobijildori lagundu eutson Sebillako uria artzen, Ermenejildoren aurka.

583ko urtean Sueboen Miro erregeak, Leobijildo bisigodo erregearen seme Ermenejildo katolikuari lagundu eutson berriz, bere aitaren aurka, eta Leobijildo aitak, Hermenejildo semea atxilotu ostean, eukezan erregetzazko ondorengo guztiak kendu eutsozan.

583ko urtean Miro il edo erregetzaren aulkitik kanporatuta, Eboriko bere semea egin eben sueboen errege, Leobijildogaz bakeak siñatuta.

584ko urtean Eboriko sueboen erregeari, bere koñatu Andekak⁽⁴⁾ kendu eutson errege aulkitik, eta Andekak, Eboriko, lekaidetxe baten sartuta, Eborikoren arrebeagaz ezkontuta egon zanetik, Eborikoren emazte Sisegutia andreagaz ezkontzera aldatu zan.

585eko urtean Leobijildo bisigodoen erregeak, Frantziren Borgoñako lurraldean, Borgoñesakin euki eban borrokan, bere seme I Rekaredoren arduratan itzita, bera Suebo erregetzaren aurkako erasora joan zan.

586ko urtean Leobijildok, Sueboen erreñua erraustu ta menperatu ondoren, Andeka erregea arrapatu eban, eta apaiztuteko koroï eran⁽⁵⁾ ulia moztuta, Bejako Pax Julia lekaretxera bialdu eban, errege al izateko, geiagoko aukera guztiak kenduz.

Leobijildok bide batez, Borgoñako Gontran itsaslariak, salerosketarako euki ebazan itsasontzi guztiak, urperatu ebazan, eta Sueboak euki ebazan lurrak eta altxorrezko diruketa guztiak, bisigodoaren eskuetara aldatuz, sueboen erreñua, bisigodoaren lurralde bat izatera aldatu zan, Toledoko Bisigodoaren kaisertzazko menpe.

Teodomiro sueboen erregea, bere aita Miro errege denboran, sueboak katoliko erlijioara aldatuta euki ebazalako, Leobijildo bisigodoaren erregeak, arrianismoaren eritzia ezarri eban bisigodo ta sueboen erlijio lez, eta ainbat arriano gotzai, zabaldu ziran sueboen lurraldeetan.

(1) Araukoiak edo arenjenesen giza-leiñuak emon eutsoen izena mendi arei. (2) Miro = ¿?-583ko urte bitartean bizi zana eta Sueboaren errege lez 570-583 urte bitartean, arik eta Sebillan, Ermenejildo, Leobijildo semesaren aurka ibilita Sebillan il zan arte. Tourseko Gregorio Santuak esaten dau, Miro erregea bere Galiziako lurraldeetara joan zala eta bertan il. (3) Leovigildo bisigodoaren errege = I Rekaredo ta Ermenejildoaren aita. (4) Andeka = gero Suebo´en errege izango zana. (5) Koroï eran ebagi ulea = tonsurar, o, corte de pelo al estilp godo, dejando una cenefa de pelo entre las dos orejas.

586ko urtearen Jorraillako 13an Leobijildok, bere seme Ermenegildo, Austrasiako Sigerto erregearen alaba Ingundagaz ezkontuta, eta San Leandroren eragipenetik, katolikotuta egon zalako, Leobijildo aitak, arrianismoren eritzira aldatu egiezala beren sinismenak agindu eutson Ermenejildori, eta onek ez ebalako aldaketa orreik egin gura, aitak, bere erregetzazko ondorengo eskubidetik kenduaz, Ermenejildo ainbat denboran aurkarituta egon zan aitagaz.

Aitak, semeagaz euki eban azkeneko borrokatan, semea menperatuz eta atxilotu ostein, onek ez ebelako arriano gotzaiaren eskuetatik Jaunarik artu gura, aitak, semearen lepoa moztuteko agindu eban. Ermenejildo santuaren eguna, Jorraillaren 13an ospatzen da.

586ko urte orretan eta bisigodoaren erregetzazko Toledoko urian il zan Leobijildo erregea, bere ondorengo lez, I Rekaredo bisigot kaisertzazko aulki orreitara igonda.

587ko urtean baiña, 586ko urtean Leobijildo ilteko egon zanean, eta bere seme Ermenejildo katolikua il ondoren, bisigodoaren kaisertza aurrera eroateko, bere arrianoen erlijiozko eritzitik aldatu egin bear zala konturatu zan, eta bere beste seme I Rekaredori limurkeriz, buruan sartu eutson, katolikotasunetik kanpo, gatz izango zala bisigodoaren kaisertza aurrera eroatea, eta I Rekaredok aita il osetetik 587ko urte onetan, Arranismoa baztartuz, Toledoko IIIIn eleiz batzar nagusiak batu ebazan ospatzeko, eta ospakizun orreitan arrianismoa sustraikatuz, katolikotasuna bisigodotar erlijio lez ezarri eban, sueboaren arriano gotzai erdiak⁽¹⁾, katolikotasunera aldatuta, danoen edo arriano ta katolikotasunaren arteko bizitza, alkar eta bakez eroanda aurrerantzean.

Sueboek matxinatuta, zaldizko, mazal edo gizatsu⁽²⁾ izan zan Malariko jauna izendatu eben errege. An egon ziran bisigodoak baiña, laster bakeztu eben matxintasun ori, eta or amaitu ziran Sueboen erregetzazko aldiak.

Alango, aldakorrezko ta aukeraren egokierazko patxara, edo ta irabazkor bizibidean, lenengoetaik zaldikatuta egon ba ziran, Goiko Jaun Iraslearengaitik berbetan gabiltz ?. Ala... , Norkeriz irasitako sasi-jaunezko erlijioagaitik ?.

Eta Bisigodoak, Euskalerriko Akitanian, Tolosako erregetzan ta erdiugarte onetan, ondo ikertu ba genduzan be, goazan azken ukia emoten.

710, 711ko urtean il zan Bitiza, edo Rodrigok, Toledoko bisigodoaren erregetzagaz egin zanean, Bitiza il ebala zaldun batzuen laguntzagaz esaten dabe. Ta emen asten da bisigodoaren askeneko aldia, emendik aurrera, mauritarrak artzen dabelako erdiugarte onetan aitzindarizko⁽³⁾ txanda.

711ko urtean, Rodrigo jaunak, IIIn Ajila izango zan urrengo erregea baiño geiago zalakoan, zaldun⁽⁴⁾ batzuen laguntzarekin, Bitizaren seme Ajilai lapurtu eutson erregetza, eta ajila bere lagunakaz alkartuta, anaiarteko guda sortu ebala diño, Mauritarren sarrera erreztu ebana.

Edestiko kondairak baiña: Erregeak, Zeutako gobernari edo guda jaurlari Julian kondearen alaba Florinda⁽⁵⁾, bortxatu egin ebala esaten dau, eta onek, gaztelua Mauritarren eskuetan itxi ebala, gero IIIn Ajilagaz batera, Mauritarrak laguntzeko, erdi ugarte oneitan sartu zitezten.

711ko urtean Uztaillaren 19an, Tarik Ibn Ziyad' en Mauritarrak, Rodrigo jaun godoaren gualozteak ezereztu ebazan, Medina Sidoniaren inguruko, Guadalete ibai ondoan.

(1) Sueboen Arriano gotzai erdiak. (Lau gotzai esaten dabe aldatu zirala Arrianismotik katolikotasunera) = la mitad de los obispos arrianos Suevos se pasaron al catolicismo. (2) Zaldiko Mazal edo gizatsu = caballero noble, instruido. (3) Aitzindaritzza = guionage, oficio de guia, adalid. (4) Zaldun = nobles. (5) Alaba Florinda = "La Caba" deitzen eutsienari.

Gaurko edestilari batzuk esaten dabe, Barbateko ibai inguruan egin zala borroka ori, eta kondairak Guadaletoko ibai inguruan.

Dana dala, Kadizeko lurraldean dagoz biak, leenengoa, auntsen mendietatik jaio eta beren urak Atlant Itsasora botaten dabezanak, eta bigarrena, Mugado Jerezen ondotik joan ta bere urak, Kadizeko urgolkoan botaten dabena.

325eko urtean, ez zan aienatu Nizean norkeriz, irasi eben katoliko aberkidetzaren sasi-jainkotasuna, Godoak Aienatu egin ziralako ortik aurrera, baiña Mundu edo Ludi onen giza guztiarentzat, katolikotasunaren kolonizaziozko erlijioa geratu jakun, Batikanoko ardurean geratu zalako yaureskeri, idol-gurkeri edo diruaren urregorritzko tzeorra gurtzeko ortik aurrera.

325eko urtean I Konstantino Nizeako batzarrean, eta 589ko urtean I Rekaedoren, IIIIn eleiz batzar ezkerotzik, Toledotik bideratuta batu ziran godo legebilduma orreikaz, 711ko urtean mauritarren garaipenaren ostetik, Pelayo jaun godoa esaten dabe, Asturiasera eroan ebazala gauza guzti orreik, guzur utsa dana.

Alan esan leike gure dabela izan daiten, Pelayok baiña, ez eban euki denbora ta gitxiago indarrrik, erregetza ori antolatzeke, erromatar katolikotasuna ez bazan egon zaiñ, nundik artu ostera ari ori , Mundua, katolikotasun aberkidetzan batzangotzeko.

718ko urtean erromatar-godoak moruen aurka porrot eginda, Asturiaseko Europa deritson mendikateetan, Dobra ta Kareseko erreka bitartean dauan Kobadongako gudan, agertuko jakiezan aukera barriak errigizartearen batu zale menperatzailleai, katoliko aberkidetzaren eritzizko kaizertzan ostera jaurkitzen asteko, erdi ugarte onetan.

-Eta aukera ori agertuko jakien, Pelayok⁽¹⁾ 10.000 asturiarrekin, Alkama mauritarrak bideratzen ebazan 20.000 gudariai irabazita ?. Erromatar katoliko menperatzail eritzizkoak, Obiedon sortuko zan Asturiaseko erregetza barri orregaz asiko zan.

-I Alfonso erregearen bidez, peninsula edo erdiugarte onetan ezarrita, Erroma ta Godo´tar katolikotasunezko legeen bilduma orreik, 768ko urtetik aurrera Asturiasen asita, Karlomajno ta Aita Santuaren laguntzagaz, Europatik zabaltzen joango ziran.

737ko urtean il zan Pelayo, eta urrengo errege, bere suin I Alfonso katolikua izanda, or asten da ostera be, katolikotasunaren batzangotasunezko menperatzail ari ori, indarra artzen.

Emen ondo baiño obeto esan leike, katolikotasunezko erlijioa aita santu guztiekaz, beti egon dala zabalkuntza orren zain, danen gaiñetik.

Eta argi ikusten jakie, iñondik iñora ez dabela aipatu gura, euskal jendekuntzazkoak K.a. egin eben demokraziaren aldeko lana, ta K.o. katolikotasunaren alde mauritarren aurka, nai ta eurena baiño aundiagoa izan arren.

“Zergaitik”?.

Franko frantziar leiñuak, ta Asturiasen aldiko erregeek ortik aurrera, eleitzar katolikuen aolkuzko aginduz bideratuta, ez eben eukingo iñungo errukirik, Jaungoikuak bereztu ebazan legeen aurka joateko, eta ez berezko ta sinismen aundiko kristau erri,

(1) Ez dakit, Pelayoren kondaira au egitan sartu ba leike, denbora aietan eleiz katolikuen apaiz ta lekaideak, goitik berako jaurlari edo agintarian eroaten ebazalako kondairaren gauza guzti orreik, nai aginduz ta bai idatziz, olako kondairak argitaratuaz, aztertzailei aztarnak galerazteko, iñork ez jakin egien, eurak ziralta benetako antzezleriak katolikotasunezko antzokiaren, antzerki onetan. Naita erunena baino andiagoa izan arren.

bai zintzoen izkuntz ta aberriak sarraskitzeko, nai erri iltzaillezkoetan⁽¹⁾ biurtu arren, Jainkoaren ordezkotzan ezarri ziralako, euren urrezko-tzekorraren sasijainko orregaz.

Nundik nora ezkondu ote leikez, Goiko Jaungoiko Iraslearen Legeak, Judu, Kristau, ta kolonitzailleen Aberri katolikotasunezko eritziakin, Irasleen Legeak, bear daben ekanduz ?.

Guzurra, egiagaz berdinduta !: “GATZ”.

Gure arimak ez dira gizatzen, mundu onetan *joputzaren morroi* izateko, *nor* izateko baizik.

Eta egunen baten danok batzangotzen ba gara, danon borondatezko sinisteak alan eskatzen daualako izango da. Gauza orreik, egiten doguzan gauza guzti on bezela, gizakiren berezko eskubideak ondo zaindu ta obeto ordezkatuta gero, berez agertzen diralako ondorio on lez:

“Ludi onen giza, Jaungoikuak, gai-giza oneri bereztu eutsozan askatasunezko legeakaz, nortasunaren zentzu aundienetariko ulermenean ordezkatuta jokatu ezkerro, berez lortzen dira, benetako edo zentzu aundienetariko alkarrezko edertasunak”.

(1) Nai ta, Erri iltzaillezkoetan biurtu arren = que les importaba un camino el convertirse en genocidas de los pueblos naturales.

4n ZATIAN

4. 1. Iparraldean Akitaniako dukerria, Baskoniako dukerria, Gaskuñako dukerria, Banu Kasitarrak, Karlomajno, Iruñako erregetzaren sortzea, Asturias ta Leongo III Alfonsoren alegiñak euskaldunak menperatzeko, Bizkaiko Jauntzaren sorkuntza, Arabatar Anaidi Elkarteak⁽¹⁾, ta Gipuzkoako Batzarrak.

K.o. 711ko urtean mauritarrak, euren indar guztiagaz agertu ziranean, erdiugarte onek eukezan berezko errigizarteari, arnaz edo atsedean aldi bat emon eutsoen, bakotzaren jaurkintzazko Legeakaz antolatu egiezen euren ardurazko giza ta lurraldeak, eta alan egin eben Ego ta Iparreko Euskalerrriaren lurraldeak: Frankoen aurka, Akitaniako konderrriak antolatuz; Nafartarrak, euren erregetza sortarazi; Bizkaitarrak be euren Jauntza sortarazita; Arabarrak, eurak eukezan Anaidi Elkarteakaz; ta Gipuzkoako lurraldekoak be, euren euskal Batzarrakaz aurrera eginda.

4. 2. Euskal Iparraldean, Akitaniako Dukerria.

Euskalerrria, bere Atlant Itsasotik Alemaniaren azkeneraiño, ta Eskoziatik Kadizerañoko osotasunetik, Erromatarren menpean agertu giñanean, Erromatar menperatzaileak euren politikaren antolamendurako, Frantziko Galia esaten eutsonari, lau lurraldeetan banandu ebenean, Akitania, banaketa orren zati bat da.

Eta euren jaurkintzazko zeregiñean, Narbona, Autx, ta Daxeko lurraldeak osotzen eban zanak, Frantziko egomendebaleko lurraldeakaz Bizkaiko itsasgolkoa, Lur-Arteko itsasoa, ta erdiko mendi-taldetik Loira ibairarte besarkatzen eban.

Bere lurraldea, Loira ibaitik, Zebenes mendi kateak, Auñamendiak eta Gaskuña edo Bizkaiko itsas-golkoagaitik mugatuta egon zana da.

409-418ko urte bitartean inguruan baiña, Bisigodoak egon ziran zabal zabalik Akitaniako lurraldeetan⁽²⁾, alkar zaletasun antzeko baten.

Eta 476ko urtean, Erromatar kaizar sakratu ori, godoak menperatu ebenean, Dalmazian⁽³⁾ oraindiño, Nepotetar Juliok, 480ko urterarte iraun eban.

477ko urte onetan Akitaniako erregetza zati bitan banatzen da, Akitania ta Gazkuña, gero Guyena deituko zirenak, 1.058ko urtean, biak alkartuta.

Eta bisigodoak euren kaizertza zabaldu naian, erdi ugarte onetara be etorri ziran.

486ko urtean Siagrijo Godoaren jabetasunean, eta Klodobeoren⁽⁴⁾ agindutara, egon ziran frankoak, Loira ibaitik asi, ta goragoko galiaren iparraldeko lurraldeak menperatu eban.

Eta Siagriok bere burua babestu naian, Tolosara iges joanda, IIn Alarikok arrapau eban, eta Klodobeori eskuratuta, onek il ondoren, Frantziko lurralde guztiagaz geratu ziran bisigodo ta frankoak auzo lez'eko jabetasunean.

(1) Arabarrak, Anaidi Elkarteakaz = los Alaveses con sus cofradías. (2) Nobenpopulania ta Akitania sekundan. (3) Dalmazia = Yugoslabia. (4) Klodobeo 481-511 urte bitartean frankoen erregea izan zanaren emazte Klotildek, katolikotasunera aldatu zan.

507ko urte onetan, Mendebaleko erromatarren kaisertza ezereztu zanean, Frantziaren erdi aldeko egoaldea, Gaskuña ta Septimaniagaz batera, Tolosako bisigodoen erregetzan egokitu ziran, arik eta Klodobeok, Gundebaldo borgoñatarraz alkartuta, Boille, Poitiers ondoan egindako borroka nagusian, II In Alarikori irabazi arte. Berau be, bertan ilda.

Eta 508ko urtean Teodoriko ostrogodoa, Gundebaldori Narbonanko errian egin zan borrokan irabazita, frankoak ta ostrogodoak geratu ziran garaille, ostrogodoak Septimaniako lurraldeakaz geratu ziralako.

Euskaldunak, borroka orren bidez, Akitania⁽¹⁾ ta Nobenpopulania Auñamendietaraiño-ko lurraldearen jabetasuna galdu eben, frankoak eta gero ostrogodoen menpe geratu zanean.

Ostrogodoak erromatarren antzera, lurralde guztietatik ibili ziran euren norkerizko guda indarrarekin, berezko erritarren legeak kontuan artu bage, errigizarteak euren borroketarako peoi lez ibili, ta baita zergak, ordaintzeko baiño besterik, ez ebalako gura.

Emen kontuan artu bear da, merobinjioaren erregetza sendotzen asi zanean, Akitania, Neustria, eta Burgundia edo Austrasiaren erregetzaraiño egokituta egon zala, beti dukeen bidetik zuzentzen ebena.

574ko urtetik asita, Nafarroa, Aragoi eta Kataluñako euskaldunak lenengo, eta Bizkaitar, Arabar eta Kiputzak gero, Auñamendiko kateetatik zabalduz, zirikitu ta oztu egiten eutsela godoi, lapurketa orreik egin ondoren, euren gorde tokietara ostera joanda.

Eta 582ko urtean Bisigodoak, erdiugarte onen euskal lur batzuk menperatzen asi ziran, Euskaldunak, aberri bat lez batera egon giñelako, iparraldetik, euskaldun asko etorri ziran, godoari aurre egiteko.

587ko urtearen ostetik, Astrobaldo dukea ibili zan euskaldunak menperatu naian, ta ezinda, erabagi batera eldu zan, Euskal bizitza aurrera bakez eroateko: **euskaldunek, zergak ordaindu egiezala, batera baiña, bizi ziran lurraldeetan, euskal legeekaz jaurrituko ebela.**

602ko urtean, Austriako II In Teudoberto eta borgoñako II In Teodorikok, euskaldunen aurka joan ziran, eta beartu ebazan euskaldunak, eurak agindutako kondea on artu egien.

629ko urtean I Karibertok, 631ko urtean bere anai-orde I Dagobertogaz sinatu eban alkargo bat, Neustria Akitaniako erregetza barria izan egian.

Neustria edo Akitaniako lurralde orreik, Gaskuña eta bere osaba Brodulforen Tolosako lurraldeak be besarkatu egiten ebazala, Brodulfo osaba ori, Dagobertok il ebelako bere seme Txilderikok errege izan zedin, au be, illabete gitxi ondoren il eben.

Bertrandok, Txilderikoren beste semea menperatu ondoren, I Dagobertoren esanetara ipini zan, merobinjioen erregetza, jaun eta jabe izan zalako, eta bere ezagutza, Akitaniako duke lez aurkeztu zan Boggiosekin batera, biok merobinjioarekin senidetu ondore, Akitania edo Gaskuñako zaldunak izan zirelako.

635ko urtean I Dagobertok⁽²⁾, frankoen osotasunezko erregetza euki eban bere agindutara, eta Boggioiok zirikituta, euskaldunen eraso gogorrenak artu ebazan. Boggio onek, Akitania eta Gaskuñako erregetzaren atzean ibilita askenean, lortu eban berak gura ebana, naita dukearen izenagaz izan.

638ko ta 639ko urte bitartean I Dagoberto il ondoren, eta agertu ziran merobinjioen errege alperrakin, Boggioiok, askatasun naikoa lortu eban eukitea, merobinjioen erregetzatik.

(1) Akitaniako Dukerria, kontuan euki bear da, Ebroko ibairaiño zala. (2) I Dagoberto = 600-638ko urte bitartean bizi zana, II In Klotario ren semea, eta bere ondorengoa, 623ko urtean Austraziako erregetza artu ebena. 629ko urtean, Borgonia ta Neustriaren erregetzak be artu ebazan, frankoen erregetza osoa, esku baten egotea lortuz.

675ko urtean II In Txilderiko il zanetik, urte bi beranduago uste dabe batzuk, sortu zala Akitaniako dukerria, ondo jakin barik, erregetza edo dukaterri lez, jaió bazan.

715eko urtean eta Felix ta Luporen jaurkintza ostean, I Luporen seme Odon Aundiak Neustria eta Austrasiaren arteko gudakin baliotuz, Akitania, frankoen erregetzatik kanpo, askatasunezko erregetza zala aldarrikatu eban, eta bera izendatu eben errege.

718ko urtean, Neustriako II In Txilperiko, eta bere etxezain⁽¹⁾ Rejenfridok, on artu eben Odon Aundiaren erregetza, eurei laguntzeko baldin bategaz baiña, Austrasiako etxezain Marteltar Karlosegaz⁽²⁾ borrokatzen ziranean.

719ko urtean eta Marteltar Karlosen aurkako Soissons´eneko borroka ostean, Odon Aundiak, bakeak eginda Marteltar Karlosekin, II In Txilderikori emon eutsoezan, ararte bere ardurapean euki ebazan altxor guztiak.

720ko urtean Odon Aundiak ortik aurrera, erdiugarte onetatik Frantzian sartuz, ta Septimania, Narbona, ta Akitaniako lurraldeak menperatuta euki, bai Tolosa inguratu ondoren, Frantziko lurraldeetan sartu zan, Mauritarraren aurka joan bear izan eban borroka egiten.

721eko urtean Bagillaren 9an Odonek, As-Samh ibn Malik al Jawlani al Andaluseko jaurlariaren aurka Tolosako borrokan, ustegabeko eraso gogor bat jo eban, eta mauritarrak menperatu ebazan.

III In Gregorio Aita Santu katolikuak, garaipen ori ospatzeko, Odon berari bialdu eutsoezan atsegiñezko sari batzuk, baita frankoaren erregetzatik kanpo, bere euskal askatasunezko legean ezarri zedin baimena.

Argi ikusten da emen, nork euki eban, orduko Mundu ezaugarriaren kontrola, Aita Santuak, antolatzen egiten eben guztia, goitik berako agindu gogor baten, erregeen gainetik kontrolatzen ebalako, nai ta demokraziaren askatasunezko Euskaldunak, euren aberriko Batzar nagusien antolakuntzak euki arren.

Orregaitik egon giñan euskaldunak, Nizean irasi zan katolikotasunezko aberkide lokatz orretatik, urten ezinean, guztiz zikinduta, eurak, Munduko jabledun lez ibiltzen ziralako, eta ori da espaitanitarrei geratzen jakiena, euren ustez sasi-jainko katoliko ori, jainko irasle lez ipini ebelako. Eta egia ortik, urrun dago.

726ko urtean, Odonek, berak il eban Anbasa ibn Suhaym al-Kalbi, al Andaluzeko Jaurlari barria, borroka orreik bideratzen egoala.

731ko urtean, Marteltar Karlosek, III In Gregorio Aita Santuak, Odon´ek euki eban Akitaniako agintea legez tuteko aurka egonda, Akitania erasotu eban, eta Odon´ek jaramon egin barik, Abd Allah al-Gafiq emirrak edo mauritar printzeak, Gaskuña erasotzen egoalako, bertora joan zan laguntzera.

732ko urtean, mauritarrak, garaipen aundi bat lortu eben Garonako borrokan.

Odonek, aukera aukerak eukinda, lenengoetan, mauritarrarekin alkartzea gura eban, moruek baiña, eleiz katolikuaren aurka egiten ebazan ikusita, Marteltar Karlosekin⁽²⁾ alkartu zan, eta Poitiersen lortu eben euren garaipen aundiena, biok alkar jokatzegaitik.

735eko urtean Odonek, baztatu egin zan lekaidetxe baten sartuta, euki ebazan ardurak, bere seme Unaldoren eskuetan itzi ondoren.

741eko urtean Marteltar Karlos ilda, Unaldok, ostera aldarrikatu eban bere askatasuna, eta Babierako I Idilon ta bere seme Grifonekin alkartuta, aurrera egin eban frankotarren aurka.

(1) Etxe-zain = senecal o mayordomo. (2) Marteltar Karlos = 689-741eko urte artean bizi zana eta Karlo-majnoren aitite. 732ko urtean Poitiers´en Odonekin batera garaipena lortue bena mauritarraren aurka.

744ko urtean Pipino eta Karlomajnok, Unaldori beartu eutsoen, bere seme Gaiferoren eskuetan itzi egien, Akitaniaren dukerriko jaurkintza.

768ko urtean Gaiferok baiña, bere aita Unaldo lez, euskal eritzikoa izanda, askatasunezko gizona izan zalako, IIIIn Pipino “Laburra” joan jakon Akitaniara erasoan, askatasun orreik kendu naian, eta Burdeos menperatu ondoren, Gaiferoren ama, arreba, ta lobak baituz, Gaitero be il eban urte orretan.

Gaifero il ostein, bere seme IIIn Unaldo ipini eben Akitaniako duke lez, eta eritziz, bere aita lez, euskal askatasunaren aritzikoa zalako, IIIIn Pipino laburraren⁽¹⁾ seme Karloman⁽²⁾ ta Karlomajnoren erasoagaitik menperatuta geratu zan, Karlomajno, Akitaniaren mende bal eta ekialdeko errege lez izendatuta.

IIIn Unaldo, bere amaren aldetik Baskoniako dukerriaren kondea zala, IIIn Lope aitoren babesera joan zan.

769ko urtean Karlomajnok baiña, beartu eban IIIn Lope, bere illoba IIIn Unaldo, ta emaztea, berarengana eroatea, beren menpetasunezko begirunean eukiteko baitu lez.

Menpetasunezko begirune ori egin da gero, IIIn Unaldoren Torsone lengusuari, Baskoniako dukerria, Akitaniko egoaldea, ta Septimaniako zati baten Tolosako konde edo ardurunezko agintari izatekoaren truke emon eutsoezan.

Iñork ez daki Torsone zelan il zan, eta ondorengo bage aienatu zan lez, Akitaniako lurralde orreik, ostera karolinjioaren eskuetara aldatu ziran.

781eko urtean, Karlomajnoren jaurriean egon ziran lurralde guzti orreik, arik eta urte onetan, bere seme Ludobiko Pio⁽³⁾ Akitaniako errege izendatuta iru urte bakarrik euki ebazanean, Torsote, Tolosako kondea ipini eban Karlomajnok, bere semearen lenengo errege orde lez, eta au Baskoniako Adelrikok baitu ebenean, errege ordezkotzatik kenduta, bigarren Tolosako konde barria aukeratuz, I Guillermo ipini eban errege orde lez, Dukeen izenakaz. I Gillermo onek, ainbat borroka eginda euskaldun eta mauritarren aurka.

793ko urtean I Abd al Rahmanen seme, Kordobako printze edo agintari nagusi I Hisham'ek, gudalozte aundi bi batu ebazan, eta iparreko kristauen aurka joanda, Asturias eta Akitania erasotu ebazan, Narbona onduan, Tolosako I Gillermok menperatuta.

801eko urtean baiña, I Gillermo erasotzera aldatuz, Barzelonaren askatasunean be kide izan zan Narbonako Ademarogaz, eta 803ko urtean Erdiugarte onen mugaldeko⁽⁴⁾ jaurlaria izatera eldu zan, Narbona askatu ondoren.

814ko urtean Ludobiko Pio kaiserrak, Akitaniako erregetza emon eutson bere seme I Pipinori.

(1) IIIIn Pipino laburra = 715-768 Marteltar Karlosen semea eta Karloman ta Karlomajnoren aita, 741-751 urte bitatean etxe-zaiña eta 751-768 urte bitartean frankoen errege bere anai Karlomanegaz batera 747ko urterarte, eta orren ostein Zakarias Aita Santuaren laguntzagaz, Merobinjioaren IIIIn Txilperiko erregea bere aulkitik botata, frankoen erregetza lortu eban eta Bonifasio Santuaren eskutik errege igurtzita 751ko urtean, Esteban Aita Santuak ostera igurtzi eban errege 754ko urtean ortik aurrera bere erregetza Akitania eta Septimaniako lurraldeetatik zabaldua, eta /68ko urtean il zanean, bere erregetza euki zituzen semebi Karloman eta Karlos, gero Karlomajno izango zanakin banandu eban. (2) Karloman = 751-771eko urte bitartean bizi zana, IIIIn Pipino Laburraren semea, eta Probenza, Septimania, Borgonia, Alsazia eta Akitania erdiare arduraduna izan zana. (3) I Luis Erukitsua edo Ludobiko Pio = 778-840ko urte bitartean bizi zana, 3 urtegaraz 781-814ko urte bitartean Akitaniako erregea, 812ko urtean Iruñara etorri zan euskaldunak astintzen, baiña uts egin eban, eta 814-840ko urte bitartean, Jermania ta Erromako kaisar Santu edo Sakratuko kaiserra, bere seme Lotario, Pipino eta Jermaniako Luisegaz borrokatu zan, bere bigarren ezkontzako seme Karlos Soillaren erregetzazko eskubideak babestuteko, eta askenean eta urte asko guda-bidez, bere erregetza banandu bear izan eban Lotario ta Karlos Soillaren artean. (4) Erdiugarte onen edo Ispaniako mugaldearen jaurlaria = gobernador de la marca Hipánica. Marca = distrito fronterizo

817ko urtean I Pipino, Akitaniako errege izendatu eben, eta Baskoniako Garziatar dukea bera ilda, 818ko urtean III In Lope, beren ondorengoari agindu eutson, on artu egiala Akitaniako nagusitasuna, Baskoniaren gaiñetik.

819ko urtean Baskoniako dukeak ez ebelako onartzen menpetasun ori, I Pipinok erasotu eta menderatu ondoren, bere aolkulari ta Tolosako konde izan zan Berenguer Jakintsuari, gero Berenger kaiserraren osaba izango zanari emon eutson Baskoniako jaurkintza.

830eko urtean I Pipino, bere aita Ludovico Pio´ren aurka matxinatu zan, bere anai I Lotario ta Luis Germanikoagaz, bai Neustria ta gaskoien laguntzagaz, eta Paris´erantz joanda, Konpiegnen aurkituta bere aitagaz, aitak menderatu eta arrapau eban, baiña ez eban balio ezer matxintasun ori, iru anaien arteko borroka asi zalako.

834ko urtean azken baten eta borroka ugari ostean, Ludovico Pio aita, ipini eban ostera be kaisertzazko aulkian, eta Pipino ostera itzuli zan Akitaniako errege lez.

838ko urtean Azaroaren 13an Ludovico Piok, Babierako Judit bigarren emazteagaz euki eben Karlos Soilla semea, ondorengotu eban frantziko kaisertzaren aulkira.

4. 3. *Euskal Iparraldean Baskoniako Dukerria.*

Or agertuko zan lenengoz bere gorteagaz euskal askatasunaren Bazkoniako Dukerria, merobinjoren erregetzatik aginduta.

418ko urtean bisigodoak, Erromakin elkargotuta ezarri ziran Baskoniako lurralde orreitan.

507ko urtetik aurrera eta merrobijioakaz guda indarrez neurtuta, bisigodo orreik alde egin bear izan eben, I Klodobeok Bouilleko borrokan, ondo astindu ebazalako.

511ko urtean eta I Klodobeo il ostean merobinjioak, lurralde orreik euren antolamendu bidez, Neustria eta Austrasiaren zuzenezko jabetasunpean ipini ebazan, beste lurraldeak konde, duke, erriguraso eta zuzendariakin jaurkitzen zirala, merobinjioak, banandutako agintaritzan jaurkitzen eban lez.

581eko urtean Benanzioren kondairak esaten dabe, Txilperiko frankoagaz ta Burdeoseko Galatorio agintariaren bidetik, Baskoniako konderriak, guda-eraso asko eukiten ebalako.

587ko urtean bestaldetik baiña, Tourseko Gregoriok aipatu egiten dauzanez, Austrobaldo dukeak, eraman bear izan ebazala eraso guzti orreik bakarrik.

Dana dala, orduko leiñu barri orrein menpetasunezko egarri bidetik, euskaldunak, eraso asko ta aundi eroan bear izan ebela, bai ta, euren baitan ere, Euskalerrriaren askatasunezko eritzi demokratikoakaz oituratuta, euken euskal nortasunezko izatasuna babesten ebalako.

660ko urtean Felix, Akitania ta Baskoniako konderriaren dukea, Toulouseko errigurasoa izendatu eban, Neustria eta Austrasiako merobinjioaren erregetzatik urrunduta.

602-626ko urtetan, II In Teodoriko ta II In Teodoberto erregetzan, Baskoniako duketerriaren mugaldea irasi gura eben, ango lurraldeak obeto jaurkitzeko. Jenial galo erromatar dukea ipini eben ardura orretan lenengo dukea lez, eta ortik aurrera, aukera barri bat agertu jakien iparraldeko euskaldunai, euskal nortasunaren izaerazko oituran bizitzeko.

626ko urtean, Genial kondea il zanean, euskaldunak, matxinatu ziran bere ondorengo Aighina zanaren aurka.

629ko urtean baiña, I Dagoberto agertu zanean, frankoaren agintaritzza sendotu zan lurralde guztian.

635eko urtean euskaldunak, frankotarren agintaritzari aurka egin eutsoen denboraldi baten, eta I Dagobertok etenbageko ekitaldi aundi bat asi eban euskaldunen aurka, auek erabat menperatuz.

Lenengoetako borroka auek, Garona ibai inguruan egin ziran, baiña laster zabaldu ziran, Auñamendiko mendikaterarte.

Eta 638ko urtean I Dagoberto il zanean, ondorengo ziran errege fardelakaz, franko-tarrai ezereztu jakien Augustoren mugetara itzultzea, Eurikoren erreinua ostera osotzeko.

Baskoniako dukerria, indartzen joan zan, euskal erritarrak feudoan eta geien gotzaintegian finkatu ziran bitartean, eta denbora gitxian euskal dukerriko agintaritzaren erabagiak, orduko frankotarren errege alperren gainetik, jaurkitzen ebezan.

Eginkizun oneik, Akitaniako andimandien eta euskal erritarren artean, ezin obetoko ulermenean ezarrita egon ziran, eta euskaldunentzak, laster emongo ebazan emaitza onak.

Ebrinok, frankotarren erregetzako etxe zaiñak, gorteko denbora onen larri aldian, Felixeri emon eutsozan Euskalerriko uri guztien nausitasuna, Auñamendirarte.

Felixek baiña, frankotarren alde jokatu barik, Baskoniako Dukerriaren alde jokatu eban, euskaldunen politika indartzeko.

Eta gero ikusiko dogun lez, Felixen ondorengoa Lupus⁽¹⁾ izango zanak, aurreratuko ebazan eginkizun oneik, frankotarren aurka zuzen borrokatu, ta Wanba bisigodo erregearen aurka, Septimaniako⁽²⁾ iraultzari lagunduta.

660-670eko urte artean, gauzak olan zirala, Toulouseko erreinua zarra bizkortzen asi zan, eta Akitaniako Felix dukearen ondorengoa, I Otsoa edo "Lupus"⁽³⁾ euskalduna izango zan, Baskoniaren dukerriko jaurkintzaren buru, 673-710eko urte bitartean.

700eko amarkadan, Eudon aundia izan zan Baskoniako agintaria.

Ondoren eta 710-735eko urte bitartean, Eudon Aundia izango zan Baskoniako dukerriaren agintaria.

711ko urtean, Muzaren mauritarrak Tariken agindutara, Kadizetik erdi ugarte onetan sartuta, Rodrigo bisigodoaren gudaloztea ezereztu eban.

714ko urtean Eudon Saldubara⁽⁴⁾ eldu, ta menperatu eban.

Salduba ta Logroño arteko eremu zabal baten buruzagi nagusia izan zan Kasio, eta bere ibar orreitan kokatuz, geratu ziran kasiotarrak ondorengo lez.

Kasio kondea, bisigodotarren errege leiñukoa zan, eta 714ko urtean bere lurraldearen aginteari eustearren musulman biurtuta, kalifaren serbitzura aldatu zan, ortik artuta Banu Kasiren⁽⁵⁾ izena, garrantzi aundikoa izango zana nafartarren erregetza sortzeko.

718ko urtean Akitaniako lurraldea, Eudon Aundiaren jabetasunezkoa izanda, euskal eragipenekoa izan zan, iparraldetik Loira ibairaino, ego aldetik, Ebro ibairaino, ta mendebaleko kantabriatik, Auñamendiren ekialdeko Jirona, Lleidako Aran ibarrerarte, eta lurralde orreitan geratu zan laterrituta⁽⁶⁾.

(1) Lupus = Otsoa. (2) Septimaniako lurraldea = Erromatarrak: Rodano ibaia, Auñamendiak eta itsasoaren bitartean dagoan lurraldeari esaten eutsen. Eta Frankoak, Garona ta Rodano ibaien bitartean eta Auñamendi ta Zebenez mendi kateen arteko lurraldeari, Galia gotikaren izenagaz esaten eutsena. (3) Lupus edo otso oneik, Aragoiko Jaka edo Jakakoak ziran. (4) Salduba edo Sakusta = Zaragozaak euki eban euskal izena. (5) Banu Kasitarrak = baleiteke, euskaldunak izatea. (6) Dentro del estado franco, el estado vasco.

Orduko denboretan, Eudonen printzerri au, Galia guztiko eredu lez geratu zan, Austrasia⁽¹⁾ ta Neustriaren⁽²⁾ arteko borrokatan, antolatzaile edo artekaritzaren⁽³⁾ lanak al egiteko, bakarra izan zalako.

Eudoni, askatasunaren eragipeneko artekarizko ekintza orreik, eskerron⁽⁴⁾, onespeneko⁽⁵⁾, ta errege⁽⁶⁾ izenak balio eutsozan.

718-721eko urte bitartean Eudonen jaurlintzan, Baskoniako dukerriak, bere askatasunezko aldi aundiena euki eban, erasoan ibili ziran mauritarrak be menperatuz, arik eta Karkasonako borrokararte.

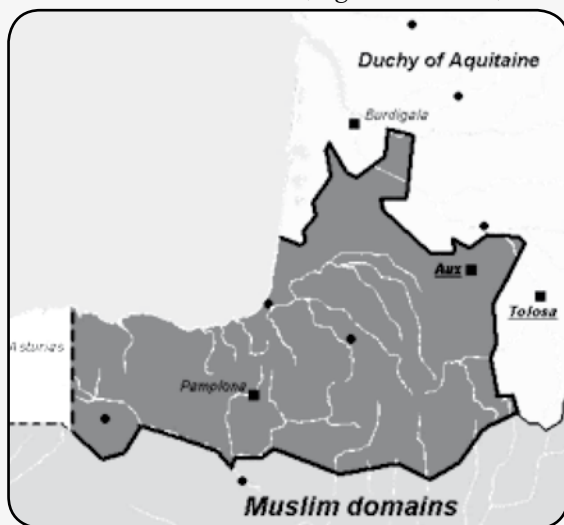
Berak baiña, euskaldunaren laguntzagaz lortutako askatasunak, sendotzen joan zan, eta bere ondorengo Unaldo ta Gaiferosek, Marteltar Karlos karolinjioen aurka borroka gogorak egin arren, aurrera eroan ebazan.

734ko urtean I Otsoa edo Lupusek, Banba⁽¹⁰⁾ bisigodoari urten eutson bidera, au Baskonian sartuta, euskaldunai laguntzen eutsolako Septimaniako bisigodo matxinatuak zigortzen.

Urte onetan Banba, Iruñan sartu zan, euskaldunak ata guzti baiña, askatasun aundiak asi ziran lortzen, bisigodo ta merobinjioarengandik.

741eko urtean, Marteltar Karlos il zanean, euskaldunak alperrik asi ziran frankotarrak euki eben agintaritzaren aurka, 768ko urtean euskal dukaterrian, Unaldoren urrengo Waire⁽⁸⁾ zanak aurre eginda, III In Pipino Martelen semeak, il ebalako.

Martelen seme III In Pipino laburra, Karlomajnoren aita eta orain Frankotarren erregeak, II In Otsoari, Akitaniako euskal jabetasunagaitik, eta askatasunaren truke, berak euskaldunen artean aukeratzen ebazan esku aundiko zaldunak, beragaz baituran⁽⁹⁾ lez eroatea beartu eutson, ta bere semea baitura orreitan sartzen zan lez, zigor ori izan zan, II In Otso edo Lupok

710-740ko urte bitartean, Baskoniako Dukaterria Odon Aundiaren agindupean (gorriz margoztuta)

(1) Austrasia-ko lurraldea = Klodobeo-k eraiki eban ekialdeko erregetza, eta Frantzia-ren eki alde, Alemaniako mendebal eta Olandako lurraldeakaz osotzen zan. (2) Neustria-ren lurraldea = Merobinjioaren denboran sotu zan erregearen lurraldea, eta ipar-mendebaleko Loira ibai, Mosa ibai, ta Bretañaiko lurraldeakaz osotzen zana. (3) Antolatzaile edo Artekari = arbitro. (4) Eskerron = gratitud, reconocimiento. (5) Onspena = aprecio, buena acogida, aplauso. (6) Regnun = reino. (7) Wanba. (8) Waire = Wafarius. (9) Baituran = en rehenes.

I Eudonen askeneko semeak, Frankotarrari ordaindu bear izan eutsena.

Politika arloan ta nor geiagoko leia onetan, jatorrizkoak ziran erregetzazko leiñu bi onen arremanak, oneik eroan ebazan, Akitaniakoa: I Eudon, I Unaldo, Waifre eta II Unaldok. Eta karolinjioarren: Karlos Martel, Pipino laburra, eta Karlomagno izan ziran.

760ko urtean Pipino Laburra errege egin eben orduan, agertu zan askatasun orren erantzuna, Pipino Gaiferosen aurka etorri zalako, Akitani ta Baskoniako dukaterriak euki eben askatasuna menperatzen.

10 urtearen odoljariozko gudak izan ziran Pipinok egin ebazanak, Gaifero, Akitani ta Baskoniako dukea menperatzen, Erromako katolikotasunaren aberkidetzagaitik lagunduta.

Euskaldunak eta Frankoak, kidetasunean jokutzen eben geienetan, baiña oneik menpeko asmakuntzazkoak ziran lez, beti asarratzen ziran, erabagiak euskaldunen alde agertzen ziran.

Frankotarrak, mauritarrak dirala ta, artu emon aundia euki eben Baskoniako Dukerriagaz, Karlo Majnok, ardura aundia euki ebalako mauritarrak bere erreñutik kanpo egon zitezen.

Bide batez, Baskonian bizi zan, sarri izaten ziran euskaldunen matxinadak geratzeko.

Eta euskaldunak bitartez, erdi ugarte onen iparraldeko Emirrekin, lan edo gudarako kidetu egiten zan, auek Kordobako Kalifaren aurka matxinatzen ziran.

768ko urtean Pipino il zanean, Akitania eta Baskoniako dukea II Unaldok, Karloman eta Karlomajno, III In Pipinoren semeak, ez ebazan onartzen karolinjioaren erregetzazko ondore lez, eta oneik bereala asi ziran gudalozteak antolatzen, II Unaldoren aurka.

769ko urtean Karloman ta Karlomajnok, Akitaniako dukeari irabazita, ta frankoak, Garona ibai ingurura joanda, euren ordezko talde bat bialdu eutsen gudaren keiñadakaz, Akitaniako dukeak izan ziran: Baskoniako II In Lope, I Santxo, Zentollo, Jimeno eta Garziari jarraian, oneik eskuratzea eskatzen eutsoelako, babestutako baitan euki eben Akitania-ko duke sendia, euren ordez ezarri egiezen Akitaniako agintean.

Eginkizun orregaz, Pipino tar karolinjioaren katolikozko leiñu lapurren seme biak, onartu egiezen, frankotarren errege lez.

671ko urtetik 781eko urtera Baskoniako Dukerria, frankoen agintzatik aske bizi zan, eta bera izan zan lenengoz, euskaldun guztiak, politikaren arloetan alkartuko ebazanak.

Euskaltasuna eta Euskerea sendotu ziran, batera baiña, beste zoritxarreko gauza sortu jakon gure izkuntzari.

Euskerea makaldu zala, gitxi erromatartuta egon ziran euskaldunen artean.

Geien erromartuta egon ziranen artean, **Gaskon** latinkumea agertu zan, ortik aurrera gaskoien erritarrak izendatuta.

Gero, gizaldiak aurrera doiazela Gaskoi izkuntza zabaltzen joan zan, Euskerea neurri bardiñean gitxituz, XII-XIII In gizalditik aurrera, Araneko ibarreraiño.

Dana dala, Baskoniako Dukerria Frantzian, zabaltasun aundia artzen joan zan, eta bere lurraldea, gaur Gaskuñia lez ezagutzen dan lurraldea osotzen eban.

Akitaniarentzat, keiñadura gogorra izan zan mauritarrena, erdiugarte onen lur guztiaz gaz jabetu ziralako.

778ko urtearen Dagonillako 15ean Karlomajnok, Auñamendiak igaro ebazan, ta egiten egoan bidea Saldubara eltzeko, Iruñari ikutu eutson, eukezan ormak botata. Itzuli zan orduan be, bardin eginda.

Salduba edo Sarakustako arresiormatara eldu zanean baiña, I Abderramanek, Soliman Ibn al Arabi mauritarrai, Kordubako emirra izan egian aleginduz, onek Karlomajnorri emon eutson laguntzazko berbeagaz damutu ondoren, Karlomajno berari egin eutson eraso aldi gogor ori, beren aurka agertuz.

Eta baita Frantziko lurraldeetan, saioiak matxinatu ziralako, Karlomajnok, Soliman Ibn al Arabi naita arrapatu arren, mendeko oldozmenetik, aldetu bear izan eban, eta Frantzira joaten egoala, Orreagan⁽¹⁾, euki ebazan itxaroten Iruñako euskal minduak, eta Karlomajnoren gudalozteari emon eutsoen astiñaldiekin, ikaragarrizko zarraskintza egin eutsoen eroan eban gudalozte orretan.

1.090eko urtean agertuko zan, Roldan betikotu egingo eban gudu eresia, 1.624ko urtean, Balbuenak⁽²⁾, Orreagako “El Bernardo ta Garaipena” idatzi eban 40.000 itz neurtu edo bertsutakoakaz.

Emen askatu eban Soliman Ibn al Arabi ori.

Urte orretan Karlomajnok, Orreagan ikusi ebanagaz, Baskoniako IIn Unaldoren beldur, ta Burdeosaren lurralderako, konde barri bat izendatu ondoren, Unaldo bera, joko kanpo geratu zan, eta bien arteko eztabaidak asi ziranean, Karlomajnok, IIn Unaldo katoliko aberkidetzaren ziñauskerian, edo ta fedea ukatzean sartuta egon zala aitzakiarekin, il eban.

IIn Unaldok, bere seme Akisgranen, Karlomajnoren semeagaz batera ikasten egon zan, eta I Santxo onartuta, euskaldunaren lurraldeko duke lez izendatu eban.

Karlomajnok, Euskaldunak askotan matxinatzen ziralako arduratuta, Asturiaseko IIn Alfonso nasgabea⁽³⁾ esaten eutsoen erregeagaz alkartu zan, onek baiña, ego aldeko mauritarrakaz, bere premiñtasunak euki ebazan lez, ez eutson laguntzarik emon.

Frantziko katolikoan aberkidetasunezko eleiz orrek, berezko errigizartearen eskubi-deak kontuan artu gabe, alegin asko egin ebazan Frantziako erregetzan batzangotu zitezen euskal lurralde ta errigizarteak, eta neurri orreitan ugaritu ziren euskaldunen matxinadak Akitaniako lurraldeetan.

Aita Santu guztiak, euren katoliko joko orretan sartuta, beti ibili ziran euren arteko errege indartsuena aukeratzen, kaizar sakratuaren inperatore edo domiña aundi ori eroan egien agintari nagusi lez, Hitler´en aginduraino.

Zer gertatuko zan..., Hitler´ek irabazi ba eban ?.

(1) Orreagan = Roncesvalles. (2) Balbuena = 1.568-1627ko urte bitartean bizi zana. Baldepeñasen jaio zan eta Aberats-Kaian il (Puerto Rico). Erdi-ugarte onetan bizi zan adiñetan eldutasunera eldu zan arte, gero Mexikoko Nueva españa bizi zan. Jamaikako Abate ta 1.619ko urtean Aberats-Kaiako gotzaia izan zan, eta emen egon zala 1.625eko urtean Olandarrak erasoan sartuta eta Uria saskildu ondoren bere ainbat elerti-lanak galduta. 1.604ko urtean “Mexikoren Aunditasuna”, 1.607ko urtean, “Urrezko Gizaldia Erifleko Basartetan”. Eta 1.624ko urtean “Orreagako el Bernardo edo Garaipena” 40.000 oitz-neurtu edo bertsuakaz. (3) IIn Alfonso Nasgabea = Alfonso II el Casto. = 759-842ko urte bitartean bizi zana, 791-842ko urte bitartean Asturias eta Leongo erregea, bere jaurlintzako jauregia Obiedon eukena eta bere erregetzan aurkitu eben Santiago Santuaren arnabar edo arbiziko arillobi aundia.

781eko urtean Karlomajnok, Baskoniako dukerriagaz ibili zan, bere ondorengo seme Ludobiko Pioren eskuetan izteko Akitaniako erregetza. Euskaldunak baiña, aurre egin eutsoen, Burdeoseko Fezensak eta Toulousen egon ziran karolinjioaren ordezkoi.

Danak baiña, azken gaiztoa euki dabe, lenengoetatik mendeko bide okerretan sartzen ziralako, berezko erri ta erritarrak kontuan ez eukitearren.

Eta Adalriko, II In Lope Baskoniako dukearen semeak Toulous erasotuta, Torson karolinjio dukea atxilotu eta gero, aske itzi eban, eta Karlomajnok, askatasun ori Baskoniako dukearen aldetik berentzat lotsagarrizkoa zalakoan, Torson kendu eban kondetzazko arduratik eta bere giroko Gelloneko Gillermo ipini eban.

790eko urtean Gelloneko Gillermo onek, euskaldunak menperatu ebazan.

800 urteko gabonetan Karlomajno, Erromako Pedro Santuaren eleizan, III In Leon Aita Santuak, erromatar katolikotasunezko aberkide kaizar sakratuaren Augusto kaizerra izendatu ebenetik, itzuli zanean, Akitaniako euskaldunak matxinatuta egon ziran.

801eko urtean Gelloneko Gillermok, menperatuta euki ebazan euskaldunak, beartu ebazan, Bartzelona, eurakaz menperatzen joatea.

812ko urtean Karlomagnok, geiegi zirikituta leku guztietako euskaldunak matxinatzen ziralako, Iruña menperatzeko alegiñetan asi zan.

814ko urtean Karlomajno il zanean, I Pipino Akitaniako erregeak⁽¹⁾ bialduta, nun agertzen dan, III In Pipino laburrak ainbat urte ariñago baitu⁽²⁾ eban Santxo Otsoa, II In Otsoaren semea.

Nobenpopulania zarreko⁽³⁾ euskaldunak, Santxo Otsoak zuzenduta egon ziran. Gero, bere seme nagusia Aznar Santso, eta au Akitaniako errege I Pipinok il ebenean, 836ko urtean bere anai Santxo Mitarrak artu eban jaurkintzaren ardura.

Santxo Mitarra, Nafarroa eta Aragoiko goi aldean ibili zan bere aitagaz, guda ta politikako zeregiñetan, trebetasun aundiak lortuta.

817ko urtean, euskal matxintasun orreik indarra artzen asita, gorantza joan ziran, eta ainbat duke kendu eta ipini ondoren, Orreagako bigarren borroka nagusiaren antolamendua baiño besterik ez zan bear, Nafarroako erregetza sortu zedin.

824ko urtean Ludobiko Piok, gudalozte indartzu bat bialdu eban euskaldunen aurka, Garona eta Ebro ibaiaren bitarteko lurraldeak menperatu gura ebazalako. Euskaldunak baiña, Ludobiko Piok ekarri ebazan gudalozte orreri aurre egiteko, Aristatar Eneko Nafarroako errege izendatuz aurre eginda, or bitartean jaio zan, alde bietako euskal Nafarregetza, leenengo aldiz, 852ko urterarte iraun ebena, arik eta Eneko zendu zan arte.

836ko urterate iraun eben, ainbeste ugaritu ziran matxintasun orreik, frankoak, karolinjioen katoliko aberkidetzaren kolonizazio ta menperatzailezko feudoaren lege barri orreikaz, lokaztu egin ziralako, eta ortik aurrera esaten dabe edestilari batzuk, Auñamen-diaren alde bietako euskaldunak, banandu gintzazala, naita egia ez izan arren, Euskaldunak aurrera egin gendulako gure aberritasunezko sendimentuagaz alkartuta, arik eta VII In Santso Azkarra ia il zan arte, eta geroko al izan dogun bizi guztian gaur arte.

Euskaldunak, aberritasunezko sendi on bat lez, nortasunezko arremán sendo ta sakanak euki doguzelako beti.

Aldebietako euskaldunak baiña, jendekuntz edo menperatzailetasunezko kolonizazioaren era ezberdiñ bi aurrean agertu gintzazala, bai.

(1) I Pipino = I Luis errukitsua edo el piadoso, edo, Ludovico Pio kaiserraren (778-840) bigarren semea. (2) Baitu = apresar, o coger en rehenes. (3) Nobenpopulaniako euskaldunak = vascos de una de las 17 provincias en que los romanos dividieron la Galia, porque comprendia una parte de Aquitania.

Jendekuntzaren bidetik begituta, oso ezberdiñak izan ziralako sinismenean beti, frankotar leiñu, eta Asturias-Leon-Gaztela artean egon direzan zentzuzko eritziak, espainitar ta frantzeztarren aldekoak, euren katolikotasunezko jainkoak agindatukoak lez daukiezelako eritzi orreik, nai biak, euskaldunen aurkako kolonizazio orreitan, bardin jokatu arren.

Euskaldunak, naikoa euki gendun “Goiko Jaungoikuarekin”.

Espainitarrak izango ote dira, katolikotasunaren aberritasunezko jendekuntzaren jabe-dun orreik ?. Aita-Ama edo gurasoak, nun ete daukiezan baiña, itandu bear antza.

838ko urtean I Pipinok, Santxo Mitarrari borrokara beartu eutson, eta onek Garona ibaiaren eskuma aldera indarrez eronada, Pipinoren gudalozteak ezereztu ebazan.

Karlomajnoreen nagusikeritik, 68 urte geroago Euskaldunak, ostera jabetu ziran euren lurralde osoakaz.

Frankoaren errege I Luis errukitsuak, Santxo Mitarraren jaurkintza baieztu eban. 840ko urtean bera il zanean baiña, Frantziako kaizertza bere iru semeen artean banandu eban, eta mendebaleko lurraldea Akitaniagaz batera, Karlos buru soillen⁽¹⁾ ardurapean geratu zan.

Euskalerrria, naita gero murriztuta geratu, beti danik izanda Euskaldunen Aberria.

853ko urterarte, anai arteko ondorengo gudatik urten ezinik, ibili zan In Pipino, Santxo Santxezen Baskoniako dukearen babespera joan arte. Onek bien bitartez baiña, Karlos Soillari umajea egitea erabagi eban, eta umaje ori izan zan askenekoa Euskal duke batek egingo eutsona, karolinjio errege bateri.

4. *Gaskuñako Dukaterria.*

Gaskuñaren itza, *Baskoniako* euskal itza, latinkume frantzezak *Gaskogne* itzan biurtu ebenetik da, lurralde orreitan, euskaldunak baiño besterik ez ziralako egon.

Gaskuñako Dukaterria

Adur-ibai-ibarraren beko kokamenean sortu zan Gaskuñako Dukaterria.

Lurralde au, Frantziko egomendebalean, Garona ta Aude ibai inguruak, Auñamendiak eta Atlant Itsasotik mugatuta dagoena da, eta nai Paleolítico Neolitiko aldietatik euskaldun lurra izan arren, euskerea ta euskaldunen oitura, Baiona inguruan bakarrik geratzen eida.

Erromatarrak deitu eutsoen lenengo Akitaniako izenagaz, gero euren antolaketarako Nobenpopulaniaren izena ipinita.

601eko urtean bisigodo ta frankoek menperatuta, sortu ziran Gaskuña ta Baskoniako dukaterriak, 1.058ko urterarte, Akitaniako dukerriaren menpe egon ziranak.

Gero XII-XVn gizaldi bitartean, ingelesaren menpean egon ziranak, arik eta Nafarroa ta Frantziko IVn Enrike errege euskaldunak, Frantziako koroara aldatu arte.

(1) Karlos buru-soilla = karlos el calvo, 823-877ko urte artean bizi zana.

781eko urtean sortu eban Karlomajnok Gaskuñako Dukateria, Akitaniako lurraldeetan, eta bere seme Ludobiko Piok, bere aita Karlomajnok aginduta, Gaskuñako dukateria artu ebanean, Baskoniako dukaterriaren legepean artu eban, laster kontuan jausita, Euskalerrriaren oitura, askatasunezko oitura zala.

785eko urtean Karlomajnok, Ludovico Pio´ri Paderboneko jaurkitegira deitu eutsonean, au, euskal oituran aurkeztu zan bere aitaren aurrean: Praka luzeakaz, oiñetan zaldia zirikatzeke burdiñezko orkatx´ekin, eta eskuan aitzamakilla eroan ebal.

Konderri au, Auñamendien alde biko, Adur ibaiaren ibarrean, ta Baionako uriaren inguruan sortu zan. Betidanik, euskal sinismenean ondo zainduta egon ziralako, ta ondo arremanduta egon diralako gaur be, euskal izatasunean, zeozer baiño geiago geratzen jakie.

1.032ko Urrillaren 4an il zan Garziatar Santxo seme barik, eta Iruñako erregetza, bere jaurkintzagaz alkartu gura izan ebalako, Akitaniako duke ta Poitierseko konde Guillermo Aundiaren seme, Eudes´eri emon eutson ardura ori.

1.033ko urtean artu eban Eudeseke Gaskuñako jaurkintza.

1.063ko urtean VIIIIn Gillermok batu eban batzarrean, gaskoi konderria, Akitaniako dukaterriagaz bat egiteko erabagitu zan.

Gero, Akitaniako Leonor, Ingalaterrako Plantagenet´tar Enrikegaz ezkondu zanean, Ingalaterrako feudo-jauunen morroitasuneran aldatu zan.

4. 5. *Banu Kasitarrak.*

713ko urtetik aurrera, Banu Qasi, Banu Kasi, Beni Kasi edo Banu Musaren senidetasuna, euskal edo bisigodoaren zaldunezko Kasio kondearen senidetasunetik datorrena da, Tudela, Tarazona, Zaldunen Ejea ta Najerako lurraldearen inguruetatik agintzen eban.

714ko urtean mauritarren agerkeren sortuz, Islam´era aldatu zana, Omeyatarren zergapeko edo morroi biurtuta. Ortik agertu ziran, Banu Kasi, edo, Kasioaren seme alabak.

734ko urtean asi ziran Banu Kasi ta euskaldunen arteko arremanak, euren artean be senidatzen, eta batek edo besteak zeozer bear ebenean, an agertzen ziran alde bietakoak, laguntzeko prest.

784ko urtean eta euren arteko ezkontza orreitatik, Onneka´tar nafarra, nafar Jimeneztar Iñigorekin ezkondu egon zan, eta bien artean Iruñako euskal erregea izango zan Jimeneztar Iñigoren gurasoak izanda, Jimeneztar Iñigo aita il zanean eta bere emazte Onneka alargundu, Musa ibn Fortunegaz eskondu zan, orko ezkontza bidetik Musa ibn Musa jaiota, Jimeneztar Iñigoren ugaz anai edo anai ordea izan zana, eta gero I Musaren izenakin, Saldubako jaurleri aundi lez ezagutuko zana.

851ko urtean Albeldako borrokan I Musak, katolikoak menperatu ebazan.

852ko urterarte, goi aldeko muga, borroka ugarikoa izaten zan franko ta mauritarren artean, eta eztabaida ugari orreitan, Banu Kasiren sendia sendotu egin zan lez, I Mohamed emirrak, Musa ibn Musa izendatu eban, lenengo Tudela, ta geroago Saldubako jaurleri lez I Musaren izenarekin, eta euren senditasuna indartzeko, Arista tar Iñigoren alaba, I Musagaz ezkondu eben.

852ko urte onetan, Tudela ta Saldubako lurraldeak jaurkituz gain, Kalatayuz eta Daroka, Kalamotxaraiñoko lurraldeak jaurkitu ebazan, gero goialdeko mugalde guztia jaurkituta.

Ueskan be, artu emon aundia euki eban, eta bere seme Lope ibn Musa, Toledoko jaurleri lez ipini eban.

862ko urtean I Musa il zanetik, bere semeak, Korduba edo Kurtubako Omeyaren aurka matxinatu ondoren, euren aurka asi ziran Tuyibieserik lagunduta, Xn gizaldian, Banu Kasiren jaurkintza lortuz.

4. 6. *Euskalerrriaren aurkezpena, orduko denboratan.*

Euskalerrriko edesti onetan eta Nafarroako erregetzaren sorkuntza baiño len, euskal askatasunezko demokraziaren eragipenez geratzen ziran lurraldeak, baita Euskalerrriak euen ingurutasuna aurkeztuko dautsuet, adibidez, euskal lur lez Auñamendiren alde bateko iparreen, Akitania, Baskonia, ta Gaskuñako dukaterriak. Eta ego aldean: lau euskal lurraldeak Aragoiko lurraldeakaz osotzen zana.

Frantziko euskal lurraren gaiñetik, frankoak, ta erdiugarte onen Ipar-Mendebalean, barri sortu edo jaiotako Asturiaseko erregetza, edo ta ego alde guztian azkenez, sartutako mauritar indartsuekin inguratuta geratu giñan.

Au da jakin bear doguna zentzuz, zelango larritasunean aurkezten zan gure Euskalerrri maite au, jakin degun.

Euskal askatasunezko demokraziaren sinismenekuak, zergaitik agertu gintzazan beartuta, jaurkintzazko antolakuntz barriak egiten, demokraziaren askatasunezko erri maite au, aurrera gura ba gendun eroan.

Bi izan ziran garrantzi aundienetariakoak, berezko errigizarteetan, menpeko kalte andi auek sortuko ebezanak baiña, bata: “Nizean 325eko urtean, ariñautik asmatu, ta, eleiz batzar nagusi orretan Mundu osorako erabagi zan, ***katolikotasunaren aberkidetzazko erlijioa, Kaisar agintaritzan ziñeskintzatuta***. Eta bigarrena: Jaungoiko Sortzailleen lege bidetik, Izadi onetan eta azturaz, berezetasunduta sortu ziran errigizarte guztien gaiñetik egin ebala.

Eta gure erdiugarte onetan, Ebro ibaitik, Kadizeraíño zabaldu ziran mauritarrak, 622ko Uztaillaren 16ko egunean Arabia Saudiko erdiugartean ta itsas-gorri ondoan, Hé-yaz´erriaren Meka´ko⁽¹⁾ uri nagusian, Maomaren buruz edo izenean, mundu osorako sortu edo irasi eben euren Islam´en ziñeskintzatutako erlijioagaz, (katolikotasunen anai-lengusua dana), Mundu au, katoliko ta islam´eko erlijioaren ekanduagaz bideratzeko.

Katolikotasuna iparraldetik: 325eko urtean Nizean irasi eben ziñeskintzagaz, munduan egin dan lapurketa aundiena egin jakon, kristautasunaren ariñautik etorten zan errigizarteko eraman onari, edo ta ekanduz egin zan eritizko sinismenari.

Bai Kristautasuna sortuz, Goiko Jaungoiko Sortzaillea gurtzeko Jesus´en irakaspidezagaz, berak, berezko sinismenagaz ekarten eban ekandu, edo Europa ta munduan sortu zan kristau barrien sinismeneko zentzuari.

Katolikotasunaren kaiserrezko aberkidetzan batzangotzeko´en, asmakizunezko ziñeskintza orregaz beartuta, Jainkoaren eskutik, mundu onetara kudeatzaille edo egipidearen arduragaz jaioten garan guztioi, kendu egin euskuelako, berez ekarten doguzan kudeatzailletasunaren ardurazko egipide orreik, Munduko giza guztia berezetasunezko bidetik atarata, katoliko aberkidetzan kolonizatuz, euren morroi biurtzeko.

Katolikotasunezko eritzi ori, Euskalerrriak baituta daukan askatasunezko Ekandu Demokratikoaren aurkakoa da, onek milla urte askotan, ondo baiño obeto azturaz baituta daukazalako, askatasunezko demokrazien zentzu orreik.

(1) Meka edo Meca = lugar que atrae, por ser centro de una actividad determinada, o, donde esa actividad determinada tiene un mayor o mejor cultivo.

Ezin da, berezkotasunaren jendekuntzan lortu dan askatasunaren demokrazizko eritzia, morroitasunarenagaz zorro baten batera ekarri, euren agerpena, borroka utza dalako ekarriko dabena, eta alan sortu izan da edestiko asken 2.000 urte onetan.

Eta mauritarren Islam'tarrakaz ego aldetik: katoliko aberkideekin sortzen dan bardiñ antzeko bat sortzen jakulako. Katoliko ta Koran'eko liburuetan ziñeskintzatuko arau guzti orreik, Jaungoikuak bereztasundutako legearen aurkakoak direlako, bai ta Euskalerririk Jaungoikuari begira lortu ebazan Askatasun osoko Demokraziaren legeen aurkakoak be.

Euskalerrria, bere askatasunezko demokrazian bien artean, ogitarteko bat lez, larri estututa geratu zalako, ziñeskintz menperatzail bien aurka bultzatzeko premiñan agertuz, berari egokitzen jakon eukal lur zabalean nasai agertzeko.

Beste erregetza asko sortuko ziran, Menperatzaillaren kolonizaziozko zatiketetan, eta Lapurrezko mamutzar aundi bi orrein aurkako bultzakada orreitan, Euskalerriri ta bizi onen bereztasunezko egiari, miñ asko egingo eutsenak, baiña ez daukenak ardura aundirik, euskal askatasunezko demokraziaren izatasuna, aldoten garbi ta argi guztiagaz alegindu nazelako aurkezten, edesti onen kondairan, emoten doguzan oinkadakaz.

4. 7. Pipino ta bere seme Karlomajnok Aita Santuakin euki ebazan arremanak. Labur esateko:

720ko urtean Mauritarrek, Auñamendietatik igarota, Toulouserri eraso eutsoen.

Eudes Aundiak, bere ardurazko lurraldea babestearren, Abinessa, erdi-ugarte onen iparraldeko mauritarren Emirra zanaren alabeagaz ezkondu zan.

Abd-el-Raman-ek baiña, Abinessa baztartuta eta Auñamendietatik aldatuz, Autx eta Eauze menperatzera joan zan.

Mauritarrak, Autx ta Eauz'en, ikaragarritzko zarraskiak egin eta gero, Toursera joan ziran, erregetzaren zillborra zalako.

732ko urtean Karlos Martelek, Eudeseri laguntzen joan zan, eta Abd al Raman mauritarra Poitiersen geratu ta borroka galduta, betiko Auñamendien Egoaldera, joan bear izan eban.

Eudon Aundiak, iñolako nagusitasunik ez eban onartzen frankotarren aldetik, eta 735ean Karlos Martel Euskalerrrian sartu ondoren, Eudon il eban. Eudon'en urrengoa, bere seme I Unaldo izan zan, eta onek, zintzotasunezko ziñ-itza emon bear izan eutson frankotarrari.

741eko urtean Karlos Martel il zanean, euskaldunak, alperrik asi ziran frankotarrak euki eben agintaritzaren aurka, 768ko urtean euskal Dukaterrian Unaldoren urrengo Waifre zanak, Frankotarrari aurre eginda, IIIIn Pipinok Martelen semea il ebalako.

Martelen seme IIIIn Pipino laburra, Karlo Magnoren aita eta orain Frankotarren erregeak, IIIn Otsoari, Akitaniako euskal jabetasuna ta askatasunaren truke, berak euskaldunen artean aukeratzen ebazan esku aundiko zaldunak beragaz baituran lez eroatea beartu eutson, eta bera baituz eroatea izan zan, IIIn Otso edo Lupok, I Eudonen askeneko semeak, Frankotarrari ordaindu bear izan eutsezan ordeak, Akitaniaren askatasunagaitik.

Jatorritzkoak ziran erregetzazko leiñu bi onen artean, politika arloan nor geiago izateko leian. Akitaniakoak: I Eudon, I Unaldo, Waifre ta IIIn Unaldo ziran. Eta karolinjiotarrenak: Karlos Martel, Pipino laburra, eta Karlo Magno izan ziran.

760-768 urte artean IIIIn Pipino laburrak erabagiko eban norgeiagotasun ori, 9 urte luzetan araubideko gudaldia eroan ebenagaz, garaille urten ebalako.

Euskaldunak eta Frankoak, kideatasunean jokatzeko eben geienetan, baiña oneik menpeko asmakuntzazkoak ziran lez, beti asarratzen ziran, erabagiak euskaldunen alde, agertzen ziranean.

Frankotarrak, mauritarrak dirala ta, artu emon aundia euki eben Baskoniako Dukerriagaz, Karlo Magnok, ardura aundia euki ebalako mauritarrak, bere erreñutik kanpo egon zitezeko.

Bide batez Baskonian bizi zan, sarri izaten ziran euskaldunen matxinadak geratzeko.

Eta bitartez, erdi ugarte onen iparraldeko Emirrekin lan edo gudarako kidegu egiten zan, auek Kordobako Kalifaren aurka matxinatzen ziranean.

778ko urtean Karlo Magnoren guda lozte aundia, Roldan bere zaldun bioztoi aipagarrien agindutara, Salduba mauritarrengandik askatzera joan zan, eta eziñean, Iruñatik etxerantza aldatu zanean, Iruña erraustu eban.

Eta 778ko urtean Dagonillaren 15ean, Karlo Magnoren guda loztea Auñamendietatik aldatzen doiezala, euskaldunak Orreagan itxaroten egonda, ikaragarritzko zarraskintza egin eutsen ekarri eben guda lozte orretan, Roldan, bera be, bertan ilda.

Gero, 1.090eko urtean Roldan'en abestiagaz betikotu egingo zana. Frantziko elertilanen artean aundienetarikoa dalako.

Euskaldunak askotan matxinatzen ziralako Karlo Magno arduratuta, Asturiaseko II In Alfonso nasgabea esaten eutsoen erregeagaz alkartu zan, baiña onek, ego aldeko mauritarraz bere premiñtasunak euki ebazan lez, ez eutson laguntzarik emon.

Katolikotasunezko eleizak, berezko errigizartearen eskubideak kontuan artu gabe, alegin asko egin ebazan Frantziako erregetzan batzangotu zitezeko lurralde ta erritar orreik, eta neurri orreitan ugaritu ziren euskaldunen matxinadak Akitaniako lurraldeetan.

Aita Santu guztiak, katoliko joko orretan sartuta, beti ibili ziran euren arteko errege indartsuena aukeratzeko, kaizar sakratuaren inperatore edo agintari izendatzeko.

Danak baiña, azken gaiztoa euki dabe, lenengoetatik, mendeko bide okerretan sartzen ziralako, berezko erri ta erritarrak kontuan ez eukitearren.

Karlo Magno 800n urteko Gabonetan, Erromako Pedro Santuaren eleizatik ibilita, III In Leon Aita Santuak, erromatar kaizar sakratuaren Augusto-kaizerra izendatu ebenetik itzuli zanean, Akitaniako euskaldunak matxinatuta egon ziran.

814ko urtean Karlo Magno il zanean, I Pipino Akitaniako erregeak bialduta, agertzen da, III In Pipinok 30 urte ariñago baitu eban, Santxo Otsoa, II In Otsoa'ren semea.

Santxo Otsoak zuzenduta egon ziran Euskaldunak, nobenpopulaniako lurralde zarretan. Gero, bere seme nagusia Aznar Santso, eta au I Pipinok il ebanean, 836ko urtean, bere anai Santxo Mitarrak artu eban euskal jaurkintzaren ardurea.

Santxo Mitarra, Nafarroa eta Aragoiko goi aldean ibili zan bere aitagaz, guda ta politikazko zeregiñetan trebetasun aundiak lortuta.

838ko urtean I Pipinok, Santxo Mitarrari borrokara beartu eutson, eta onek Garona ibaiaren eskuma aldera indarrez eroanda, ezereztu ebazan Pipinoren guda loztea.

Karlo Magnoren nagusikeritik 68 urte geroago, Euskaldunak, ostera jabetu ziran euren lurralde osoakaz.

Frankoaren errege I Luis errukitsuak, Santxo Mitarraren jaurkintza baieztu eban, 840an bera il zanean baiña, Frantziako kaizertza bere iru semeen artean banandu eban, eta mendebaleko lurraldea Akitaniagaz batera, Karlos buru soillaren ardurapean geratu zan.

Euskalerrria, naita gero murriztuta geratu, beti danik izanda, Euskaldunen Aberria.

4. 8. *Euskalerriko ego aldean mauritarrekin Nafarroako erregetza ta Bizkaiko Jauntzaren sorkuntzak.*

Erromatarren aurretik, Godotarren denbora ostetik, eta bai arrezkeroztik be, Akitania ta Nafarroako edestiak bardiñak izan dira, gure erria edo euskal lurraldeko gizarte guztia, beti alkartzen zalako Auñamendikateko babesean, izkuntz, sinismen ta oitura batekoak izanagaz.

Ori izan ote zan, orduan ulertzen zan euskal erresuma edo batzangotasuna, gaur “Aberria”ren izenagaz ezagutzen doguna ?.

Arrigarria da gaur euskaldunak espainitarren aotik entzun bear doguzenak, adibidez: “Aberrien zaletasunezkoak garella” diñoenean.

Gu ez gara “Aberrizaleak”, gu Euskaldun jaiok gara, mundu onek, Jainkoagandik daukan bereztasunezko legean jaiok garelako, ta beren ondorioz “Eusko Abertzal Jendekoak”.

Ez dira konturatzen, mundu fisiko onek daukazan aurretiko ezaupideak, ezin dirala nor beren naikerira aldatu, Izadi onek, Jaungoikuarengaitik daukazan legeak, **“alda ezin, edo kendu ezinezkoak izaten ba dira”**.

Euren izatasunean, norkerien asmoak baiño besterik ez daukie, eta Euskaldunak, izae-ran “Nortasunezko Jaiotasuna”.

Norkerizko lanean dabizen alegiñak dira ekintza orreik: “Egiari, guzurra dala esan, eta guzur utsari, benetako egia dala”. Eta or, jarraitzen dabe.

Gaurko bizitzari, txoriaren begirakada bat emonda, ez da gaur sortzen dana ?.

4. 9. *Nafarroako erregetzaren sorkuntza.*

Goian ikusi dogu, zelan 800garren urtean, III Leon Aita Santuak Karlomagnori deituta, au Erromara joan zala, eta bertan, Iparraldeko itsasotik, Italiako Garellano ibaitik, Ebroko ibairañ, eta Mendebaleko Atlant Itsasotik Ekialdearen Boemiarañoko Erromatar Kaisalerrri Sakratuaren Inperator, edo Augusto Kaizar Jaun, Erromako San Pedro Eleizan koroatu ebala.

Emen, kaizartzazko lengo ariari irauntasuna ostera emonda, erromatar Kaisal Erriaren agindupean batu gintzazala, esaten da.

Euskaldunak baiña, erromatar kaisal ´erri orrek esaten dauan lez, Karlomagnoren men-pean egon ote giñan ?.

III Leon Aita Santu ta Karlomagnoren irudimenetan bai, baiña egia non ?.

Guzti au, baleiteke Kristautasunaren zabalkuntza, katolikotasun alderdikeritik finkatu edo gogortasunean babesteko izatea.

Zergaitik naspildu baiña, gudaren eritzizko indarrak, JAUNGOIKUANGAN euki bear dogun sinismenagaz ?.

Argi dago, Kaisar ta Aita Santuaren katolikotasunezko aberkidetzaren aginpean batzangotu gindezan, egin ebala naskeri ori, Jainkoak ipini ebazan berezko lege ta errigizarte guztien eskubide gaiñetik ezarrita, norkerizko asmakuntz guzti orreikaz.

Euskalerriko Auñamendiak, euren zilbor edo erdi-toki-lez, beti izan dira Euskaldunentzat, babes leku ederrenak.

Baiña gaurko edestian sartu gintzazanetik, gizaren eginkizunezko trebetasunak soil-tzen joanda, bearrezkoa agertu jakun, oraingo antolakuntza barri baten kokatzea.

VIII-IXn gizaldi bitartetan agertu jakuzan aukera orreik, 778ko urtean Karlo Magno- ren gudozteak, bere zaldun bioztoi Roldan aipagarrien agindutara, Salduba Mauritar So- liman ibn-al-Arabi-ren menpetasunetik askatzera joanda, eta eziñean, Iruñatik etxerantza aldatu ziranean, Napar Uria erraustu ebenean lenengoz.

778ko Dagonillaren 15ean Karlomagnoen gudozteak Auñamendietatik zear igaro- zen egon ziranean, Euskaldunak ostonduta, Orreagan itxaron eutsoen, eta ikaragarritzko zarraskintza egin eben gudozte orreitan, Roldan bera be, ilda.

Eta 814ko urtean Karlomagno il ostein, bere seme Ludobiko Piok 824an, oster a bial- du ebazan beren gudozteak Nafartarren aurka, Euskaldunak, guztiz ezereztu ebazanak.

714ko urtearen aldi onetan, kontuan artu bear da, Kalifaren zerbitzura aldatu zala Akitaniako Kasio kondea, ortik aurrera Euskal sendi au, Banu Qasiren izenagaz ezagu- tuz, 824ko urtean euren laguntzagaz, Nafarroako Jimenez ta Aristatar Iñigo lenengo Nafar erregea izendatu gendula, 852ko urtean bera il zan arte iraunda, arik eta bere ondorengo- koak Nafar errege barriak izendatu arte.

Argi dago, Euskaldunak denbora onetan, arrizku aundiak euki ebezala, euren izaerazko demokraziaren askatasunekin, beste guztiak katolikotasunaren aberkidetzagaz aleginduta, Auñamendiko alde bietatik erasotzen euskuelako, eta buruzagitzazko sendi aundi bien edo agintaritzazko talde bitik, sortu ziran Iñigo ta Belaskotarrak, biak bata bestearen aurka ko- katu ziranak. Iñigotarrak, Banu-Kasi mauritarrakaz senidetuta, eta Belaskotarrak franko- tar Karolinjoarekin.

Eleiz katolikuak, euskaldunak Frantziko erregetzagaz alkartu egiezen naita alegin asko egin, Baskoniako dukaterrian, beti agertzen ziran matxinatuta, alegin orren bidez.

Orregaitik Aita Santu guztiak beste aldetik, kaisertzazko domiña aundi bat ibilten eben danbalaka esku artean, errege indartsuenari emonda, Mundu onen errigizarteak inda- rrez, eleiz katoliko aberkideen alde kolonizatzeke.

Baita erregeen artean be, onenak edo, indarrez almen aundienetarikoak aukeratzeko, eta bata edo besteari indarra emonda, domiña aundi ori euren paparretan eskegita ipini egien, katolikotasun aberkidetzaren kaisar sakratuzko kolonizatzaileak izan egiezan egiten ebazan indarkerizko alegiñ guzti orreik.

Danak baiña, azken gaiztoa euki dabenak, berezko lege ta erriak, kontuan ez eukitea- gaitik. Kristoren denboratik, ekarri dogun edesti guztia gaur arte, nardagarri edo utsasga- rriko sarraski⁽¹⁾ aundi bat izan dalako. Mundu onen Ekanduzko zentzua ankaz gora ipiniz.

4. 10. Asturias ta Leongo IIIIn Alfonsoren alegiñak, euskaldunak menpetzeke. Euskalerriko erantzunean, Bizkaiko Jaunen sorkuntza agertu ebena.

Gure Euskalerriko batzar nagusiek, Jaungoikuak Izadi au, berezkotu eban legezko aton- duan kokatzeko, Paleolitiko Neolitiko alditik, azturaz zaldikatuta etorri ziralako euren ze- regiñetan, leen aldi orreitan lortu ebezan, askatasunezko batzar demokratikoen nortasunak.

Eta uren barnean baituta geratu ziralako, Izadi onen berezko legeditik artu leike- zan ulermen ederrenakaz, orregaitik jabetu ziran amaibako askatasungaz, lortu eben demokrazi ederrarekin.

(1) Nardagarri edo utsasgarriko sarraski aundi bat = totalmente despreciables grandes matanzas.

Bizkaitarrak baiña, Nafartarren antzera, ta euren oituragandik kanpo, jauntzaren ta erregetzaren jaurkintza artu ba eben be, ez eben artu beste euskaldunekaz banatzeko, Paleolitiko Neolítico jendekuntza bidetik, Europa guztian euskal ta griegoen antolakuntzaren antzera, lurraldeko batzar nagusiekin jaurkitzen ziralako, danak sendi batekoak sendituz.

Katoliko aberkidetzaren kolonizaziozko asmo-azterpen, edo egitamuzko saio barri orregaz, nai gure artean betiko oitura demokratiko lez aurrera egin arren, eurak, erlijiozko egi lez, danak itsutu ebazalako, apurka apurka eta denboraz, gu ere, berezko azturaren lege bidetik urten bearrezko alegiñetan asi bear izan gendun eurakaz konpontzeko, eta neurri orreitan asi giñan, norkeriz asmatutako guzur orreitan lokaztu edo zikinduten. Guztiz ez dabena lortu.

Orregaitik, eta erlijioz ta jaurkintzazko leku guztietan, ainbeste erasotatik urteteko, Europaren katolikotasunezko ezarpena ikusi ondoren, bizkaitar lurraldekoek, nafartarrak lez, beartuta agertu ziran beste aukerazko antondu bat sortzen, eta Europaren erri artean erri lez bizitzeko, errege edo jauntzaren antolamenduan ezartzea erabagi eben.

Joku orreitan, berezko antondu ori izan zan, katolikuak ezereztu edo menperatu gure ebena, munduko lurraldearen erregizarte guztiak, katoliko aberkidetzaren eritzizko agindupean batu zitezten.

Ezinezko asmakizuna da baiña, mundu onetan iñork ez daukalako Jainkoaren ordezkorik, eta gutxiago, Berak, Izadi au berezkatu ta gaimugatu Eutson legearen gaiñetik agintzeko. ***Izadi onen bereztasunezko legeak erakusten dauan lez.***

Euskal askatasunezko demokraziaren eritxikoarentzat, ez zan egon beste aukerarik, ***asmatu eben katolikotasunezko arrano aundi orren indarrezko gerizpea, aundia zalako***, eta naita euskaldunak, errege jauntzazko antolamendu ori beti, batzar nagusiaren agindupean ezarri: ***Mundu guztirako bideratu zan "griegoen jakintza, Erroma ta Godo kaisartza, Judu legedian, ta Erroma katolikoaren sakratuzko baldintzatan*** ezarri bear genduzan naita nai ez, gure errege ta jauntzazko antolamendu barri orreik. Orduko denboratan, iñork ez ebalako aukerarik euki, inguru ortatik urteteko.

Zelan lotu ote leikez baiña: ***Griegoen jakintza, ta Euskalerrriak azturaz ta Jaungoikuari begira lortu ebazan askatasunezko demokraziren oiturak, kristau katolikotasunaren kolonizatzaileak norkeriz asmatu eben, katolikotasunezko aberkidetzan batzangotzeko, Erromatar Godo kaisar sakratuak daukezan menperatzailezko legeen baldintzakaz ?.***

Euskal eritzizkoak, len eta gaur alkartzen gara sendi edo aberri bat lez, benetako askatasunaren demokrazian ulermenduta, euskal erriarrak, Goiko Jainkoak berezko ebazan legeak daukaguzelako ***elburu***.

4. 11. ***Bizkaitar Jauntzaren sorkuntza.***

Durangoko Jauna eta Nafarroako erregearen ordezkoa izan zan Eztegitzar Santxo il zanean, Bizkaitarrak, euren batzar nagusiaren lege jaurkintzan babesteko eta antolabideak epaintzeko bearkuntzan agertuta, guda buru ta epaille nagusi bat aukeratzeko prestatzen asi ziran.

Eta 888ko urtean Paduran Asturiarrakas egin gendun borrokan ta gero Arrigorriaga deituko zan errian, Busturiako gazte batek borroka orreitan egin ebenagaitik aukeratu eben Bizkaiko leen jaun lez.

Abizenez ***Lope*** euki ebena, eta bere amaren bidetik Eskoziako erregearen bir- seme edo billoba zana⁽¹⁾.

(1) Kontuan euki bear da Eskoziako Piktoak, euskaldunak zirala.

Eztegiztar Santxoren alabeagaz eskondu zan. Eta bera izan zan Bizkaiaren leenengo Jauna: *Jaun Zuriaren izenagaz* ezagutu zana, arik eta 909ko urtean il zan arte.

4. 12. *Bizkaiko Jauntza sortarazteko gertatu zana.*

838tik 882ko urte bitartean, Asturias eta Leoneko errege IIIIn Alfonso⁽¹⁾, borrokalari sutsu, andi, katoliko, edo ta majnoren izen goitikoagaz ezagutu zanak, Moruen eskuetatik beren lurraldeak, Duero ibaiaren beko alderarte berrezkuratuta, ta eukezan jabetasunezko lurraren zabalkuntza andiagotu naian, ekialdeko erriak mendean artzeko antolatzen asi zan. Arabatik asi zan IIIIn Alfonso, eta Arabarrak euren jaun Elionegaz asarratuta egon ziralako, IIIIn Alfonsok, Elion kondea arrapatuta, Araba, borroka barik eskuratu eban.

Gero, gaur baiño askoz aundiagoa izan zan Bizkaia menperatzera etorri zan. Onen lurrak sartaldetik asita, Kantabria, Kastro Urdiales ta Menako ibarrak, sortaldetik, Debako errekeak ureztatu egiten dauazan lurrak, ta eguerdi edo egoaldetik, Aramaiona ta Ayalako ibarrakaz osotzen zala.

Bizkaitarrak aurre egin eutsolako, Alfonsok beren bigarren seme Ordoñori deitu eutson, eta guda indar askogaz, Orduña, Amurrio, ta Luxaondoko⁽²⁾ bidetik, Bizkaiara sartu zan.

Bizkaitarrak, Durangoko Jaun Eztegiztar Santxoren agindupean ipini ebazan guda indarrak, eta onek, Ordoñoren gudalosteari Paduraraiño sartzan itxita, bertan eta beardan eran astindu ebazan, Alfonsok ekarten ebazan gudalozte indartsu orreik, geiago ez zitezen agertu.

Bizkaitarrak, bizirik geratzen ziranai atzetik erasota, auek jakin ebelako Euskaldunak Bizkaiaren Luxaondoko errian dagon “Malato” zuaitz mugatik ez ziralako joango euren atzetik, Ayalako Gorobel menditik goiko mendietara igon ebenean, “*a salvo somos*” esan eben, eta orregaitik esaten jako lurralde edo iñoren mugalde orreri, *tierra salvada*.

Padurako erriari ortik aurrera, *Arrigorriaga* deitu eutsoen, borroka orretan inguruko lur ta arri guztiak, odolez margoztuta geratu ziralako.

Borroka orreitan il zan Ordoño, eta beren gorpua Arrigorriagako eleizaren sarreran illobiratuta dago.

Eztegiztar Santxo be, bertan il zan, eta beren gorpua, Durangoko Tabiran, San Pedroko eleizan illobiratuta dago.

Borroka au, 888ko urtean San Andres jaia ospatzen dan egunean, Azaroko 30ean egin zan, eta ortik aurrera orregaitik, Bizkaiko Askatasunaren itxurapenez artuta dago Ander deunaren kurutzeta, gure ikurriñarako.

Or sortu zan Bizkaitarren jauntza, Gipuzkoa, Araba, ta Nafarroako erreñuaz elkargotuta, 1.224n urterarte iraun ebana.

Eta ez espainiarrak esaten daben lez: *bizkaitarrak askatasuna lortu arte*, nafar, bizkaitar, arabar, gipuzkoar, benafar, lapurditar ta zuberotarren euskal askatasuna, bere izkuntza beste antziñaukoa dalako.

Asturias Leongo Alfonsotar erregea eta frantziko Karlomagnoren artean, ondo baiño obeto konpontzen ziran Aita Santuaren laguntzagaz, Izadi onentzako, eurak euki eben katolikotasunaren sakratuzko aberkidetzan batzangotzeko zaletasunak, bete egiezen

Eta orregaitik bereiztu egin bear dogu emen ondo baiño obeto: euskaldunak euki gendun askatasunaren demokrazizko jaurkintza, eta espainitar ta frantzezak, euren katolikotasunezko sasijainkotasunean euki dabex goitik berako kaisertutako jaurkintzak, jakin degun, Jainkoak bereiztu ebazan legeak, noren aldetik zaintzen diran obeto, danon mesede.

(1) IIIIn Alfonso = 838-912´n urte bitartean bizi zana. (2) Luxaondo = Luyando = donde comenaban los terrenos de nadie que comprendian esas tierras de la “marca” o fronterizas.

I Silbestre Aita Santua, ta I Konstantinoren aginduz irasi ebazan legeak, Europa ta mundu osoarentzat egin ebazan, eta orduan bizirik ezagutzen ziran, nai berezkoak, edo ta norkeri bidez kolonizatuko erri guztiak, orren arautegipean atrapauta, ta urten ezinik geratu ziran, Europako errigizarteak euren jaurkintzarako antolatu ebazan tresneriak, danak jaijo ziralako iru baldintza onen legepean:

- a).- *Erroma Godo tar, kaisar sakratuzko legepean.*
- b).- *Norkeriz asmatutako, judu-katolikotasunaren aberritasunezko batzangotasunean.*
- d).- *Eta Griegoen jakintza apurbategaz, itxuran gabetzeko, katolikotasunezko aberkuntzaren kolonizaziozko maltzurkeri orreik.*

-*Leenengo biak, menperatzailletasunezko baldintzak dira, biak diralako Jainkoak Izadi oneri ipini eutsoezan berezko legearen aurkakoak: "nai daukazan legediarenak", "bai Omopapiens gizakiak azturaren oiturazko bidetik, baitu ebazan "Arimarenak".*

-*Irugarrenak alderantziz, askatasunezko demokraziaren emaitzak emonez gain, guri gaiezko antzerki onetan berez, eskubidetuta daukagun "askatasunezko demokraziaren" antzezlaritzan kokatzen gaitu, mundu onetako gizon emakumeen berdintasunaren "nortasunezko zentzu ederrenean".*

Orregaitik euskaldunen Euskerea eta euskal Askatasunezko Demokraziaren zentzuak, ez daukie alderdikieretan izan gaitasunik, bere bizitzako azturan, oituratu dauan euskal demokraziaren ulertza baiño, askatasunezko demokraziak ez daukelako alderdikieririk.

Frankoak eta Asturiarrak alderantziz, lenengo bietan sortzen diran lez, kaisertzaren latorrizko lillurkeriaren ametsean, katolikotasunezko batzango baten ezarri gure dausku.

Orain, goazen ikustera, zeintzuk diran Izadi onen legeak, eta zeintzuk izan bear dira jaiotako giza seme/alaba guztiak erabili bear doguzenak.

4. 13. *Izadi onek daukazan legeak, eta gizaren seme/alabak erabili bear dabezanak, Euskalerriko Edestiaren 1go atalean ikusi genduzanak.*

Zelan bere bigarren zatiaren sarreran, oldozmen auekaz azten gendula:

Sinistu eziñezkoa dala, mundu onetako gizartea, jakintzan ain mailla aundikoa izan, eta kontuan artu ez, guretzat asierazko eta gaurko denborak, bardiñak dirala.

Jaungoikoarena izanda, Izadi onen sorraldi onetan ikusten dogu, ludi onek guretzat, ez daukala asiera eta amairerarik, ez eta gitxiago, gure eskuetan bera ezereztuteko almenik.

Jaungoikuak, gai-lur-aize-ur oneri sartuta, bere Legeen irakaskintzak aurkezten daukuzan aurrean, guk, gure bear bearrezko bizitz onetako ekintza bidez, gaia erabilkeraren arloetan, eta gizarteko arremantetan egin geinken guztia, egitarau⁽¹⁾ ta azpiegiturazko⁽²⁾ antolakizunetan erabili bear doguzan ekanduzko ulermenakaz amaitzen jakula.

Guk ezin dogulako legerik atara, eta gitxiago inorentzat erabili, "*gure norkeriaren legeak diralako beti*", bestearen aurka egiten diranak

Gaur, espainitarren konstituzioagaz sortzen dana: ez dalako euskal, katalan edo ta galleguarena, euren konstituzioa dalako. Orregaitik erabili bear doguzan legeak, Izadi onek daukazan legeditik atara ta erabili bear doguz, danon arteko legeak izan zitezen

Edo ta, gu irasleak ez garelako, gaia berak daukazan Legeen aurrean, eta gure bizitzaren ezinbeste lanezko aldaketak egiteko, gaia berak, daukazan legeen jardunbide edo jokabidean mugatuz amaitzen jaku, gure lanezko almenetan, beren ekanduzko alegiñakin ibili gindezan.

(1) Egitarau = proyecto, regla, método. (2) Azpiegitura = infraestructura, subestructura, parte inferior, base o cimiento.

Eta errigizarte artearen legeen ekanduzko arremanetan gaur ikusten doguna, gorrotogarria ta ikusiaz batera, naska emoten dauan gauza da.

Mundu onetarako **gizakituak**, sortzailleak ez garelako, gure gauza guztietarako egin bear doguzan asmakizunezko egitarauetan, Jainkoak bereztuz, ta danontzat bardiñak diran lege orren baldintzak erabili bear doguz, tresneri edo ta oiñarrizko elementuak lez.

Eta ortik aurrera, zentzu ta ardura andiz jaso edo ta gauzatu, gauzatu bear direnak, bizi garan serbitzurako, bestela, egiten dogun guztia, orekak leku guztietatik galdu ondoren, oker, ankazgora, zentzubage ta neurrian edozein gauzatan urtengo leukezelako, beartsu edo onbear eta aberastuten diranen artean, gaur gertatzen jakun lez.

Bereztasunaren legezko baldintza orreik dira, gaurko Europaren politikuak, tresneri lez kontuan artu bear dabezanak gauza guztietarako, eta ekanduzko ardura bardiñak, diruzko zor-eskubidearen arremanetarako, ordezkarietzako antolaketak, egokitzen dabezenezan.

Gaiak, beren Ludi irudiaren izaerarako daukazan mukulluak⁽¹⁾, orokorrezko askatasunean bananduta egonaz batera, mukullu arteko gintzan daukien erakarrezko indarra, gai-lur onen Izadizko irudia osotzeko, eurak osagarritasunezkoak izan daitezen legea da, eta bide batez, gurentzat, erakar, eratorri edo ta askatasunezko indar orreik ulermenduta, gure arteko osagarritasunaren eragilletasunerako, berezko legeen eredu lez, garrantzi aundiko bizi-tresneri bat dala.

Orregaitik, ***Izadi oneitara Jaioten garan guztiak, zorreskubideko arduran bardiñak izanda, ta bear-bearrezko ordezkarietzan jaioten bagara, Ludi onek Jaungoikuagaitik daukazan bereztasundutako lege orreik dira, gure arduradunezko arima gizatuari, lege bardiñean, osagarritzako izatera alegintzen dauzkuna, Jainkoaren legeagaz, gaiaren antzera, zeregiñ bardiña daukagulako.***

Eta egiten doguzan gauza guztiak Jainkoari begira, azturazko maitasun osoan egiten diran lez, azturazko bide orreitan eraikitako izkuntz, etxe, auzo, erri, eskualde edo lurralde, aberri, eta errigizartearen askatasunezko eskubide orreik dira, oiñarri lez ipini bear doguzenak, bizitz onetan, askatasunezko antola baten orekan bizi gura badogu.

Gai-gizaren bizitz onentzat ortik aurrera, danon lotsagizunezko ardureak bear doguz, egiten doguzan egitamuak, zentzuz gauzatu gura ba doguz.

Bai eta elkar erabili bear doguzan osagarritasunezko bideen ulermenak, orekazko zentzun baten eroateko.

Guzti orreik kontuan eukinda, ez bagaude lau gizaki nagusitasunezkoagaitik bideratuta, ainbeste urte menperatzailetasunezko agindupean egonda, ori be al izan leikena dalako, eta nire ustez ***ziurtasun guztiagaz.***

Gaurko politikuak, gai eta gizaren Ekanduzko eskubideak, ez dabezelako egian oiñarritzen, agindu egiten dabezan gauza guztietan, sortzen dan entrabaloaren eragipeneko indarragaz, gai-giza arloetan, dana agertzen da ankaz gora, nastu zital baten lez.

-Gaiaren-orekan: Itsas-errekako urak eta mendi-lur-aizeak zikinduta.

-Gizaren arloetan: lan-eza, lapurtza, negarra, gosea, gaitzaldi, elde edo izurriteak⁽²⁾, eriotza, borroka, aitu eziña, eta arduragabekerizko itsutasun aundia.

Bizitzeko egiten doguzan gauzaren mozkiñ guztiak, batzango edo norkerizko agintari zaleak euren kontrolpean eukiteko, guda-indarrezko keiñada gogorrek erabilita, nai gaiaren edo ta danon giza-eskubideko ardurak kendu egiten dauskuez, eta ez gero eurak egiteko danok egin bear doguzenak, ostera guri beartzeko baiño, eurak gura daben eratara betetea, eten-bageko, ta joputzazko edo etsaimendeko menperatzail ekintza baten.

(1) Mukulluak = polvo, átomos. (2) Elde edo izurriteak = peste, epidemia.

Len, munduko borroka nagusi bategaz, dana utsezko zenbakian ipinita lez azten ziran, ostera bizitzarako bear zan guztia eraikiten, euren poltsikoak beti berriz beteta eukiteko.

Baiña gaur beste alango borroka bat egiteari, eurak be bildur direlako, demokraziaren indar bidez, maltzurrezko guzurak eten barik, gero ta indar geiagorekin argira igoten dabe, eta orain 1.695eko urtetan bereztasunaren aurka, Nizean asmatu zan batzangotasunaren goitik berako agintaritzaren giza-gorputz ori, guztiz ustelduta lez agertzen jaku.

Zergaitik ?.

Gure bizitzaren epe laburrerako, Jainkoaren legeakin beartuta agertzen garean lez, argi erakusten jaku:

a) Askatasunezkoak izanez gain, osagarritasunezkoak garala jaioten garan guztiak.

b) Kundeatzaille edo gai onen ekanduaren eragilletasunerako jaioten gara.

d) Gure eragilletasunean orregaitik, gai ta giza guztiaren eskubideak *kontu aundian artu bear dituguzela, (ezeren aitzaki barik esangura dau orrek)*, banaka, talde, leiñu, edo ta errigizarteak euren bereztasunezko aztura bidetik, izkuntzagaz sortu ebezan nortasunezko bereizkotasunak, nai banaka edo ta errigizartearen arteko ulermenean, bereiztasun bardiñetan sartuta, danak, bardiñezko zor-eskubidedunak diralako bizitzaren eginkizun guztietan.

Gorputz ta izkuntzetan egoten diran bardiñ-ezak, bakotxa, auzo, leiñu ta errigizarte lez, bakardadean bizi dan toki-inguruak, emoten dausielako da.

e) Asmatzaillearen almenak bakarrik eukinda, gure almenean ez dagoelako iñungo iza-tasunik: “irazole, sortarazle edo eta sortzailletasunezko arloetan”.

Orregaitik, gure zentzunezko alegiñetan, iñorentzat ezeren legerik egin barik, alegiñ guzti orreik, Jainkoak bereztasundutako legeditik artu bear doguz, euren kanpotik lege guzti orreik, norkeriaren menpekotasunetan biurtzen diralako.

f) Ala, mundu oneitara, beste gauza baten bat egiteko etorri ote gara ?.

Zetan ote gabiltz ?:

Jainkoagan, edo ta bere legeetan sinismena sendotzen, ala, sasi-jainkoarenak egiten ?.

Ludi onen sorraldiagaz bear dogunerako, dana dago asmatuta, gure asmakizunetarako bere gai-kopurutik bereiztuta artu bear doguzelako gai-indarrak.

Or dagoelako bear dogun guztia.

Mundu onetara jaiotzen garanean, gure arima gai-gorputzagaz mozorrotuta agertzen da, asmakuntzaren egikerarako bear dauan zentzumen eder eta mirariakaz.

Danak bardiñ ta bearrezko eskubide bardiñakaz jaioten ba-gara: *bear dogun gauzeta-rako, zelan erabili bear ote dogu gorputz ori ?.*

Gudan ?.

Ala nortasunean baitazkoak izanda, gaia ta gu, Bere Legeakaz erperatuta egonda, ari-maren arrazoizko zentzumenean, ulermen onak alegintzen dauskun lez ?.

Or, ez liteke zalantzarik egon bear.

Beste aukerarik ez dagoelako, argi esan gura dau guzti orrek, ordezkartitzaren ekanduzko bizi batera jaio garala.

Ordezko ardura orreik baiña, zelan erabiltzen doguz ?.

Saiatuko naz, naste-borraste orreik argitzen, oraingo Euskalerrriaren edesti onen ardurazko idaz-sail bidetik.

Leen, oso polita dalako, eta bigarren, euskaldunen ardurazko begiak zabaltzeko, oso argigarria dalako.

Asi gindezan ba, Euskalerriko Edesti onen ondoretasunagaz, agertzen diran zeaztasunak, al dogun argi guztiekin aurkeztuten, Euskaldunen arazoak edestitik zear, argi zabalgaz ikusi bear doguzelako.

4. 14. *Izadi onen giza seme/alabak erabili bear doguzan legeak:*

Ordua da ba, konturatu gindezan, gizon/emakumeak, norkerizko giza eritziz egin diran lege guztiak, pikutara bota bear direla.

Eta Goiko Jaungoiko Irasle Berak, Izadi au sortu ta berezkotzeko, irarrita ipini eutsuezan legeditik asita, artu bear doguzela, bear doguzan legeak, danok bardiñak izateko, bere gaiezko-izaeraren lege-bidetik daukaguzelako askatasunezko bideak, gizon/emakume zentzunezkoak izateko.

Danak jaioten gara narru gorri edo ta billoxik, eta kontu aundian euki bear dogu, gure *Arimak*, ostera itzultzen dirala *narru gorri edo ta billoxik Jaungoikoaren aurrera, denbora gutxi barru baten*.

Mundu onetako *gizakituak*, sortzailleak ez garelako, gure gauza guztietarako egin bear doguzan asmakizunezko egitarauetan, Jainkoak bereztuz, ta danontzat bardiñak diran lege orren baldintzak erabili bear doguz, tresneri edo ta oiñarrizko elementuak lez.

Orregaitik, *Izadi oneitara Jaioten garan guztiak, zorreskubideko arduran bardiñak izanda, ta bear-bearrezko ordezkaritzan jaioten bagara, Ludi onek Jaungoikuagaitik daukazan bereztasundutako lege orreik dira, gure arduradunetzko arima gizatuari lege bardiñean, osagarrizkoak izatera alegintzen dauzkuna, Jainkoaren legeagaz, gaiaren antzera, zeregiñ bardiña daukagulako.*

4. 15. *Euskaldunak erabilten genduzan lege demokratikoak, Bizkaiko Jauntzarenak, eredu edo ulerpide lez ipinita.*

Nafar erregetza eta Bizkaiko jauntzaren sorkuntzara eldu garanean, eldu gara gure azkeneko edestiaren sorkuntzara, emendik aurrera sartzen garelako gure edestiaren askeneko ekiñaldietan.

Eta jakin bear dogunetik kanpo ez daiten ezer geratu, bear diran zatietan bananduko dogu, egarri aundiak daukaguzelako arlo orretan gure Euskalerra maite au askatzeko, gaur ikusten dogunagaitik, satorraren antzera gabizelako arlo auetan, gure erri maite onek daukazan arazoetatik atarateko.

Euskalerraren Iparraldeko lurraldeak, Ego aldeko lurraldeak lez, euren oitura zarreko Batzar nagusiekin jaurkintzen ziran, ta Nafartarrak, erregetzazko jaurkintza euki arren, erriak agintzen eban, Obanos´eko aitor-seme edo Aitonon-semeak erregeari esaten eutsoen antzera: “ni zure beste” “danok, zu baiño geiago”. Bestela begitu Gipuzkoako batzarrak eta Arabako “Anaitegietan”, zelan ulertzen direzan eritzizko gauza orreik.

Orregaitik, Bizkaiko Jauntzaren arau bidea argituko dogu bakarrik, gero Gaztela edo katoliko aberkideak daukazanekin berdinkatzeko, jakin degun, zelako sasi-tartean sartu euskuen, katoliko erlijio orregaz.

4. 16. *Bizkaiko Jauntzaren legeen gaiak.*

Bizkaiko batzar nagusiaren baldintzak, Jaunarekin elkar aditzeko.

Bizkaitar batzar-nagusiak, iru gauzatarako aukeratzan ebazan Jaunak, artekari lanak egiezen:

- a).- Gudal-buru izateko.
- b).- Zuzenbidearen buru-nagusia izateko.
- d).- Bizkaiko errigizartea ta ondorezko lur zabalak, zaindu egiazan.

Eta Jaunaren irudizko buruzagitasuna, jarraitasunezko lasaitasunean iraun egian, ain almen ta ondasun aundiakaz jantzi ba eben be, kontu aundian eukinda, emon jakon guztitik, berea ez zala ezer, bizkaitarrakaz, egin bear eben antolarazia⁽¹⁾, itzalgarrir⁽²⁾ ezarri dagian, emoten eutsoelako.

Orregaitik, erabakitasunean, egilletasunean eta lege-egilletasunetik apur bat baiño barrik ez eutsoen emoten, aginduaren eskubide bakarra, errian egoala erakusteko.

Baiña alderantziz, gure Batzar Nagusia, Jaunaren aldeko baldintza bategaz lotuta geratu zan: beren gauzatarako izaten zanean, eta gudarako gizonen laguntza bear ebenean, gure batzarrak, beartuta geratzen ziran, bere guda taldea, gure mutillakaz osotzen, naita beren gauzatarako izaten zanean, aurretik ordaintzeko antolamenduan beartuta.

Ortik aurrera, erromatarrak Euskalerrian sartu ziranean bezela, gure lurraldeen jabeko jaurkintzak, ta euskal askatasunezko demokraziaren eritziak babesteko, Bizkaiko Jaunak eskatutako gudarien baldintzakin, ta katolikotasunean aberkide-tuta batzangotzeko egin zan erlijio orren erruz urten ezinik geratuta, Euskaldunak, beti agertu gara, euskal anaien arteko borroketan beartuta, alde bitan jokatu bear gendulako, euskal lurraldeko jaurkintza, bata edo beste euskaldunen alde-biko eskuetan geratu zedin.

Eta nai errua, orduko Europa edo Munduko kaisar agintari, ta erlijiozko agintari nagusiak euki, euren norkeriz, ipini euskuezan baldintzak, guzurraren zentzuzkoak izanez gain, egi lez ziñezkintzatu egin euskuezalako, Munduko errigizarteak ortik aurrera, zorabiatuta bizi dira beti, arrazoia bere egi lekura eroan ezinik.

Orreik izan dira, ordaindu bear izan doguzan sariak, Jainkoaren legerari begira, Paleolitiko Neolitiko bitartean, lortu genduzan askatasunezko demokrazi ederrak, zentzu aundiz zaintzeko.

Bizkaiko batzar-nagusiak, izendatuko Jaunak kendu eikiezan, emon jakien jaurkintza lekutik ?.

Euskal batzarrak, almen guztia euken, Jaunak, ziñez ez ba ebezan artzen batzarraren agindutako baldintzak, edo eta ziñ egindako baldintza orreik bete ta lotsakortasunean ez ba ebezan eukiten, emon jakien arduretatik kentzeko.

Bizkaiko batzarrak euren agintean, ez ebelako mugarik euki, berea izan zalako jabetasuna.

“Orregaitik, Bizkaitarrak, eurak izan ziran aukera bakarra euki ebenak, jauna ipini ta kentzeko”.

Alan gertatu jakon, IVn Enrike, aalgabe edo ezindunezko⁽³⁾ Gaztelako erregeari eta abar.

(1) Antolarazi = arregar, organizar, arbitrar, conciliar. (2) Itzalgarritasunean = respetablemente, venerablemente. (3) IVn Enrike, aalgabe edo ezindunezko erregea = Enrique IV el impotente.

4. 17. *Eta zeintzuk izan ziran Asturias, Leon, Gaztela ta Frantziako Franko erregearen katoliko arauetatik, Euskalerrientzako sortu ziran arazoak, ta gero Europako erregetegi guztietatik ?*

325eko urtean, Nizeako batzar nagusia egin ebenetik aurrera, eta Mundu onen gaurko egunerarteko jaurkintzan ekarri dabena, ikusten dogu.

Nizeako batzar berezitik, “Iru jainko´en” izenean agindu zala katolikotasunezko erlijioa, eta artu ta ziñeskintzatu ondoren, Mundu osoa menperatzeko ibili dirala euren asmo ori, baldintza onekaz beteteko:

“Katolikoan aberkideztazko erlijio bakarrean batzangotu gure ebalu Munduko giza guztia”.

“Ziñeskintzatuako kredoagaz, katoliko aberkideztaren erlijioa, ikurra lez baldintzape-tuta”.

“Latiña, danoen izkuntz bakar lez, Mundu onen osotasunezko gizartarentzat”,

“Infernuko beldurretik alde egiteko”, aitortzaren kontrolpeko baldintzak ezarrita.

Eta bai ta, euregandik gain, “espataren keiñua”, ezarritako baldintza orreik, naikoak izan zitezen, Munduko giza guztia norkeriaren joputzazko baldintza orreikaz menperatuz, euren Erroma-Godotar katolikotasunaren aberkidezko kaiserraren kontrolpean eukiteko.

Norkeriz edo guzurrean ziñeskintzatuako arauetatik ez dalako aldatu ezer, antola guzti orreik, beti izan dira, Aita Santuak ziñeskintzatu ondoren, eta berari jantzi jakon uts-e-zintasunezko almenagaz, beren goitik beerako agintaritzta ori, ezin besteko gogortasunean agertu daiten.

Errigizarteak ta jaioten garan guztiak, Goiko Jainkoagandik irarrita ekarten doguzan, erantzupideen almenezko ardura guztiak, Aita Santuen eskuetan batuta geratu zitezen, Mundu osoko giza-alaba-semeak, katolikotasunaren aberkideko erlijioan biurtzea gura izanda be, Jaungoikuak Izadi oneri, bereztu Eutsozan legearen, guztiz, aurkakoak direnak.

Ortik aurrera, eta edozein agintaritzazko mailla guztietan, bardiñ sortu daiten, odol-jariozko alegiñ gero ta gogorrigoakaz ibili dira beti, eta norkeri orren leenengo pekatua, gaurko pekatu ber bera dan lez, or dabiz IVn gizaldiko Nizearen batzarretik, euren norkerizko guda indar guztiagaz, Europa ta Mundu guztiko errigizarteak, katolikotasunaren aberkideztazko morroitasunean, batzeko alegiñetan.

Omo-Sapiens ?.

Gaur, norkeri orregaz jokutzen ba dabe, zer ez egingo ote eben, leen katolikotasunezko asieratik, Aragoi ta Nafarroako II In Juan ta bere seme II In Fernando katolikuenera eldu zanean, euren exkomikuko maltzurkeri ta guzurraz, katolikotasunezko aberkideztza ori, Euskal-Nafar ta Euskalerrri osoan sartu eziñean ibilita.

Bai ta Frantziko iraultzaren osteko denboratik bardin izanda, Europako guda ta eleiz agintariak, Europa osoa laterritzeko beti ibili dabegan alegiñakaz ezer ezin eginik, eta Frantziko iraultzaren ostetik, gaur zatika laterritzeko alegiñetan dabizena, berezko erritarrei, eskubidez daukien jabetzatik ezer emon ez egiteko, alegiñakin ?.

Dana ez ote da izango...., berezkotasunari berea emon egin ezgero, Jaungoikuaren Lege-Jokuan sartuta, gaur norkeriz jaurkitzeko daukagun Arauzko Lege bideetatik alde egin bear izanda, batzuen ondo bizitzeak pikutara joaten dirala ?.

Leen adibidez, Kontu aundian artu bear dana, erregeak nai almen aundietan ezarrita egon arren, Aita Santuaren azpitik egon zirela, eta Aita Santu batzuk, larritasunezko aukeran aurkezten zirela erregeen gaiñetik ibiltarren, Gaztelako I Karlosekin ´en antzera, au, Aita Santuen atzean ibilita, burua moztuteko alegiñean.

Euren buru gaiñetik, ez ebelako ulertzen, ainbesteko agintasanik, naita Aita Santuak Uts-ezintasunezko almenagaz jantzita egon arren..

Emen daukazue, ori egia dala esateko: Aragoiko errege I Alfonso Gerlariaren borondatean, Aragoiko erregetza, eleizaren agindutara ipini gura ebala, berak, bere asken naian argitu ebenagaz.

1.131ko urte oso baten, inguratuta euki eban Baionako erria, ta urte au menperatuta euki ondoren, euren foruak emon eutsozan.

1.131ko urte onetan eta oraindiño Baiona inguratzen egoala, egin bear izan eban bere azken nai orretan, Jaungoikoaren alde egin ebala, Templarios, Ospitalarios ta Jeruzaleneko Illobi Sakratuaren lekaideak jaurkitu egien Aragoieko erregetza.

Ekintza onegaz bakarrik, baten bat konturatu leike, zelango itsutasuna egongo zan, katolikotasunezko aberkintzan batzangotzeko erlijioagaz.

Eta gaiñera, sinetzi ezin leikena, Jaungoikuaren izenean, noraiñoko sakratu mailletara igoten ebezan, eurak egiten ebazan sarraskitzaillezko triskantza zital orreik. Zarri egiten ebezanak.

Bestela, sinetzi ote leikez, azkenai orreik ?.

Ez da lenengoa, eta ez da izango azkenekoa, gero ikusiko dogun lez.

Orregaitik gaur ulertu leike, ez dala erreza eritzi orretatik urtetea, 2.000 urteko sasi jainkotasunezko joku orreik alboratu egin bear dabelako, eta danok dakigu, fazizmoaren ERPE sakon orreik, ez direzela errezt kentzen, oraindiño ondo ebatuta dagozelako, gizarte irabazkoi arloetan.

Argi ikusten da, euren artean be, ez ebela ziñisten, esku artean ibiltzen eben, katolikotzan aberkidetzeko, batzangozko eritzi orreik, Mundua, guzurrezko eritzi orregaz jaurkitzen bada, argitasunezko nabaritasunean agertzen dan guztia, gizonen norzeria, edo ta guzur utsaren aurrean agertzen garelako alde guztietatik, gaur ikusten dogun lez.

Asieratik, danak, erlijiozko katolikotasun itsu batera eroan gure naian, eta eziñean, errigizartetan leen: “erlijiozko oldozmen edo eritzi orren baldintzak ziñeskintzatu, ta aitor-kuntz sakratuak sartuz gaiñ, gitxi zalakoan, aurrera begira emon ziran urrats edo oinkadak, azterkari edo billaketazko laguntzagaz ziran, eta ezin ebelako eurak gura ebena lortu, inki-zizioaren azterketa edo ta fede-zaindiaren zigorrezko bearkuntzan agertu ziran”.

Eleiz katoliko aberkide billakari edo susmakari au, zigorkeriaren lotsagabezko espetxelari zale biurtu zanean, errigizartetan, benetako beldurraren urduritasuna sartu eban, euren ametsezkoa dan “*Urrezko Tzekorraren*” siñezkintz itsu ortara bideratzeko.

Bigarren: Gurutzadako ekitaldietan sartuz, orduan katolikoan ustezko lur santuak zirenak babestu edo ta eurakaz jabetzeko, espatakin menperatuz gain, espata orreik, gurutz santuetan biurtu ebazan, Templarios, Arrotzale⁽¹⁾, ta Dominiko lekaideak gudari biurtuz, espatazko gurutzadaren bidez lortzeko, lur santu orreitan, euren aburu edo ustean, katolikoan jabetzak ziranak.

(1) Arrotzale, edo arrotz-maite ´en lekaide = frailes hospitalarios

Noraiño elduko zan zoraldi ori, Aragoi ta Nafar errege, I Santxez´tar Alfonso Gudari edo Gerlariak, 1.131ko urte onetan, eta Baiona inguratzen egoala, egin eban bere azken naian, Jaungoikoaren alde egiteko, bere erregetza, Templarios, Arrotz-maite edo Arrotzale ta Jerusalemeko Illobi Sakratuaren aldekoak bideratu egien.

Orain, bostgarren zatian ikusiko doguz, Euskalerrriaren aurka ibili ebezan guzurrezko baldintzak: “erregeak igespidera edo ta arroztasunera bialtzeko”, “atara ebazan exkomunikatzeko legeak, eleizatik atarateko alegiñ zitalakaz”, bai ta “euren milla norkerizko maltzurkeriak”, gure euskal Erriaren jabe agertzeko.

5n. ZATIAN.

5. 1. *Goazen ikustera, atal bakoitzean begituta, katolikotasunezko erlijio orrek Euskalerrriarentzak ekarri dauazan akatzak, askatasunezko demokrazian bizi gindezan.*

Argitu doguz ba, zeintzuk izan diran:

- a) “Errigizartearen almenak, legeak atarateko”.
- b) “Bai ta argi itzi be, Nafar erregetza, Bizkaiko Jauntza, Gipuzkoako Batzarrak, eta Arabako Elkarte edo Anaitegiak, nundik euki eben jaurkintzazko agindu bakarra.
- d) “Eta zelango maltzurkeriak ibiltan ebazan katoliko aberkide guzurtiak, Munduko Giza, aberkidetasunezko katolikoetan biurtzeko.

Argi geratu da, Nizeako Batzar Nagusi orreitatik, ezin dala “*egizko erantzunik lortu, legearen leentasan orreik, guzurrean oñarrituta ba dagoz*”.

Nafar erregetzatik asiko gara, katoliko aberkide oneik, euren ziñezkintzatuko berun buldak agertuaz batera, Nafar erregetza euranganatzeko, ibili ebazan maltzurrezko guzurrrak, agirian itzi dagiguzen.

5. 2. *VIn Santso Garzez Jakintsua.*

VIn Santso Garzez Jakintsua daukagu emen, Jimenatarren leiñukoa, aita Vn Garzia ta Ramireztar Juan, eta ama Margarita L´Aigleren bidetik, 1.130eko urtean jaio ta 1.194ko urtean Ekainaren 27an il. 1.150-1.194 urte bitartean, Nafarroa eta Iruñako errege izan zana.

Bera izan zan Nafarroako lenengo errege, Iruñako erregetzaren izena kendu ebanak, eta Nafarroarena artu.

VI Santso Garzez Jakintsuak, gazte igon eban erregeen aulkira, ta laster ikasi bearren premiñagaz, beste erregeen maltzurkeriak ezerezutzen be, Gaztelatar eta Aragoitarren artean ibili ebezan maltzur guzurrrak, Nafar erregetza, euren artean banatzeko.

A ta guzti, etenbageko borrokan ibili bear izan eban eurakaz, 1.035eko urtetik Aragoi ta Gaztelarrak IIIIn Santso Nafar errege Aundiaren eskutik, konderri lez sortuta, erregetasuna, bereala artu ebelako ondorengotasun orren bidez, eta Erromatar errege katoliko aberkideen joko orregaz, etenbageko leian ibili, Nafar erregetzagaz geratzeko.

Eta Nafarrak len, Asturias, ta Frantziko erregetza, Erromatar katolikoaren aberkidezagaz bakarrik, euki ba ebazan etsai, Gaztela ta Aragoitarrak, katoliko aberkideen erlijiozko asmakizun orreitan, ondorengo talde lez erregetuta, lau bider aundiagotu egingo jakozan larritasunak, VIn Santsok, erregetegi kaskar bat bakarrik artu ebalako, bere aita Vn Garzia eta Ramireztar Juanen eskutik, beti erasotuta egon zana, franko´tar errege Karlomajno, Asturias-Leon-Gaztelako errege VIIIn Alfonso, ta Kataluñako IVn Berengertar Ramonen jokoetatik.

Ortik aurrera maltzurrez eta guda indar guztiagaz, Erromatar kaisertzazko agindupean, eta katolikotasunezko erlijio barri orretan aberkideguta geratu dagian, batzango zale Aita Santu guztien alegiñak, Euskalerrri osoari Nafarroagaz batera, Jainkoaren berezko legeen aztura bidetik lortu ebazan aberritasunezko eskubideak kendu gura eutsozan, eurak asmatu ta ziñeskintzatuta euki eben katolikotasunezko aberrikuntz fazizta orretan, morroi lez nai ta nai ez, eskubidetzeko.

Orregaitik, Vn Garzia Ramireztar Juan, VI Santso Jakintsua eta VIIIn Santso Indartsuari, Aita Santuak, *Rex deitu bearrean, Dux deitzen eutsoen*, kaiserraren nardetsi edo arbuiozko norkeriagaz.

1.139ko urtean, IIn Inozenziok atara eban “Omne datum optimum” berunezko buldagaz, on artzen da Tenpletarren lekaidetza.

1.140ko urtean Gaztela ta Aragoitar errege auek, Karrioneko alkargoa ospatu ebenetik, Nafarroako erregetza, euren artean banatzea gura eban.

Gaiñera, Aita Santu katolikuak, bere orokorraren jabetasunezko jokua eginda, ta Dux deitu ondoren, ez eutsoen artzen erregeen eritzi lez, Aragoiko eta Nafarroako errege izan zan I Alfonsok bere 1.131ko urtean Baionan idatzitako azkenaiagaz, Nafarroa ta Aragoiko erregetza, Tenple ta Ospitalario lekaideak bideratu egien, Jerusalemengo Illobi Sakratuaren aldekoai emon eutsoelako, nai ta Nafartar erritarrari esker, norkerizko nai orreik, bete ez.

*Ekintza onekaz bakarrik, edozein konturatu leike, zelango itsutasuna egon zan katolikotasunaren aberritasunean batzangotzeko erlijioagaz, eta sinetzi ezin leikena, Jaungoikua-
ren izenean, noraiñoko sakratu mailletara igoten ebazan, egiten ebazan sarraskitzaillezko triskantzara orreik.*

Bestela, sinetzi ote leikez, azkenai orreik ?.

Ez da lenengoa, eta ez da izango azkenekoa, gero ikusiko dogun lez.

Orregaitik gaur ulertu leike, ez dala erreza, eritzi orretatik urtetea, sasijainkotasunezko 2.000 urteko kaisar jokuak alboratu bear dabezelako, eta danok dakigu, fazizmoaren ERPE sakon orreik, ez direzela errez kentzen, oraindiño ondo ebatuta dagozelako irabazkoiezko arlo orretan.

1.144ko urtean IIn Zelestino Aita Santuak, bere berunezko bulda “Milites Templi”gaz, apaiz eta lekaide guztiak beartu ebazan, Tenpleko lekaideak babesten.

1.145ko urtean, IIIIn Eujenio Aita Santuak, atara eban “Milita Dei” berunezko buldagaz, Tenpleko lekaideen taldea askatu eban apaizen babes edo laguntzatik, euroi, indarra emonda.

1.145eko urte onetan IIIIn Eugenio Aita Santuak, atara eban “Quantun praedecessores” beruneko buldagaz, IIn Gurutzada Santura deitu eban.

Ortik aurrera, eta Erromatar kaisertzazko katolikotasunean aberkidezeko, batzango zale Aita Santu guztiak Euskalerrriari, Jainkoaren berezko legeditik, orokorrean jendekuntzatuta

daukazan, aberritasunezko eskubide guztiak alboratuz, Nafarroa kendu gura eutsoen, 325eko urtean, eurak asmatu eben katolikotasunezko aberrikuntz fazizta ori, eskubidetzeko.

1.155ko urtean IVn Adriano Aita Santuak bere "Laudabiliter" berunezko buldagaz, Ingalaterrako errege II n Enrike k Irlandaren gainetik gura eben jabetasuna onartzen dau.

Argi guztiagaz erakusten dauana, Aita Santua zala, orduan ezagutzen zan Mundu oso onetan aginduten ebana, errege guztien gainetik.

1.185eko urtean III n Urbano Aita Santuak, bere "Post Miserabile" berunezko buldagaz, Gurutz Santuko Gurutzadaren alde ibiliko ziran gudariei, lege bereziakin jantzi ebazan.

1.187ko urtean VIII n Gregoriok, bere "Audita Tremendi" berunezko buldagaz, III n Gurutzada Santura deitu eban.

Eta erregeen aria ostera artuz:

Orregaitik Nafar erregetza, garrantzi ta sendotasunezko arloetan, Gaztelarren erregetza baiño, aundiagoa izan arren, Aita Santuak, V n Garzia Ramirez tar Juan, VI Santso Jakintsua, eta VII n Santso Indartsuari, nai ta mauritarren aurkako gudan, iñork baiño merizimendu geiago euki, Rex deitu bearrean, Dux deitzen eutsoen, bere nagusitasunezko nardetsi edo arbuiozko norkerian. III n Zelestino Aita Santuak 1.194ko urtean Jorraitaren 13ko berun buldan, edo idazkietan agertzen dauan lez.

Edestilari batzuk esaten dabe: Aita Santuak, izenetan egindako alde ori, aukeratu egiten ebazan erregeak, katoliko lege bidez, edo errien bidez bata edo bestea, zer direzanetik ezagutu zitezzen zala.

Eurak, goitik berako aginduaren katolikotasunezko lege bidez, Rex deitzen ebazala euren erregeai, eta erriaren bidez aukeratzzen ziran erregeai, Dux.

Katoliko aberkidearen joko orretan, Ekintza ori era orretan, ta orretarako egiten ebezala Aita Santu guztiak, eurak be, ez dabe sinisten.

Mundu onetan, agertzen jakuzan txar guztiak, guk erabilten doguzan gauzak, txarto erabilten doguzelako da.

Ez alderantziz, Izadi onek fisika-arauz edo, Jaungoiko bidetik antolatuz edo bereztuta daukazan Lege bidetik egiten ba dira, gure bearrezko ekintzaren mogimendu guztiak, egiten dabezcan mugi-aldi txikerrenetik izanda be, ondo urtetan dabelako.

Jaungoikuak Irasi edo bereztu Eban Legeen iturburuetatik egiten diranean, ez dalako txarrik edo ezerezko okerkeririk agertzen. Gauza guztiak, nor berak atondutako eran agertzen diralako.

Eta ordua da ¡; Jaungoikoak ipinitako legera aldatu gindezan, orainarte euki dogun nekaldizko etorkizuna, naikoa izan dalako

1.151ko urtean Urtarrillaren 27an Leon eta Gaztelako errege VII n Alfonsok, IV n Berengertar Ramonen adizkidetasunera urbildu gurean, Tulideneko elkargoa sinatu eben biak, Nafarroako erreinua, euren artean banatzeko.

Gauza guzti orreik ikusi, ta katolikotasunezko era bide orretatik, ainbeste etsai gure ingurutik euki genduzelako⁽¹⁾, menpekotasunezko⁽²⁾ arrizkua be euki gendun, ta ortik iru egun beranduagora, Nafarroako VI n Santsok, Leon ta Gaztelako kaisar, VII n Alfonsoren-gana joanda, bere menpekotasuna berriztu eutson, bere alaba zaarrena Blanka, Gaztelako Santxo, VII n Alfonsoren seme neusiegaz ezkondata.

(1) Ainbeste etsai gure ingurutik euki genduzelako = tantos enemigos, como el ser solos en democracia podia crear. Y en verdad que eran muchos, porque nos referimos a toda Europa o mundo entonces conocido. (2) Menpekotasunezko = vasallaje. Se decia en el sistema feudal, del individuo que se colocaba bajo la protección de un señor poderoso, al que le juraba fidelidad, y se obligaba a pagarle un tributo, y ciertas prestaciones y servicios personales.

1.157ko urtean Bagillaren 2an Nafarroako VI In Santso, Leongo errege VII In Alfonsoren alaba, Gaztelako Santxagaz ezkondu zan Palenziako Karrion de los Kondezen, sei seme alaba eukinda.

1.157ko urtean beste alkargo bat egin eben, Leon-Gaztelako errege VII In Alfonso, eta IV In Berengertar Ramonek, VI In Santsoen Nafar erregetza bien artean banatzeko erabagiagaz.

1.157ko urtean Dagonillaren 21ean il zan Leon eta Gaztelako errege VII In Alfonso, Nafarroako errege, VI In Santsori atsedeen-aldi bat emonda.

VII Alfonso Gaztelarra il zanean, VI In Santsok berreskuratu ebazan galdutako lurraldeak, barriz galdu ebazan, 10 urteko baitegian⁽¹⁾ itxi bear ebazalako.

Eta Gaztelar ta Aragoitarrak ostera gudatan asi ziranean, berak Arabar eta Gipuztarrakin alkartuta, aurre egin eutsen, orduko denboratan, nai ta Bizkaitarrak euren Jauna euki arren, Euskalerriko sendimendu oso bategaz Nafarroakin, zazpi euskal lurraldeak, batera egon giñelako.

1.157ko urte orreitan eta Azaroaren 11n, bere suin III In Santxo egin eben Gaztelako errege, eta Nafarroako VI In Santsok, menpekotasunaren ziñezko itza emon bear izan eutsen berari.

1.158ko urtean Dagonillaren 31n, iñork ez eban itxaroten Gaztelako III In Santxo ilgo zenik, eta Gaztelako erregetza, bere iru urteko seme bakarraren eskuetan ipini eban.

VIII In Alfonsoren izenarekin ezagutuko zan errege au, eta errege ordezkioak egiteko, Lara ta Kastroko etxearen artean sortu ziran eztabaidakaz, gaztelako erregetza makal ta lagun ezean aurkeztuta, Nafarroako VI In Santsok, ondo baiño obeto jakin eban, aldi orretatik bere onurak ataraten, III In Santxori emon eutson menpetasunezko itzetik, alde egiteko.

1.162ko urtean Dagonillaren 8an il zan Kataluñako IV In Berengertar Ramon, Aragoiko erregetza eta Bartzelonako konderriak bere Petrolina emaztearen eskuetan itzita.

1.162ko urtearen udagoinean, Nafarroako VI In Santsok, Gaztela erasotu eban gudutoki guztietatik, Errioxako zati bat, berentzako artuta.

13 urteko elkargo bat sinatu eban Nafarroako VI In Santso jakintsuak, Aragoiko erregeen ordezkioakaz, eta orregaz sendotu eban ekialdeko muga, Gaztelatarrai erasotzeko.

VI In Santso Jakintsuak, emen aldatzen dau Iruñako erregetzaren izena, Nafarroaren izenagaitik.

Argi dago emen VI In Santso jakintsuak, Nafar izena sendotu bear izan ebela danon aurrean, ekintza orrekin, katolikotasunezko eragipenari⁽²⁾ aurre egiteko.

1.180ko amarkada, baketsua izan zan, Nafarroako VI In Santsok, erriaren, antolazko lanetan egokituz.

1.180ko urte inguruan, Donostia jendezkatu edo bir-erritu eban, Iakako fueroak emonda gain, ongarrizko arauakin jantzita.

1.181eko urtean Gazteiz deritson inguruan, Bitoriako uria eraiki eban, Logroñoren eratorriko fuero ekartsuak emonda.

1.185eko urtean III In Urbanok bere "Post Miserabile" berunezko bulda bidetik, gudari gurutzatuak izango ziranetzat, faborezko edo lege bereziakin jantziko ebazan.

1.187ko urtean VIII In Aita Santu Gregoriok, bere "Audita Tremendi" berun buldagaz, irugarren gurutzadara deitu eban.

(1) Baitegian = 10 años en depósito rehen o de garantía para el cumplimiento de ese pacto. (2) Katolikotasunezko eragipen aundiari aurre egiteko = para hacer frente a la gran influencia católica.

1.191ko Uztaillan Nafar Aragoiko erregeak, ostera batzen dira Tarazonako urian, euren adizkidetasuna baiezteko.

1.192ko urtean IIIIn Zelestinok⁽¹⁾, bere “Cum universi” berun buldagaz, Eskoziako eleizaren askatasuna aldarrikatzen dau, Eskozia, Aberria zalako, York’eko kardinalak eskatzen eban menpetasunetik kanpo.

1.194ko urtean Bagillaren 27an il zan Nafarroako errege VIIn Santso Jakintsu au, eta bere gorpua, Iruñako eleiz nagusian illobiratuta dago.

5. 3. *Emen, gogarketa labur bat egin bear dogu.*

1.150-1.194ko urte artean, VIIn Santso Jakintsuaren errege denboran agertzen gara, gure Euskal Nafar Uri nagusi ta izkuntza aunditasun guztiaz “Lingua Nabarrorum”, eta Iruñako erreinuari, “Reino Nabarrorum” izendatzeko bearrean agertu zana.

Nafarroa, berezko euskal erri baten lurraldea izanda baiña, Zergaitik bearrezko aldarrikapen orreik ?.

Ez zan izan bera, bere buruaren jabe ?.

Erlijio katoliko ta bere aberkidetasunezko lateraren bidex, baita euskal-latinkumearen eragipenakaz, Nafarroako g orte edo erregetxean, aolku edo argibide bat, bera esanda be, ez zalako sekula euskaraz idatzi, eta latinez ez bazan idazten, erromantzezko latinkumean idazten zan, latini menperatzaillazko izkuntz ori, katoliko aberkide orretan batzangotzeko irasi ebenetik, aundienetariko ikur bat izan zalako Euskal izkuntzaren aurka.

Itsutasunezko eragipeneraiño euki eban bere baldinezko arau legedia zinezkintzatuta, kristau katoliko aberkideen erlijio onek.

Kristoren izenean asmatu zan katolikotasunezko erlijio onek baiña, berezko erlijio lez ezartzeko, Jainkoak Izadi oneri bereztu eutsozan lege guztien aurkakoa da.

Zelan ezkondu erlijio ori, Munduko gizarteak aberetasunetik asita, gizakume jaijo barri guztien baitan, Jaungoiko Iraslearen Legeak ulertzeko, Beragandik barnetuta ekarten ba doguz bear dogun tresneria, Berak, bereztu ebazan lege guzti orreik ulertu ta ikasteko ?.

Eta katoliko aberkuntz onek, premitasun edo larritasunezko leian agertu arren, ez zalako ezertarako be atzeratu, aurrerakuntzarako, gero ta neurri gogorragoak artu bear izan eben, “inkisizio edo fede-zaintzaren zigortasunezko suteakaz”, “burdinezko kaiolak”, “gurutzada santuekaz”, eta “euki ebazan eskomunikaziozko tresneri guztiekaz”, Europako gizarte guztiaren edestia, odoljariorz ekarri daualako.

Guzurra ezan leike dala, 325eko urtean, Nizean I Konstantino ta I Silbestre Aita Santuak, kaisertzazko norkeriz, Munduko giza guztia, artalde bat lez bideratu leikeen ulertzan kokatuta egotea.

Eta artalde orreik asarratzen ba ziran, euren asarre orreik bakezteko, naikoa izango zala, artalde orren buruzagiak kenduaz.

Giza ta aberen baitan, irrarituta eukiten ba doguz. Jaungoikuen legeak, nungo Jainkoa artzen dabe eurak, sortzaille edo irasle lez ?.

Eurak nai dabena ?.

Ortze dabiz etenik bage, egin eben zinezkintzazko pekatu edo oker aundi orregaz, aurrez aurre leen egunetik, argitasun guztiagaz daukaguzan, Goiko Jainkoak Agindatuko

(1) IIIIn Zelestino Aita Santua = Erroman jaijo zan. 1.191ko urtetik, 1.198ko urteraiño agindu eban. 1.193ko urtean Austriako Leopoldo exkomunikatu eban, Ingalaterrako errege “Biotzezko Leoi” tar Ricardo erregea” atxilotu edo baitu ebalako. Eta Elbako ibai inguruan bizi ziran Teutoiak onartu ebazan erri lez.

legearen aurka ezeren lotsabage, eritzizko norberkeri aundi orregaz asi ziralako ezeren damubage leenengo egunetik.

Munduko giza guztien eskubideak zapaltzen dauz, leen ziñezkintzatutako oker orreik, gaur, okerkeri nagusi lez artu bear geunkena, giza ta errigizarte izatearen aurkako oker guztiak, zapaldutako eskubide orretatik, edo errigizarte guztieri kendutako arduretatik agertzen diralako.

A ta guzti be, euskerearen sendokuntza galtzen joan arren, errian baiño, goortetan edo erregeetxetan joan zan geiago galtzen, erregeen eta gortearen jauregi orreitan egon ziralako sartuta, orduko gotzai ta apaiz lekaide katoliko guzti orreik, aolkuzko ta idazkari nagusien ardurakaz.

Orregaitik ez zan galtzen erriaren izkuntza aín errez, nai XVIIIko gizalditik aurrera begituz, katolikotasunezko aberkidetzaren eragipenez, edo ta ostondutako agindu orren bidez: euskerea, ebrai, ta mauritarren izkuntzak jendekuntza lez aurrera egien, ezintasunezko zabalkundean ezarri arren.

Argi ikusten da emen, katolikoen norkeriz asmatu zan erlijioaren aberkuntzazko joku ori: “gauza guztiak euren kontrolpean eukiteko gaillua dala”, erlijiozko katolikotasun orrek, katoliko aberkidetzaren kontrolpetik kanpo eurentzat, ez dabelako balio ezer.

Norkeriz asmatutakoak, maltzur ta guzurra bakarrik daukie euren barneko gogo edo elburuan, Munduko giza, katolikotasunezko siniskai orreitan⁽¹⁾ batzea zalako.

Noren Jainkoari begira baiña ?. Guzurra esan leike dala, Iru-millagarren urte onetan, oraíndiño, “urre gorrizko tzezor ori” gurtzen egotea, gaurko egunetan, diruaren zentzu ori agertzen dalako, sasijainko lez.

5. 4. Oar txiki bat emen.

Emendik aurrera, eta azalkizun edo adierazkizunezko⁽²⁾ ondorengotasun onetarako artuko dodazan laburtzapen edo argi bideak, soillauak izango dira, XIIIⁿ atal onegaz amaitu gura ezkerro saio au.

5. 5. VIIⁿ Santso Azkarra edo Aundia.

1.194-1.234ko urte bitartean, Otsaillaren 12rarte daukagu VII Santso Santzez *Azkarra edo Indartsua*, Nafarroako errege lez.

1.170eko urtean Jorraillaren 17an, bere aita Nafarroako VIⁿ Santso Jakintsua eta ama Gaztelako Santxaren bidetik, Tudela edo Muzkariren erregetzazko gazteluan jaio zana, eta 1.234ko Jorraillaren 7an Tudela edo Muzkariako gazteluan il. Bere gorpua, Orreagaren ikastetxeke Santa Mariaren eleizan illobiratuta dago.

Bere euskal errigizarteko ingurukoak, VIIⁿ Santso: “*Indartsuaren*” izenagaitik ezagutzen ba eben, bere goi-aldeko neurrian, 2,23-2,31metroaren gizon indartsua izan zalako da.

1.195eko urtean VIⁿ Ramon Tolosako kondearen alaba Konstanzagaz ezkondu zan, eta apurtu zan ezkontza ori, seme-alabarik ez ebelako euki.

Alemaniko I Federico *Bizar-Gorri* erromatar kaiserraren, alaba Klemenziagaz ezkondu zan bigarrenez, eta onek be ez eutson seme alabarik emon, naita berak ezkontzatik kanpo, seme edo alaba batzuk euki arren.

(1) Siniskai = dojma, artículo de fe. (2) Azalkizun edo adierazkizunezko ondorengotasun onetarako, Artuko dodazan argi bideak, soillauak izango dirala = que los extractos que seleccione para el corolario de ésta proposición que pretendo razonar, van a ser más escuetos por razones de espacio.

VIIIn Santsok bere errege bizi denboran, aitari itza emonekotik aurrera, Aragoikoakaz euki eban arreman aundiagoa, gaztelarrakaz baiño.

1.196ko urtean eta Erromako Aita Santuaren Kabuz, Agreda ta Tarazona bitartean batzartu ziran Gaztela, Aragoi ta Nafarroako erregeak, erreñu orreik katolikoen aberkideztan batzeko alegiñean.

Argi agertzen da emen, katolikotasunaren asmo-gogoak ez ebazala berezko erri ta erri-gizartearen eskubideak on artzen, edestiko ta bizitzazko kontakizunetan, ezertarako kontuetan ez ebazalako aurkezten edo ta aipatzen, euki ebazan eskubideak beti zapalduta ekarri dabezelako ezereen begirune barik, gaur arte sortzen dan lez.

5. 6. Nafarroako erreñua VIIIn Santso Indartsuaren denboran.

1.198ko urtean IIIIn Inozenzio bere “Operante Divinae Dispositionis” berunezko buldagaz, Trinitario lekeideen erakundea onartzen dau.

1.199ko urtean Gaztelako VIIIIn Alfonsok Araban sartu zan, Gazteiz, Gipuzkoa ta Durango aldea inguratuta.

1.205eko urtean IIIIn Inozenziok bere “Etsi non dispacat”eko bereunezko bulda bidez, Frantzez juduak salatzen dauz.

1.207ko urtean Urrillaren 29an VIIIn Santsok, Gaztelarren eraso au geratzeko, almoa-detar mauritarren laguntza eskatzen joan zan, berak beste gudu-toki batetik eraso orreik geratzeko. Ez eban lortu mauritarren laguntza, eta Nafarroako erreñuaren lurralde asko galdu ostean, Guadalajaran sinatu bear izan eban gaztelar erregeagaz, bost urteko gudu-arte bat, Nafarroak ez ebana txartxat artu, nai euskal lurak galdu arren.

Ortik agertu zan, Araba, Gipuzkoa, Durango aldea ta Bizkaitarrak, Nafarrotik banatzea. Naita, Araba, Gipuzkoa, ta Durango aldekoak Gaztelarrakaz ongundetu arren, euren jaun ta batzar nagusiekaz aurrera egin ebelako, euskal izatasunezko eskubideak ondo babestuz.

1.212ko urterarte Nafarroako VIIIn Santsok ta Gaztelako VIIIIn Alfonsok euki ebazan aurkako artu emonak, oso gogorrek izan arren, urte onen Nabas de Tolosako borrokan, ondo baiño obeto konpondu ziran.

Nafarroako VIIIn Santsok borroka orretan, Miramamolin edo Muhammad An-Nasirren aterpe toki dendan sartu, ta menperatu ebenean, ospe aundia irabazi arren, bere jarduera euskaldun begiakaz ikusita, alperkeri aundi baten ikusten dogu, katoliko aberkideetasunean batzango-tzeko asmo bidez, euskaldunaren aurka agertzen zan guztiagaitik, ez ebalako egiten ezer.

Nai ta, kontuan euki bear, VIIIn Santso beste errege guztien antzera, katoliko itsu ta sutsua zala, ta itsutasunezko urloi zikin orre in bidetik, ez zala agertzen, katoliko aberkideztan batzangotzekoaren asmatzailleak, agertzen ebana baiño besterik ezer.

Ekanduzko arloetan, ezertxo ta ezertarako be, ez dauena balio izan gaur ikusten dan lez, naita eurak tinko edo euren lanean aurrera egin danoen kalterako. Asken baten, mundu oneri ta onetan, Jaungoikoak bereztu eutsozan oiñarrizko legedietatik ibili bear garelako.

VIIIn Santso Azkarra edo Indartsua, gurutz sakratuaren gudatan ibili zan denboran, ordezko jaurkintzan geratu ziranak, okerkeri galantak egin ebazan Foru Legeen aurka, eta 1.200eko urtean VIIIIn Alfonso gaztelarrak, Araba erasotzen ibilita, Euskalerriko lurralde naguziak Araba ta Gipuzkoa bereganatu ebazan, auek Nafar erregetzatik, aldenduta.

Bai 1.224ko urtean, Bizkaia be bananduta geratu zan, katoliko aberkideen kolonizaziozko Zesar Erromatarren eritzi “Vini, Vidi, Vinzi”ren esan zitalagaz ibilita, Euskalerria:

“Lenengo banatzeko, ta gero menpetzeko alegiñakin”, borrokak baiño ez dabelako euki guzta guztietan, gaurko egunerarte, Aita Santu guztien katolikotasunaren kolonikuntzazko alegiñakin.

1.213ko urtean IIIIn Inozenziok, bere “Quia Mayor”eko berun buldagaz, laugarren gurutz santurako deitzen dau.

1.216ko urtean IIIIn Onorio Aita Santuak bere “Religiosam vitam” beruneko buldagaz, Dominikoen arautegia onartzen dau.

1.218ko urtean IIIIn Onorio Aita Santuak, bere “In generali concilio” berun buldagaz, Letraneko IVn Eleiz batzarrean artu ziran erabagiak, bete zitezzen agindu eban.

1.219ko urtean IIIIn Onorio Aita Santuak, bere “Super specular” beruneko buldagaz, Pariseko Ikastetxe Nagusiari, debekatu egiten dautso, Erritar Eskubideen⁽¹⁾ ikasketak emotea.

1.223ko urtean IIIIn Honoriok, bere “Solet anuere” beruneko buldagaz, Franzizkotarren Araudiak onartzen dauz.

1.226ko urtean IIIIn Onoriok, bere “Ut vivendi norma”zko berun buldagaz, Karmeldarren arauak onartzen dauz.

1.231ko urtean IXn Gregoriok, bere “Parens scientiarum” beruneko buldagaz, eta 1.229ko urtean egin zan matxinada ostetik, Pariseko Ikastetxe Nagusiaren eskubideak onartzen dauz, bertan, askatasun guztiagaz irakatsi egiezen, emoten ebazan Erritar Eskubideen gai-arloetako ikasketak.

1.231ko urtean Nafarroako VIIIn Santso eta Aragoiko I Jaimek Tudelan batzartuta, semekuntzazko⁽²⁾ alkargo bat sinatu eben, bietatik baten bat iltzen zanean, besteak eskubide osoa eukela erregetza orreitan errege izateko. Ez zana bete, erritarrai esker.

1.232ko urtean IXn Gregoriok, bere “Ille humani generis”eko beruneko buldagaz, azterketa, edo fede zaindia, dominikuen eskuetan iztea erabagitzen dau.

1.233ko urtean IXn Gregoriok, bere “Etsi Judaeorum” beruneko buldagaz, gotzain eta gongotzai edo artx-apezpiku ari eskatzen dautse, kontuz ibili zitezzen euren menpeko katolikak, juduari egiten eutsezan erasoakaz.

1.233ko urtean IXn Gregoriok, bere “Liceo ad capiendos”eko beruneko buldagaz, “azterketa, billaketa edo fede-zaindia” sortzen dau.

1.234ko urtean IXn Gregoriok, bere “Liber extra edo Corpus Iuris Canonici” lege sortak batuz, Decretalez’eko ald-erazle ta baztertzaile⁽³⁾ beruneko bulda agertu eban.

1.194-1.234ko urte bitartean VII Santso Santzez indartsuagaz, Auñamendiaren berzko Nafartarren erregetza amaitzen da.

Gertakizun onek, amaitzen diran gauzen edertasuna dauka.

Albijensen aurkako gurutzadaren abeslariak ospatzen eban, “Tudelak daukan erregea, inoiz zaldi gainean eseri dan zaldunik onena zala” abestuz.

Eta, Alfonso gaztelarrak Portugesai beren gora berak aipatuz, euren arpegietara gogor esan da: “Zentzun-gabeko alfer-aundiak, beren botoi baten balioan be, ez ebazala onartzen” euri esan da.

Azken baten, Nafarroako erregetza, txarto amaitu eban, au gurutzadetan ibili zanean, VIII Alfonsok Araba kenduta, Gipuztarrak, Gaztelarren aldera jua jakozelako, eta fueroak ez ebazalako zaintzen, Nafarroan bertan, Fueroak zaintzeko alkarteak sortu ziran, eta bere

(1) Erritar eskubideen ikasketak = prohibición de la enseñanza sobre el derecho civil. (2) Semekuntzazko = arrogación, adopción de hijos, prohibición. (3) Ald-erazle ta baztertzaile = exclusivo y excluyente.

Ingalaterrako Rikardo koñatua Be-Nafarroara ostera itzuli bazan, Zuberoa gaur Nafarroagaz, biar Frantziagaz eta etsi Ingalaterragaz ibiliko zan, danoen norkerizko liskar bidez.

1.193ko urtetik aurrera Lapurdi, Ingalaterrako errege zan Akitaniako Dukeagaz alkartuta egon zan.

Len esan doten lez, Nafartarren etsaiari denbora falta jakien etxeko jabea etxetik urtetan zanean, eurak sartzeko. Eta umekeri ta zikiñezko gauza orreitan ibili ziran edesti guztian III Santso Garzez Aundiaren ostetik ona, katolikotasunezko aberkidetza dala ta.

Nafarroako erregeak, Euskaldun on-bezela, egiaren berba aundikoak izan ziran, euren izatasunezko ekandu bidez, beste gauzarik ez ebalako ulertzen. Eta Katolikotasuna babestearren, ez eben euki lotsa edo errenkurarik euki, Gaztelar ta Aragoitarren etsaiari laguntzeko.

Joko orreitan, Nafar, Aragoi, ta Gaztelarrak, baldintza ezbardiñekaz ibili ziran jokatzten, azkeneko biak maltzurkeriz jokatuta, errezago jolasten ebelako, eginda dauan on guztia eurak artzeko prest egonda, nor-beren gogamenetik ardurazko alegiñean, sortarazten baiño.

Joko orreitan: “Napar Otso ori, Aundia izan arren, etsai askoren artean, etzun eban”.

Eta Nafartar erregetzagaz egin eben okerkeri aundiena, naita “Nabarra Baskonun” aldarrikatu arren, gorteko agiri guztiak katoliko aberkideen eragipenagaz bultzatuta, latiñez edo Nafar Aragoiko latin-kumeetan idatzi zirala.

Eta ziñezkintzatu zalako “katolikotasunezko aberkidean batzangotzeko” erlijiozko eritzi orreri esker, gaur be, guzurrezko asieraren ekintzazko leku berberan gagoz, Euskal berezitasunaren aurkakotasunean, etsaitasun bardiñen artean inguratuz gagozelako.

Esan leike, dan guztia suntsituarte edo lokatztuarte, ez dirala geratuko.

Eta gero zer !.

Beste borroka nagusi bat egin !. Berezko errigizarteak ostera, ekandubageko egoera guzurtietan ezartzeko ?.

Argi ikusten da, zelako sasi-jainkoagaz dabizen jokatzten.

Europa ta Mundu guztian, Euskalerrria da, izar bakarra oraindik, burua guztiz makurtu barik daukana.

Lortuko dabe ?.

Lenago “MORO” esaten gendun.

Euskalerrriak bere gazteen artean, arduradun asko bear dauz, eta ori, jakintzagaz lortzen da.

Jakintz orreitan alegindu bear gara, gure euskal izarraren dirdaira, Mundu guztira za-baltzea gura ba-dogu.

Orretarako baiña: “Euskerea, Euskal Nortasuna, Euskal Ekandua eta Euskal Lurrak” berrezkuratu bear doguz.

VIIIn Santso Santzez Indartsu, Aundi edo Azkar errege onegaz amaitzen da, berezko Nafartarren erregetza, ta ortik aurrera, Txanpañako errege etxera aldatzen gara.

5. 7. *TXANPAÑA`ko ERREGE-LEIÑUA.*

5. 8. *Nafarroako I Teobaldo Bertsolaria ta Txanpañako IVn Teobaldo Kondea esaten eutsenai, 1.201eko urtean Frantziren Troyeseko urian jaio zan eta 1.253ko urtean Uztaillaren 8an Iruñako urian il. Bertan, Iruñako eleiz nagusian dago illobiratuta.*

1.234-1.253ko urte bitartean VIIIn Santsoren ondorengo lez izan zan Nafarroako errege. Nafarroako I Teobaldo **Bertsolarien** izenagaz ezagutu zanagaz asten da Txanpainaño errege leiñua, Nafarroako erregetzan.

VIIIn Santso Indartsuaren loba izan zan. Nafarroako Blanka eta IIIIn Teobaldo Txanpainaño kondearen semea, Brie ta Txanpainaño IVn Teobaldo kondearen izenagaz.

VIIIn Santso Indartsuaren azken borondatea, Teobaldo ez ebalako begi-onekaz artzen, Nafarroako erregetza, Aragoiko I Jaimeen eskuetan iztea zan.

Nafartarrak baiña, gogo orreik kontuan eukibage, Santso il zanean illabete geroago Teobaldo deitu eben, eta Iruñaño Gotzain Eleizan Foruak zinduz gain, Frantziko gortearren oituran igortzi⁽¹⁾ eban.

I Teobaldok beren erregetzan sendotzeko, Gaztela, Aragoi eta Ingalaterragaz alkargotu zan, bere Nafarroaren jaurkintzarako, Txanpainaño gortetik laguntza aundia artuta.

Tenencias edo lurraldearen banaketako jaurkintzan arduratu zan, eta Nafarroako erregetza lau lurraldetan bananduta, lau meriñu edo ibar-jaunen ardurapean ezarri eban Nafar jaurkintza, Nafarroako euskal oiturak batzea aginduz, Orokorrezko Foru liburuan idazteko.

Gaztelako adizkidetasuna lortzeko, IIIIn Fernando Santuagaz alkargotu zan, bere alaba Blanka gero X Alfonso Jakintsua izango zanakin ezkontzeko, IIIIn Fernando Santuak ezkontza orren truke, Gipuzkoako lurraldeak emonda, bera bizi egingo zan bitartean.

IIIIn Fernandok, ez eutson emon I Teobaldori Gipuzkoako lurraldea, itsasora berezko irten bide bat eukiteko, onek gura eban lez. Azkenez elkargo ori bertan itzita, urte bat beranduago, I Teobaldok bere alaba Blanka, Bretainiako kondeari agindu eutsolako emazte lez.

1.235eko urtean IXn Gregoriok, bere “Devotionis vestrae” berun buldagaz, Mesedeko lekaidearen legedia onartu ta sortu eban.

1.238ko urtean I Teobaldok, Lur Santuaren gurutzeko gudaldi sakratua bideratu eban, eta Tauro mendian betiko ospea lortu ondoren, 1.240ko urtean ostera Nafarroara itzuli zan.

1.239ko urtean IXn Gregoriok, bere “Si vera sunt” berun buldagaz, judutarren “Talmud”⁽²⁾ liburuaren ikusketa edo azterketak, baitutea egin egian agintzen eutsoen espaini ta frantzes tar eleiz buru nagusiei

1.246ko urtean I Teobaldori Foruen gora beran eta katolikotasuneko aberkidezko bidetik, Ximenez ta Gazolaztar Pedro gotzainarekin euki ebezan eskomunikoaren estabaida gogorretan, onek zalantzan ipiniten eutsan Nafar erregetza, VIIIn Santsok, eleizaren alde egin eban, naikunde bidetik.

1.247ko urtean IVn Inozenziok, bere “Lachrymabilem” bulda atara eban.

1.250eko urtean lurraldeko eleiz batzar nagusi baten, Ximenez ta Gazolaztar Pedro gotzain orrek, exkomunikatu eban I Teobaldo.

IVn Inazenzio Aita Santuak baiña, I Teobaldoren arazo orregaz oartuta, eta Gurutzada Santu ta Sakratuetan onek egin ebenagaz gogoratuz, lege berezi bat agertu eban, bere baimenik gabe, iñork ezin ebalu Teobaldo eleizatik kanporatu, esaten ebana.

Emen, bein eta berriz ikusi leike ostera be, katolikotasunean batzangotzeko legeakin, gogor ibiltzen zirala eleiztarrak, bai ta, euren menpe egon ziran guztiak, Europako errege, gotzain ta apezpiku maltzur orreik, erri edo ta errigizarteen nortasuneko desberdintasunak kontuan artubage, jokatzen ebelako. Geroago eta Fernando katolikoarekin, aundigotuta ikusiko doguzan lez.

(1) Igortzi = ungi. (2) Talmud = codificación del derecho Hebraico, que contiene los preceptos y las doctrinas de la tradición rabínica.

Onentzat, bardin izan zan, txino, mongola, euskaldun, ruso, alemana, edo edozer gauza izan, katolikotasunaren zorro orreitan sartzeko.

Omosapiens' en Arrazoi bidetik: SINISTU EZ EGITEKOA DANA.

1.252ko urtean IVn Inozensioak, bere "Ad extirpanda"ko berun buldagaz, "estira, kaba, oiñaze, ziper, ta tolakuntzak"⁽¹⁾ baieztu egiten daus, fede-ausle edo sinisbageko gizon emekumei egin egiotzезan, eurak jakin gure ebena aitortu egien.

Sarri ibili zan I Teobaldo Txanpaina ta Nafarroaren arteko bidaiak egiten, eta 1.253ko urtean Uztaillaren 8an, Txanpaina itzulkera baten il zan.

Teobaldo tarrak, Txanpaina ren zelaikadako askatasunezkoak ziran, eta beti begituten eben goitik berako begirunez Franko taren politikea, guztiz, al-osokerizko erdira-nai baten zana.

VIIIn Santso Indartsuak, ez eban onartzen I Teobaldo erregea, guztiz aurkaldekoa zalako.

Teobaldotarrak zelaikadako sabaltasunezkoak eta Santxo mendi ta basoak berez emoten dauan askatasunaren usaiñekoa izanda, nai katolikotasunekaz guztiz arduratuta egon arren, oso ezberdiñak izan ziran.

Dana dala, argi dago askatasunezko demokraziaren nortasunean egon zala desberdintasuna. Mendian nor-bera izan bear dalako, eta zelaikadan errezagoa dalako besteen alegiñean jokatzea.

Txanpaina errege leiñua, ez zan Napar erritarren ta buruzagien atsegintasunezko erregea.

Orañ eta lekuaren arduragaitik, goazan oinkada luze bat emoten, naita Aita Santuen berun bulda guztiak argitu bear, orko bidetik errezagoau ikusten diralako, katolikoaren aberkidean batzangotzeko alegiñak, gero ta geiagoko premiñak edo estutasunetan ibili zirako, Goiko Jaungoikuak ipini euskuzan legearen aurka ibilteagaitik.

IIIn Teobaldo ren 1.253-1.270eko gurutzadak atzean itzita, eta IIIn Teobaldo seme alaba barik il zalako, bai ta bere anai I Enrike lodia 1.244-1.274ko urte bitartean bizi zanak, zelan bere alaba I Juana, 1.271-1.305eko urte bitartean bizi zanak, 3 urte euki zituzenean artu edo igon bear izan ebala Nafar erregetzara, bere amaren errege-ordegotzan. Arrigarrizko aukerea agertuta gaztelar, aragoitar, eta frantzezari, I Juanagaz ezkondata, Nafar erregetza euren agindupean jaurkitzeko.

1.254ko urtean IVn Inozensioak, bere "Querentes in agro" berun buldagaz, Oxford'eko Ikastetxe Nagusien gaiñetik ipinten dau, Erromako katolikuen nausigotasunezko erlijioa.

1267ko urtean IVn Klementek, bere "Turbato corde" bereunezko bulda agertu eban.

1.274ko urtean Xn Gregoriorik, bere "Ubi Periculum" berunezko bulda atara eban.

1.294ko urtean Vn Zelestinok, bere "Inter sanctorum solemnna" berun bulda atara eban, Akilako di Collemaggio Santa Mariaren eleiz nagusia ikustera joaten zanari, barkamen osoa emoten eutsona.

1.296ko urtean VIIIIn Bonifaziok, bere "Clericis laicos" berun buldagaz, erri jaurkilariai debeketzen eutsoen, apaizen ondasunakaz geratu zitezzen.

1.298ko urtean VIIIIn Bonifaziok, bere "Sacrodanctae Romanae" berunezko buldagaz, "Liber sextus del Corpus Iuris Canonici" argitaratu eban, IXn Gregoriorren "Decretales"ekaz bat egiteko.

1.299ko urtean VIIIIn Bonifaziok, bere "De sepulturas"eko berun buldagaz, debekatu egiten dau, illak zatitu egiezen, eta beste illobi batzuetara eroan egiezan lurperatzen.

(1) Talmud = codificación del derecho Hebraico, que contiene los preceptos y las doctrinas de la tradición rabinica.

1.300eko urtean VIIIⁿ Bonifaziok, bere “*Antiquorum habet fida relatio*” berunezko buldagaz, 1.300eko urtearen jubilea ospatzea aginduten dau, barka doai edo Mundu osorako barkamen osoa, aldarrikatzen ebana.

1.301eko urtean VIIIⁿ Bonifacio bere “*Ausculat fili*” berun buldagaz, arimaren gauzak, gizonaren gauzak baiño gorago ipinten dauz, Frantziko IVⁿ Felipe erregeari aginduta, 1.302ko urtean, Erroman ospatuko zan eleiz batzarrera joan zedin.

1.302ko urtean VIIIⁿ Bonifaziok bere “*Unam Santam*” berunezko buldagaz, arimaren gauzak, gai-gizaren gauzak baiño gorago ipinten dauz, eleizaren katolikoliktasunezko aberkidetza, danen gaiñetik ipinita.

Lan asko euki eben Aita Santuak euren Berunezko Buldakaz, guzurrean oiñarrituta egon ez gero, okerkeriak nonai edo ta berez agertzen ziralako.

I Juanaren ama, Artois'eko Blankak baiña, IXⁿ Luisen arreba izan zan, eta Artoiseko I Robertoren alaba lez Frantzirantza begituz, bere leen maillako anai-lengusu IIIⁿ Feliperi eskatu eutson laguntza, onek, bere seme Felipek 16 urte euki zituzenean, eta Gaztelako Xⁿ Alfonso jakintsuaren asmoari aurreratzeko, 11 urte euki eban I Juanagaz ezkontzeko, Gaztelar Xⁿ Alfonso onek, bere semeagaz ezkondu gura ebalako.

Eta ortik artuko eben Frantziko erregeak, Nafar erregeen eskubideak.

1.307ko urtean Vⁿ Klementek, bere “*Pastorales praeminentiae*” berunezko buldagaz, Tenpeltar lekaideak atxilotzea ta euki zituzen ondasunak kentzea agindu eban.

1.307ko urtean, Jakkes Molai Tenpeltarren buruzagi nagusi onek, nagusitasun aldetik euki ebazan aginte guztiak kendu eutsezan, eta siñausle lez salatuta, atxilotu.

1.308ko urtean Vⁿ Klementek, bere “*Regnans in coelis*”eko berun buldagaz, Bieene'ko eleiz nagusien batzarrak egin dagiezan agindu eban.

1.309ko urtean, ta ainbat sutzarrezko metatan lenengo txanda baten, tenpeltar lekaide asko erre ebazan.

1.312ko urtean Vⁿ Klementek, bere “*Vox in Excelsi*” berunezko buldagaz, Tenpeltarren lekaidegotza debekatu eban.

1.312ko urtean Vⁿ Klementek, bere “*Ad providan*” berunezko buldagaz, Tenpeltar lekai-deen ondasunak, arrotzale edo ostarzalezko lekaideai emoten dautsoez.

1.312ko urtean Vⁿ Klementek, bere “*considerantes dumdum*”eko buldagaz, Tenpeltarren antziñako legediak onartzen dauz, iru maillatan bananduta.

1.312ko urtean Vⁿ Klementek, bere “*Nuper in concilium*” berunezko bulda atara eban.

1.312ko urtean Vⁿ Klementek, bere “*Licet dudum*”eko berun bulda atara eban.

1.312ko urtean Vⁿ Klementek, bere “*Dudum in generali concilio*” bulda atara eban.

1.313ko urtean Vⁿ Klementek, bere “*Licet pridem*”eko bereunezko bulda atara eban.

1.314ko urtean, naita Aita Santuak, Tenpeltarren lekaidegotza debekatu arren, IVⁿ Felipe Tenpeltarren agintariak, sinist-aurzetasunean jauskor edo bir-eroriko lez salatuta, sutan erretzeko agindua emon eban, eta olan berak, tenpeltarrak euki ebazan tresneri edo altzari guztiak geratu zan, onibarrezko-ondasunak⁽¹⁾, arrotzalezko-lekaidearen⁽²⁾ ardurapean ipinita.

1.317ko urtean XXIIⁿ Juan Aita Santuak, bere “*Sane considerante*” berunezko buldagaz, Toulouzeko gotzai barrutia, gongotzai edo artx-apezpikuaren eleizan biurtu eban.

(1) Onibarrezko ondasunak = bienes inmobiliarios. (2) Arrotzalezko lekaideak = frailes hospitalarios.

1.323ko urtean XXIIIn Juan'ek, bere "Cum inter nonnullos"eko berunetzko buldagaz, frantzizkotarren artean eritzituta egon zan Jesukristoren onbearra edo premiagaitik, katoliku aberkideak, aurkaritzazko alegin gogor bat eginda bazturtu eben.

1.336ko urtean XIIIn Benediktok, bere "Benedictus deus"eko berun buldagaz, Jaungoikuen adeian ilten ziranak, azkeneko epaiketararte eukiko ebela Jaungoikuaren adeitasun ori, esaten eban.

1.341eko urtean XIIIn Benediktok, bere "Gaudeamus det exultamus" 1'go berun buldagaz, onartzen dauz Portugezak, Afrikako itsas-baztarretatik egiten asi ziran sarraldi edo eraso aldiak.

1.344ko urtean VIIn Klementek, bere "Tue devotionis sinceritas"eko berunetzko buldagaz, Portugezak, Kanariaseko ugarteari egineko leen Sarraldi edo eraso aldiagaitik, txalotzen dauz.

XVn gizaldi onetaraino beintzat, ikusten dogu, zelan katolikotasunaren aberkidetzazko legedi orregaz, beti zuzentzen egon bearragaitik, ez daukela Goiko Jaungoiku Legearen zentzunezko izpi, edo ezeren zentzunik be, leen, beti zuzentzen ibili bear ebazalako, eta bigarren, Izadi onen lur guztiak, eurenak izan ba ziran artzen ebazalako, bear eben gudu indarrak erabilia.

Nungo Jaungoikoaren baimenakin ?.

Orreik ote dira... ,Jaungoiko Irasleak ipini euskuzan legediak ?. Gaur be, olan irauteko.

5. 8. *Oinkada luze bat emonda, goazan Nafarroako IIIIn Karlosengana.*

1.380ko urtean Frantziko Vn Karlos il zanean, Frantziko VIIn Karlosek askatu eban, Vn Karlosek, baituran⁽¹⁾ euki eban Nafarroako IIIIn Karlos.

Orainarte be bai, baiña, gaztelarrakaz euki ebazan artu-emonak okertzen asi ziraretik, Nafartarren gortekoak, geiago begituten eben Frantziko gortera, Gaztelatarren gortera baiña, Frantziko gortea jakituriz eta artu/emoneko arremanetan, garbi ta zabalagoak izan zirelako, Aragoiko gortekoen antzera. Nai ta Aragoikoakin borondate onenean egonda, Aragoi ta Nafarroako IIIn Juanegaz guztiz okertuz, Nafartarren ondamentia agertu.

Eta Nafarroako IIIIn Karlos erregeak emendik aurrera, sendotu ta bizkortuko ebazan Nafar izakizunezko almenak, bakean, eder lanetan, eta jaurkintzari, aurrerakuntza aundiak emonda.

Aurrerakuntza onegaz, Gaztela, Aragoi, Frantzia eta Ingalaterrakin bakeztu ebazan artu emonak, eta neurri orreitan euren arteko lankidetasuna be bai, erregeen arteko ezkontzari ta Abiñoneko Aita Santuari lagunduta.

1.388ko urtean Gaztelako errege ta Bizkaiko Jauna zan I Juanek, bere seme Gaztelako errege izango zan IIIIn Enrike, Lankasterreko Katalinagaz ezkontzeko ibili zanean, Asturiaseko Printzerria sortu eban, eta eurok izan ziran lenengo Asturiaseko printzeak edo errege erregiñ gai, Gaztelako erregetza ondore lez jaurkitzeko.

1.402ko urtean Nafarroako IIIIn Karlos'ek, Aragoiko erregetzagaz bakeak lortzeko, bere alaba Blanka, Siziliako IIIna eta Aragoiko errege izango zan Gizabideko deritson I Martin gazteagaz ezkondu eban.

1.409ko urtean Bartzelonan il zan Nafarroako I Blankaren senarra, "Gizabideko" deritxon Siziliako IIIna eta 1.396ko urtean izendatu eben Aragoiko I Martin erregea.

(1) Baituran = en rehenes.

1.415eko urtean IIIIn Karlosek, bere alaba Blanka Aragoiko I Martinen alarguna, norekin ezkonduko arazoan aurkeztu zan.

Eta Foix etxeokak, euren alaba Juana il zanen alarguna, IIIIn Juaneri aurkeztuta, Aragoiko I Fernandok bere bigarren seme Aragoiko IIIn Juan izango zana aurkeztu eutsoen, eta Blanka baiño 12 urte gazteagoa izan arren, Aragoiko I Martin ildakoen, IIIn Juan anaiagaz ezkondu zan.

1.423ko Urtarrillaren 20an IIIIn Karlosek, I Juan Gaztelakoa, Asturiasen egin eban antzera, Bianako printzerria sortu eban Nafar erregetzaren ondorengotzat, eta beren billoba IVn Karlos izango zan lenengo errege-gaia, Bianako erakunde barri orrek izendatuko ebena.

1.425eko urtean Iraillaren 8an, berak eraiki eban Oliteko gazteluan il zan Nafarroako IIIIn Karlos Biotz Andiko errege au, Nafarroako jaurkintzaren alde alegiñ on ta aundiak egin da gero.

5. 9. *I Blanka, Nafar erregeña.*

1.385eko urtean Nafarroan IIIIn Karlos Biotz Andiko erregearen bigarren alaba zan, eta bere emazte Trastamarako Leonor, Gaztelako IIIn Enrike erregearen arreba zanaren bidetik, Iruñaren Nieba erregetzazko Santa Marian⁽¹⁾ jaiota, Ebreuxeko leiñukoa zan, Nafarroako I Blanka au.

1.401eko urtean il zan Siziliako erreñuaren jabe izan zan Maria, Aragoiko erregearen seme I Martin gazteagaz ezkondu egon zana, au Siziliako erreñuagaz jabe geratuta.

Eta 1.402ko Urtarrillaren 21ean Nafarroako IIIIn Karlosek, Aragoiko erregetzagaz ba-keak lortu gurean, bere alaba I Blanka, Siziliako IIIna eta Aragoiko errege izango zan I Martin “Gizabidekoa” deritxon seme gazteagaz ezkontzea erabagi eban.

1.402ko Azaroaren 9an, Bernardo de Kabrerak bideratzen eban itsas-ontzidiko ontzi baten joaten da I Blanka, Bar´eko Ojerot´en laguntzagaz, Siziliako Ugartera.

Eta 1.402ko urtearen Abenduko 26an, ezkondu ebazan Siziliako Migel Mari lekaideak, Nafarroako I Blanka ta Aragoiko I Martin gaztea.

1.404ko Urrillaren 22an Bikaria⁽²⁾ edo erregetzaren ordezkoa izendatzen dabe I Blanka, bere senarraren alde egite, edo ta erregetzatik urruntzerakoan.

1.405eko urtean I Martin Aragoira joaten da aldi baterako eta I Blanka berak jaurkitu eban Sizilia, bere aolkularitzazko ordezkariaren laguntzagaz.

Eta 1.405eko urtean Dagonillako illean I Martin itzuli zanean amaitu ziran I Blankaren errege ordezkokak.

1.406ko urtean Abenduaren 17an euki eben euren lenengo semea, Martiñen izena ipini eutsoenai Aragoiko aita ta aititeri euki eutsoen begirunegaitik. 1.407ko urtean il zana.

1.408ko urtean Dagonillaren 13an I Blanka ostera izendatzen dabe Bikaria edo erregetzaren ordezkoa, bere senar I Martinek, Zerdeñaren Ugarteko erreñura joateko asmoa euki ebalako, euki eban gudalozte indartsuakaz.

Eta 1.409ko urtean Uztaillako 25ean il zan I Martin au, Kagliariko errian, sukargaitzaren erruz.

1.409ko urtearen Dagonillako 7an, I Blankaren aitagiñerraba Aragoiko I Fernando Arteza edo Antekerakoa deritxonai, on artu eban bere seme I Martin gazteak agindu ebana, eta I Blanka ostera Bikaria izendatu ondoren, aurrera egingo eban Siziliaren erregezko jaurkintz orren ardureagaz.

IIIIn Karlos, laster asi zan I Blanka ezkontzeko ardurakin, eta 1.409ko urtea amaitzen egoala, Frantziko Isabelen nebeagaz, Babierako-Ingolstadt´tar Luisekin ezkontzeko asi eban zan atonketak. 1.410eko urteen asieran apurtu ziranak.

1.410eko urtean Lorailaren 31n I Blankaren senarra izan zana, eta Biotz Onekua deritxon I Martin Aragoiko errege izateko zana il zanean, I Blanka bere ordezkotzako erregetzan egiten

(1) Iruñaren Nieba erregetzazko Santa Marian = Pamplona, Santa Maria la Real de Nieva. (2) Bikaria edo errege ordezkoa = Vicaria, cargo de virrey en la corte.

ebazan zeregiñak ondo egiteagaitik, ta Siziliatarrak Aragoiko jaurkintzatik askatasun geiagoagaz senditzen ziralako, erregearen ordezkotzan iraun egiala gura eben, IIIIn Federiko Siziliakoak, bere erregeen ondorengo bat izan zan Peraltako Nikolasekin ezkondu gurean ibilita.

1.411ko Lorailaren illean, Kabreratar Bernardo bere matxintasunezko alegiñagaitik epaitu ebenean, erregeen aolkularitzazko erakundeak I Blanka erregiñagaitik esan eban: *“erre-giñak Siziliako eztabaidagitik, bere Nafarroako senideai sekula ez eutsela eskatu laguntzarik, auek Siziliako arazoakaz ez ebelako euki zer ikusirik.*

1.412ko Bagillaren 28an Aragoiko errege Antekerako I Fernandok, bereganatu eban Siziliako erregetza, XIIIIn Aita Santu Beneditoren laguntzagaz, baita Kaspen, eleiz bidez egin ziran antolaketakaz.

1.412ko urtean Azaroaren 21ean Siziliako gortekoak, koroatu eben Aragoiko I Fernando, Siziliako errege lez.

1.413ko urtean Uztaillako illean I Blankaren aizta Juana, Foix Konderriaren jabe eta Nafar erriñuaren ondorengo zarrena, seme/alaba barik il zanean, guztiz aldatu ziran I Blankaren bizi ekintzak, bere aita IIIIn Karlosek, bere ondora joateko eskatu eutsonean.

1.416ko urtean Urrillaren 28an Nafarroako errege IIIIn Karlosek Oliten, bere alabaren eskaerari baimena emonda gero, Nafartarren erregetzazko ondorengo lez izendatuta, ziñez itz emon bear izan eutson I Blankak, urrengo erregiña lez.

1.419ko Azaroaren 5ean I Blankaren aukerea ikusita, Aragoitar gorteak I Blankagaz arduratzen asita, Nafar gortekoakaz, eta Aragoiko erregearen seme, Peñafieleko Dukea, Mayorgako Konde, Larako jaun ta geroago Aragoiko errege izango zan IIIn Juanegaz atondu eben I Blankaren ezkontza, Nafarroako erregetzaren alde euki bear ebezan jabetasunezko baldintzarekin.

1.419ko Abenduaren 5ean, ordezkotza bidez ezkondu ziran Oliten.

Eta 1.420ko Bagillaren 18an Iruñako Ama Zuriaren Eleiz Nagusian ezkondu ziran eurak, I Blankak 35 urte eukezala, eta IIIn Juanek 22.

1.421eko Lorailaren 29an I Blanka⁽¹⁾ ta IIIn Juan⁽²⁾ Peñafielen egon zirala, jaijo jakien lenengo seme Karlos, eta 1.419ko urtean ezarri ziran baldintzakaz, bera izendatuko eben Nafarroaren erregetzazko ondorengo, I Blanka ama ilten zanean.

Jaiotzatik lau illabetera, Olmedoko Urian bateatu eben IVn Karlos, bere besoetako aitak edo aitabitxiak, Aragoiko erregetzaren ondorengo seme eta Nafartarren errege IIIn Juan, IVn Karlosen aita, eta Luna ´tar Albaro Gaztelako Kondestablea zirala.

1.422ko urtean I Blankaren aita Nafarroako errege IIIIn Karlosek deituta, irurak joan ziran Nafarroako Tafalla ta Oliteko errege jauregietan bizitzera.

1.423ko urtean Urtarrillaren 20an Tudelan izenpetu zan agiriagaitik, IIIIn Karlos Nafarroako erregeak, Bianako Printzerria sortu eban, eta bere billoba IVn Karlos izan zan, erakunde orretan izendatuko zan leen printze edo ondorengo printzea.

1.425eko urtean Iraillaren 8an, I Blankaren aita Nafarroako errege IIIIn Karlos Biotz Onekua ilda ostean, I Blanka geratu zan Nafarroako erregiña lez.

1.427ko urtean Dagonillaren 9an Nafar erregetzaren gortekoak barriztu eben ondorengo ziñezpena IVn Karlosen alde, Nafar errege izan zedin.

1.434ko urtean IVn Eujeniok, bere “Contra Simoniace pravitatis reos”eko berun buldagaz, oso gogor zigortzen dauz, simoniko⁽³⁾ gauzatan sartuta egon ziranai.

(1) I Blankaren adiñetan, azkeneko ikerketeta bidez, zalantza orreik agertzen diralako, eta baleiteke, 38 urtea eukitea 35 baiño. (2) 1.397an Bagillaren 29an Kanoko Medinan jaijo zan Aragoiko IIIn Juan. (3) Simonia = compra venta deliberada de cosas espirituales o temporales inseparablemente anejas a las espirituales y beneficios eclesiásticos.

1.436ko urtean IVn Eujeniok, bere "Dudum cum ad nos"eko berun buldagaz, Gaztelar ta Portugezak, Kanariaseko ugarteagaitik euki eben jabetasunezko eztabaidan, epaille nagusien lanak egin eutsoezan.

1.439ko urtean XXIn Juanek, bere "Laetantur Coeli" berunezko buldagaz, Mendebal eta Ekialdeko eleizakaz bat egiten dau, Florenzian egin zan Eleiz Batzarren ostean.

1.441eko urtean, Jorraillaren 1ean il zan I Blanka Nafarroako erregiña, bere alaba IIn Blanka Gaztelako IVn enrikegaz Epailaren 31n ezkondu ta urrengo egunean.

I Blankaren bigarren senarra Aragoiko IIn Juan onek, bera baiño 10-12⁽¹⁾ urte gazteago izanez gain, izakera gogorrekua izan zan, eta Aragoi ta Gaztelako lurraldetan euki zituzen jabetasun aundiakaz, Gaztelako lurraldeetan sarritan euki ebazan borroka ugari.

1.429ko Lorailaren 15ean lau urte beranduago erregetzara igon ebanetik koroatu ebezan Iruñako Eleiz Nagusian Nafarroako I Blanka ta Aragoiko IIn Juan. IIn Juan, erregiñaren ezkon-lagun lez.

1.439ko Otsaillaren 17an I Blanka Nafarroako erregiñak il orduko, bere borondatezko azkenaian idatzitako agirian, eta 1.419ko urtean I Blanka eta IIn Juanen ezkontzarako ipini ziran baldintzak, euren lenengo seme izan zedin errege, bere seme IVn Karloseri eskatzen eutson: *ez egiala erregetzazko ardurarik artu, bere aita IIn Juanek esan arte, aitaren eskutik artuko ebazala ta, bere errege ardura orreik. Bere seme IVn Karlos'eri, ondatuko eutsona.*

1.441eko Jorraillaren 1ean il zan I Blanka Nafarroako erregiña, bere alaba IIn Blanka Epailaren 31n Gaztelako IVn Enrikegaz ezkondu ta urrengo egunean, eta Jorraillaren 3an Nafartar gortekoak Segobiako lurraldearen Niebako errian, Erregeko Santa Maria Eleizan illobiratu eben.

Bere arri-illobia gaur, euken lekutik kenduta, Kukullaren San Millaneko gela illun baten baztertuta dago, beste Napar errege illobi askoren antzean.

5. 10. Nafar erregetzaren aria ostera artuta, Aragoiko errege IIn Juan Maltzur aundiaren ekintzak.

Gaztelako XIn Alfonsoren sasipeko seme IIn Enrikek, Trastamarako leiñua sortu ebanak, Antekerako I Fernando eta Gaztelako Urrakatar Leonorren semea izan zan.

1.397ko Bagillaren 29an, Gaztelako Medina del Kanpon jaio zan.

1.425-1.479ko urte bitartean Ribagorzako Konde, Peñafieleko Dukea izan zan.

1.420-1.479 urte bitartean Nafarroako errege egin eben.

Eta 1.458-1.479ko urte bitartean, Aragoi, Zerdeña ta Siziliako errege izan zan.

1.415-1.416ko urte bitartean, bere Aragoiko I Fernando aitak, ordezkotzat ipini eban Sizilia ta Zerdeñako jaurkintzan.

1.419ko urtean ezkondu zan Nafarroako I Blankarekin.

1.425eko urtean IIIIn Karlos Nafarroako erregea il zanean, bere alaba I Blanka eta Aragoiko IIn Juan, Nafarroako errege izendatu ebezan.

1.425eko Azaroaren 29an, IIn Juan Ribagorza eta Balentziako kondea izendatu eben.

1.427ko Dagonillaren 9an IIn Juanek, bere begiko alaba izan zan Leonor izendatu eban Iruñako gortetan ondorengo lez, bere seme nagusi IVn Karlos eta IIn Blanka alabaren aurka, maltzurkeri ta guzur utsez, azpikerizko jokuetan asita.

(1) I Blankaren adiñetan, azkeneko ikerketeta bidez, zalantza orreik agertzen diralako.

1.429ko udan, II In Juan *Guzurti Andi* onek antza, Nafarroako jaurkintzan ez ebalako euki zeregiñik, bere Aragoiko anaiaren diru ta ondasunezko irabazkiari laguntzearren, Enareseko ibarretatik sartu zan Gaztelako lurraldeetara, eta Jadrakeko inguruan borroka antolatzten egoala, bere arreba Maria, Gaztelako II In Juanegaz ezkondata egon zana sartu zan lez bitartean, or amaitu ziran Aragoiko II In Juanek, Gaztelako lurraldeetatik egingo zituzen guda txangoak, baita urrengo urtean Gaztelako II In Juanen aurka antolatu zan borroka be galduta.

1.435eko urtearen inguru onetan I Blanka jaurkintzen eban bitartean, II In Juan, arrotz bat bezela bizi zan Nafarroako gauza orreitan, eta zeozer egin naian, bere anai Aragoiko Vn Alfonso erregeari laguntzen asita, Napoleseko erreñuaren jabetasuna lortzen asi zan, utsegite aundi baten amaitu zana.

1.441eko Jorraillaren 1ean, I Blanka il zanetik eta berak azkenai lez, bere seme IVn Karloseri borondatez idatzita: *ez egiala erregetzazko ardurarik artu, bere aita II In Juanek esan arte, aitaren eskutik artuko ebazala ta ardura orreik.*

II In Juanek, bere emazte I Blankaren agindu orregaz, guztiz naspildu ta espetxeratuta euki eban bere seme IVn Karlos, ia bere bizi guztian, benetako Nafar IVn Karlos erregeari, Nafar erregetzazko zeregiñ guztiak debekatu.

1.442ko urtean eta I Blanka ama il zan ostetik, II In Juanek, Leonor bere alaba txikerra, Foixeko Gaston Kondeagaz ezkondu eban, Leonor bere senarragaz Bearnera bizitzen joanda.

1.444ko urtearen Jorraillan ezkondu zan Nafarroako II In Juan, Gaztelako errege leiñuan, XI In Alfonsogandik etorren Enrikeztar Fradike amirala, eta Ayalatar Marianaren alabeagaz. Aundizale, ospezale ta dana gura eben Enrikez ta Ayalatar Juana orrek, 19 urte euki ebazala.

Emendik aurrera ta I Blankaren azkenai bidez, II In Juanen jardunbidea bere seme IVn Karlosegaz, gogortu egingo zan ezin besterarte, bere emazte Enrikeztar Juana Lizarrara bialduta, IVn Karlosen errege-ordezko zeregiñak nastu ta oztopatzeko alegiñean ibilteko. Nafar tarren artean asarre aundiak sortuko ebazan.

1.445eko urtea baiño ariñautik II In Juanek, betiko lurraldearen nagusizko jabetasunaren erruz, Gaztelako errege II In Juan beren lengusu eta onen guda agintari nagusi⁽¹⁾ Albaro de Lunagaz borrokan, Atienza ta Torrijako Uriak artu ebazan, eta urte onetan talde biak Olmedon aurrez aurre aurkeztuta, Nafarroako II In Juanek, Aragoitar guda lozteakaz batera egon arren, astiñaldi gogorra artu bear izan eban, eta borroka orregaz amaitu ziran aragoitarrentzat, gaztelaniako lurraldeakaz euki ebezan indarrezko eragipen guztiak.

5. 11. *Nafartarren, anai-arteko guda.*

1.444ko urtean IVn Karlos, II In Juan bere aita ezkondu zanetik, eta al eben gogortasun andiñean bere aurka asi zanean, Gaztelara joan zan, bere lengusu Asturiaseko Printzea ta Albaro de Luna kondestablearen laguntza eskatzera.

Oneik argi itxita, eurak ez zirala Nafarroagaitik borrokatzen, II In Juanen aurka baiño, eta gaiñera zirikatuz: *Aitak emoten eutson arrera txar eta otzagaitik, obeto ibiliko zala gaztelarra-kin alkartuta*, esanda.

Bai, bide batez be oartuazota, zelan bere ugazama edo ama ordea aurdun egonda, ekarriko eben ondorengotasunagaz.

Ostean eta bakarrik egon ziranean, Asturiaseko Printzeak Albaro de Luna Kondestablea-ri itaun au egin eutson: *Guk baiña, zer lortzen dogu Nafartarrai laguntzeagaz ?*

Kondestable jaunaren erantzuna: *izten dautsagun, 40 urteko anai-guda.*

(1) Ordezko = lugarteniente.

1.451ko Iraillaren 8an IVn Karlosek eurakaz, alkartasunezko ituna sinatu egiten dau, eta Asturiaseko printzea ta Luna Kondestable oneik, inguratuta euki eben Buradoneko gaztelua itzultzen dautsoe.

Nafarroan, aita-seme auen arteko anai-guda asi ondoren, Nafartar sendiak banatu ziran, euren alderdikidetasunak sortuz, Beamundarrak, IVn karlossen alde kokatu ziralako, ta Agramondarrak, IIIn Juanen alde.

1.451ko Urrillaren 23an borrokatu ziran talde biak Aibarreko zelaietan, eta IVn Karlo- sen gudalozteak astiñaldi andia artuta, IIIn Juanek, atxilotu ebazan Beaumotdar Luis Nafartar Kondestablea eta IVn Karlos.

1.452ko urtean Vn Nikolasek, bere “Dum diversas”eko berunezko buldagaz, baimena emoten dautso Vn Alfonso Portugaleko erregeari, Afrikaren Mendebaleko siñez bageko giza-semeak menperatu edo yopu biurtu⁽¹⁾ egiezan.

1.452ko Epaillaren 10ean Enrikeztar Juana IVn Karlosten ama ordea, ariñeketan urten bear izan eban Lizarratik, bere semea Aragoiko legeak agintzen eben eran, Aragoien jaio zedin, eta or ibili zan larri, Nafarroaren mugako Sos erritxoan jaio zalako egun orretan, gero Aragoiko IIIn Fernando katolikoa izango zana.

Enrikeztar Juana onek, Lizarratik Aragoiko Sosera aldatuta bere seme Fernando katolikua jaioteko egoanean, berak euken amurru aundiena erakutsiko eban emendik aurrera, ordez eukezan seme/alabaren aurka, Leonor txikerrenagaz izan ezik, Aragoiko IIIn Fernando katoliku seme ori, Aragoi ta Nafarroako erregea izan zedin.

Eta Juanak, bere senar IIIn Juaneri alegiñ orregaz bultzatuta, IVn Karlos eta IIIn Blanka bere IIIn Juan senarraren seme alaba oneik, erregetzatik alboratu egiezen, 1.455eko urtean IIIn Juanek Nafar erregetzaren ondorengotzatik, euren aurka baztartuaren aldarrikapena egin ondoren, azkenez, biak pozoituta ilgo ebazan.

Kondaira onen zeaxtasuna, IVn Karlosten bizi kondairan argituko doguna.

Guda au ezan amaituko, arik eta 1.512an IIIn Fernando katolikua Iruña menperatuta, I Karlosek 1.522an Mayan, ta 1.523an Ondarribiko borrokak irabazita, Nafar askatasunezko Ikurrak menperatu arte.

5. 12. *Aragoiko jaurkintza.*

1.454ko urtean IIIn Juanen anaia Aragoiko Vn Alfonso, Italia eta Siziliaren egoaldetik jaurkitzen egoala bere erreñua, IIIn Juan izendatu eban Aragoi ta Kataluñako ordezko lez⁽²⁾.

1.455eko urtean IIIn Blanka, bere neba IVn Karlosegaz batera, bere aita IIIn Juaneri, Nafar erregetzan eurak euki ebazan errege/erregiñ izateko eskubideak eskatu eutsoezanean, onek, ondorebage biak itzita, Leonor irugarren alaba 30 urte ebazala ondorengo lez izendatu eban, Nafartarren arteko anai-guda biztuta.

1.455eko urtean Vn Nikolasek, bere “Romanus Pontifex”eko berun buldagaz, 1.452ko buldagaz bat egin eta osotzeko, Afrikako lur aundian dago “Bojador” lur muturraren Ego-aldeko giza-seme guztiak menderatu, edo ta yopu biurtu egiezan, agindu eban.

1.456ko urtean IIIIn Kalixto’ren, “Inter caetera” berun bulda.

1.458ko Uztaillaren 15ean Aragoiko Vn Alfonso erregea ondorengo barik il da, IIIn Juaneri egoki jakon Aragoitarren erregetzazko aulkia.

(1) YOPU biurtu = el papa le da permiso a los portugueses para esclavizar, o convertir en esclavos, a los habitantes infieles o paganos del Africa Occidental. (2) Ordezko lez = regente.

Eta 1.458ko urtean Uztaillaren 25ean II In Juanek, naita batera Kataluñako jaurkintza bere seme IV In Karloseri emon bear, bere seme Fernando⁽¹⁾, oraindiño ez zana katolikua, Montblankeko Duke ta Ribagorzako Konde izendatu eban Balagerreko Uriaren jauntzagaz batera. 1.460ko urtean anaien arteko guda sortuko ebena.

1.460ko urtean II In Piok, bere "Execrabilis" berun bulda argitaratu eban.

1.460ko urtean Katalan gortekoak, Leridako Urian batzartuta, aske itzi egiela bere seme IV In Karlos, eskatu eutsoen II In Juaneri.

Eta 1.461eko urtean Katalanek, Penedeseko Billafrankaren egiune edo ongundea onartzea beartu eutsoen II In Juaneri, Kataluñan berari sartzeta debekatuz, bertoko agintarien baimenik gabe.

Katalan gortekoak, IV In Karlosen ardurapean itxi eban Kataluñako jaurkintza. Lan ori geien, Kataluñaren orokorrezko edo Generalitateko arduradunak egin ebena, II In Juan, IV In Karlosen aitak, semearen atzetik ibili zalako beti atxilotu naian.

1.461eko urte berean II In Juanek, gogo bageko aldarrikapen bat egin bear izan eban, IV In Karlosek, euki ebazan erregetzazko eskubidearen jabetasunak onartzeko.

Eta 1.461eko Iraillaren 23an il zan IV In Karlos, Enrikeztar Juana, II In Juanen emazteak pozoituta.

IV In Karlos il ostean Katalanak, aurrera eroan eben, II In Juaneri, Kataluñan sartzen ez iztea, bertoko arduradunaren baimenik gabe.

1.462ko Otsaillan baiña, II In Juanek Penedeseko Billafrankaren ituneri jaramon egin barik, Kataluñan sartuta, katalanen anai arteko guda asi eban, remensako payes nekazarien iraultzagaz bateratu zana.

Kataluñako matxintasunaren aurkako borroka orretan II In Juanek, Aragoi, Balentzia ta Siziliaren zintzotasunak bereganatzea lortu eban.

Katalanek baiña, II In Juan errege lez ez ebelako ontzat artzen, erbesteratutako bat lez, euki eban.

Kataluñako Jeneralitatearen gudalozteak, Pallarestar Rojerren aginduz, Enrikeztar Juana ta bere seme Fernando, Jeronan egon ziran gazteluan, inguratuta euki ebazan lau illabetetan, arik eta II In Juan frantzezaren laguntzarekin askatu arte.

XI In Luis frantzezaren laguntzagaitik, erabagi ziran ordaiñak, 200.000 urre-gorritzko otxin edo dolbekoa⁽²⁾ zan, II In Juanek urte baten barruan ordaindu bear ebana, eta ordainketa orren bitartean Zerdeña ta Rosellon emon ebazalako baikuntzan, Frantzezaren jabetasunera aldatu ziran, 200.000 dolbeko dirutza ori II In Juanek, sekula ez ebalako ordaindu.

Guda luze onetan Katalanak, Gaztelako IV In Enrikeri eskeiñi eutsoen Bartzelonako konderrria, eta izendatu be bai, Frantzezak baiña, bitartean sartuta, II In Juanek zor eutsozan ordaiñak eskuratu gura ebazalako, gaztelarrak nai aleginduarren be, ez eben Bartzelonako konderrri ori artu.

II In Juanek denbora oneitan, bere maltzurtasunezko trikimaillu guztieagaz, Nafartar erreinua bere alaba txiker, Leonorren alde ipinteko ibili zalakoan, bere bigarren ezkontzako seme Fernando katolikoaren eskuetan izteko ibili zan, bere alaba II In Blanka, erregetzatik zelan aldenduko alegiñetan ibili zalako, baiña denboraren igarotzeak erakutsiko eban, ori be guzur utsa izan zala, azken baten, Leonorren aurka be ibili zalako.

1.462ko urtean Jorriallaren 12an II In Juanek Oliten, bere alaba txikerra Leonor eta bere senar Gastonekin sinatu eban alkargo bat, Leonor, bere urrengo lez izendatuta, eta bere senarra be, ondorengo lez onartu ebana.

(1) Fernando el katoliko. (2) Dolbekoa = de doblones de oro.

Eta gauza orreik, IIn Blanka benetako erregiñaren eskubideen gaiñetik egin bear ziran lez, bereala asi ziran azpikeriz, IIn Blankaren ilketa antolatzen.

1.462ko urtean IIn Blanka bakarrik, eta bere aitaren naikerizko aginduan Oliten atxilotuta egoala, IIn Juan, Frantziko XIIn Luisekin Agurainen batzartuta egon zirala, alkargo bat egin eben, IIn Blanka 38 urte eukezala, Frantziko XIIn Luisen 16 urteko seme txikerra Berri'ko Dukea izan zanaren Karlosegaz ezkondu zedin, eta IIn Blankak ezetza emon eban lez, aita asarre, Foixeko IVn Gaston bere suiñen agindupeko Monkada dorrean atxilotzea erabagi eban.

1.462ko Jorraillaren 23an IIn Juanek aginduta, Mosen Pierres Peraltakoak, mendi osterata atxilotuta eroan eban IIn Blanka, eta Orreagako lekaretxean egon ziranean, IIn Blankak:

Bere Nafar erregetzaren eskubideak ezereztu naian, atxilotuta eroaten ebala aldarrikatu eban, bere orde, Leonor aizta txikerra ta Fernando ugaz-nebaren mesede.

Eta olan izan ez balitz, arduradunak baliobage itzi egiezala beren salaketa orreik, olango zeezer egiterakoan, euki ebazan eskubideak bere borondatez, Gaztelako errege IVn Enrike, bere lenengo senarra zanaren zainpean iztea zalako.

1.462ko Jorraillaren 30ean, IIn Blanka berak egin ebana.

Dana dala, Leonor jaio zanean, aitaren tresna biurtu zan, beren seme/alaba IVn Karlos eta IIn Blakaren aurka egiteko.

Eta 1.464ko Abenduaren 2an, il zan pozoituta IIn Blanka, bere aita IIn Juanen aginduz, Frantziko Orthez errian.

1.463ko urtean eta Kataluñako borroka luze au aurrera doiela, katalanak, IVn Enrikeri egin eutsoen Eskeintza bardiña, Portugaleko Pedro konde ordeari be egin eutsoen, au baiña, urte bi beranduago il zan lez Kalaf'eko borrokan, eta gero Aragoiko errege izango zan IIn Fernando katolikua 13 urte bakarrik euki ebazanaren aurka, porrot eginda, or geratu jakien katalanari aukera ori.

1.468ko Otsaillaren 13an bulerreko min-biziagaz il jakon Enriketa' tar Juana emaztea, Aragoiko IIn Fernando katolikoen ama zanak, Aragoiko-Nafar errege maltzur IIn Juaneri.

1.468ko urtean IIn Juanek, Iruñako gotzaiña Txabarri' tar Nicolás, bere Leonor alabaren aolkulari zana, il eban.

1.469ko urtean Epaillaren 5ean Aragoi ta Nafarroako IIn Juan erregeak, bere seme Fernando Gaztelako I Isabelegaz ezkontzeko alegiñetan ibili zala, ariñautik il zan IIn Pio Aita Santuaren bulda bat eskarniatu eban, I Isabel eta Fernandok euki eben leen maillako lengusutasuna ezereztuteko, ta an egon ziranak jakin arren gertaera ori, Leridako lurraldean, Zerberako Urian siñatu eben ezkontzazko alkargo orren agiria.

Nafarroako IVn Karlos izan zan, Gaztelako I Isabelek, ezkontzeko euki eben leen senar-gaia, eta IIn Juan bere aita ta Enrikeztar Juana bere ama ordeak, alegiñ guztiak egingo ebazan Isabelgandik aldentzeko, IVn Karlos pozoituarte.

1.469ko Urrillaren 19an, Balladolizeko Bibero jauregian ezkondu ziran Gaztelako I Isabel eta bere leen maillako lengusu, Aragoiko erregetzaren ondorengo, Siziliako errege ta Jernako Printzea zan, IIn Fernando katolikuagaz.

1.469ko Abenduaren 16an, Lorenako Dukea il jakien katalanari, ta IIn Juanek Bartzelona inguratu ondoren, bakezko ongunde batera eldu ziran alde biak.

1.470 urtean IIn Paulok, bere "Ineffabilis providentia"ko berunezko buldagaz, 25 urteko epean ospatu dagiezen "Adei-urteak"⁽¹⁾ ospatzea agindu eban.

(1) Adei urteak = año de gracia, de jubileo.

1.472ko Abenduaren 22an, Aragoi ta Nafarroako errege II In Juan bere zitalkerizko irurogeita amabost urte euki zituzenean, eta ia itsu egon arren, bere seme Fernandoren laguntzarekin, Bartzelonan sartzea lortu eban, eta egin eben ongunde bitartez, danari parkamena emon, ta Kataluñaren Foru ta askatasunari ziñez itz emon ondoren, Kataluñako anai guda luze ori, Predralbeseko elkargo orregaz amaitu zan.

II In Juanek, bere askenengo borrokakaz, Rosellon ta Zerdeña be berrezkuratu gura ebazan, baiña XI In Luisek ez eutson ezer emon, diru askoren zorrak euki ebazalako beragaz.

II In Juan bera izan zan bere 82 urtekin XIV-XVeko gizaldi bitartean, geiago bizi edo ta zarrenetariko erregea izango zana, 1.479ko urtean Urtarrillaren 20an Bartzelonan il zan arte.

5. 13. *Oar-labur baten bidez, emen ikusten doguna.*

II In Juanek bere bigarren emazte Juana Enrikezegaz batera, IV n Karlos ta II In Blanka euren erregetzazko eskubidetatik aldentzeko, eurok sortu ebela Nafarroako anai arteko guda ikusten dogu, eta trikimaillu guztiak ibilita be, ezinean agertu ziranean, pozoitu ebazala biak, Nafar erregetza, euren azkeneko seme Aragoiko II In Fernando katolikoaren eskuetan izteko alegiñean. Bai argi geratu be, Aita Santuak euren berunezko buldatan agertzen eban lez, eurak zirela kaisar katolikotasunezko aberkidetzaren siñezkintzatutako erlijioagaz, Mundu onen giza, katolikotasun aberkidetzazko kolonizazio barri orretan batzangotu leikenak, Mundu onen giza, euren sasi-jainkotasunean batzangotzeko eukin eben almen bakarra, eurak ziralako. Eta V n Nikolasek bere berunezko “Dum diversas” en aginduko buldagaz erakusten dauan lez, “Afrikako giza semeak” joputasunezkoak⁽¹⁾ biurtu ebazala ezeren lotsa barik”, Goiko Jaungoiku Irasleak ipini euskuzan lege guztien aurka.

Euskalerra ta beste berezko erri ta errigizarteak eukiko dabex maitetasunean ?.

Zelan simistu ori, bizi garan guztiak menpetuz eukiteko, berezko errien iltzaille lez agertzen diranean ?.

5. 14. *Nafartarren Bianako Printzea lez, IV n Karlosen kondaira.*

1.421eko Lorailaren 29an Balladolizeko lurraldean eta Peñafieleko Urian jaio zan Bianako Printzea izango zan, Nafarroako IV n Karlos errege au.

Bere ama Nafarroako erregeña I Blanka, eta aita, Aragoiko erregetzaren seme txikerrena zanaren, II In Juanen semea zan.

1.423ko Urtarrillaren 20an IV n Karlosen aitite III n Karlosek, bere billoba jaio ta urte bi beranduago, Bianako Printzerria sortu eban iñoren arazo barik, Karlos gaztea, eskubide guztiekaz, Nafarroako errege izan zedin.

Eta barregarria dana, nor eta bere aita, Aragoiko II In Juan izatea, IV n Karlos bere semeari, erregetzazko bide ta eskubide guztiak, moztu egingo eutsozanak.

Zeozer jakin ote eban III n Karlosek ?.

Oliteko erregetzaren jauregian asi ta bere azkuntzaren jakintasunezko arlo guztiak bete ebazan IV n Karlos onek:

Bost izkuntz, elerti ta eder-lanetan trebea, gizabidea, ta eraman onaren arloak zentzu aundiz ikasita bere erregetzaren jaurkintzarako, gudarako eta zaldunezko buruzagitasunean jakintsua izateko, bitartean arraunlari, eizan ta zaldi gaiñean ibilteko ardura andiko ikasketarekin bete ebazanak, gazte paketsu ta jakituna izateko.

(1) Joputasunezkoak biurtu egiezala = convertir a todos los habitantes de Afrika Occidental en esclavos por infieles, por ser ignorantes en la creación de sus idolátricas y facistoides mentiras.

Zaletasun aundia euki eban aberezko arloetan, mota askoko abel-baratz aundi bat euki arte, eta soñu-zale aundia be izan zan, berak bere maniura edo arpa ta kitarreagaz joteko ta joten ebazentzako, eres zatiak idazten ebazalako.

1.427ko Dagonillaren 9an Nafarroako gorteak, ostera ziñez itza emon eutsen Bianako printzeari Nafarroako erregetzaren ondorengo lez.

1.439ko Iraillaren 30ean Klebes´tar Ines, Klebeseko I Adolfo Dukearen alaba eta IIIIn Felipe Borgoñako Dukearen loba zanarekin ezkondu zan IVn Karlos, 19 urte zituzela.

1.441ean Loraillaren 1ean IVn Karlosen ama I Blanka il zanean, bera geratu zan Nafarroako erregetzaren ondorengo, Bianako Printze lez, eta bere aitite IIIIn Karlosek Frantzian irasita, Nemours´eko konderriaren jabetasunagaz.

Zoritxarrez baiña, IVn Karlosen amak, bere azkenaian, baldintzazko aolku bat emoten eutsonagaz Karloseri: **Erregetzazko izenik ez egiela artu, arik eta aitak, bere bedeinku ta baimena emon gabe**, IVn Karlosek, erregetzaren ordezkozta bakarrik artu eban.

Amak, gogamen onegaz uste eban, bakeak lortuko zituzela aita ta semearen artean, azken baten eziñ-ikusiarren ta elkartu-eziñezko gorroto-bizi baten geratu zana, bata nortasunaren legez eta bestea norkerizko guzur ta katolikotasunezko aberkidetzaren laguntzagaz, biak sinistu egiten ebazan eskubideetatik, ez ebelako urten gura.

Nafarroako erregeña I Blankagaz ezkondu ta, bere bizi-lagun lez bizi zan, Aragoiko I Fernando erregearen seme ta Gaztelako I Juan erregearen biloba, gero Aragoi ta Nafarroako errege izango zan IIIn Juan au.

Ia bere gaztetako denbora guztia, Gaztela aldetik borrokan ibili zan, Aragoiko erregeak gaztelanian, ondorengo jabetasunean lur zabal ta ugariak euki ebazalako.

Ez gitxiago Gaztelako gortean euki gura eben eragiteagaitik⁽¹⁾, lenengotan lortu ebana, arik eta Lunatar Albarok, Gaztelako jaurkintzan goi maillako agintaritzara igon arte.

Nafarroako erregeñaren bizi-lagun⁽²⁾ IIIn Juan onek, bere matxinzale edo ta errinaslearen betiko zeregiñekin ibilita, ez eban lortu, leku guztietan gorrotogarri izatea baiño:

- a) Gaztelaniako gauza guztietan esku-artzeagaitik, borroka ugari.
- b) Aragoien, bere erritar eta lurraldeak guztiz jaramon egin barik euki ebazalako, danak asarre.
- d) Kataluñan anai arteko guda luzeak sortzeagaitik.
- e) Eta Nafarroako erregetzan, beste biak ordaintzeko, bertako dirutik ordaindu egiten eban lez, eukezan erregekerizko andinaien borroketatik, Nafar anaien arteko guda ugari.

1.447ko urtean, IVn Karlos eta bere aita IIIn Juanen artean egon ziran gorrotoak, gogortu egin ziran, baita IIIn Juanek, Nafartarren gortekoak asarre bizian ipini be, Gaztelako erregearen sasikumeko adarretik etorten zan Enrikez ta Fernandez de Kordobatar Juanagaz, Kalatayuzen ezkondu zalako, eurei ezer esan gabe.

1.448ko urtean Jorraillaren 6an il jakon IVn Karloseri 27 urte euki zituzela bere Klebestar Ines emaztea, 9 urte ezkondu ta gero, ondorengo seme/alaba barik.

Gaiñera Juana onek, bere aita Enriketar Fradike Gaztelako amiralgoren laguntzarekin, bere senarra IIIn Juan bakera bideratu barik, eta berari, Fernando katolikua izenagaz ezagutuko zan semea emonda, **kuku txoriak egiten dauan antzera, Nafarroako kabian egoan arrautza bota eta berea ipini gura eban**, bere seme-ordea Nafarroako IVn Karlos errege eskubidekoa, Nafarroako erregetzan “Sarkoi”⁽³⁾ bat izan bazan lez erabilia.

Juana berak, bultzatu eban bere senar IIIn Juan, Nafarroan benetako erregea zanaren IVn Karlosen aurka, bere seme Fernando, gero IIIn Fernando katolikua izando zanak, Aragoi ta Nafarroako errege izan zedin.

(1) Eragiteagaitik edo eragitea = influencia. (2) Erregeñaren bizi lagun = rey consort. (3) Sarkoi bat lez = atzerritar bat izan bazan lez.

Dana dala, Europa ta Erdi Ugarte onen erregeentzat, bai ta Ego ta Iparraldeko euskal Nafartarrentzat batez be, ezkontza orren bidez agertu ziranak, oitura edo orekabageko ekanduzkoaren goibeltasunezko denbora ekaiztsuak izan ziran, eta alan sortu zan gero etorriko ziranarekin.

Bianako Printzea IVn Karlos onek, bere aitaren agindutara ipini bazan be, II In Juan aita onek lege arloetan, berak asmatzen ebazan arrazoiakaz, egitik urriñ ibiltan zalako, gaztelar eurak eskeini eutsoen IVn Karloseri, II In Juan bere aita izan arren, Nafarroako erregetzatik bota egian.

Gaztelar oneik baiña, IVn Karloseri argi ikusiazko egiten dautsoe: *Eurak ez zirala borrokatzen Nafartarren aurka, II In Juan arrotza, Nafartarren erregetzatik botateko baiño*⁽¹⁾, eta IVn Karlos alegintzen dabe, bere ekanduzko egilletasunaren sorburutik, kendu edo aldendu egiezala, bere aita II In Juanek euki zituzen lapurrezko asmakizunetik betirako.

1.451ko Iraillaren 8an irurak sinatu eban: IVn Karlos Naparrak, II In Juan gaztelar erregearen seme Asturiaseko Printzea, ta Albaro de Luna kondestableagaz egin eban itun ori, Aragoiko II In Juan, Nafarroatik botateko asmoakin.

Eta elkargo orren agiria ziurtzeko, beaumontesen alderdia IVn Karlosen alde kokatuta, eta IVn Karlosek euki zituzen nafartar gudalozteak I Luis Leringo Kondearen agindutara ipinita, II In Juanek euki zituzen gudalozteakaz borrokatu ziran lenengoz, garrantzi andiko ondorio barik.

II In Juanek bere agintaritzari indarra emoteko, bere emazte Enrikeztar Juana bialdu eban Lizarrara, gortearan jaurkintza bere seme IVn Karlosekin batera eroan egien, Juana onek baiña, bere agindunaiaren eraso gogorrekin ibilita, beaumontes nafartarren gorroto ta ezin ikusi biziak sortu ebazan bere aurka, eta Nafar ta gaztelatarrak IVn Karloseri esan eutsoen, ordua zala II In Juan, errege maltzur ori, Nafarroatik atarateko.

Juana inguratu eben Lizarrako jauregian Beaumontarrak, baiña laster askatu bear izan eben ingurutasun ori, II In Juan bere gudalozteakaz agertu zalako.

1.452ko urtean, Aibarren aurkeztu ziran, gudalozte biak borroka latz baten sartuta, eta II In Juanek, Aragoi, Frantzez, ta Nafar Agramontesaren laguntzarekin garaipenduta, bere seme IVn Karlos Tafallako gazteluan atxilotu eban, gero, Tudela, Mallen, Monterrey eta Salduba edo Zaragozako gazteluetatik ibili ondoren, 20 illabete egin zituzen atxilotuta azkeneko toki onetan IVn Karlosek.

IVn Karlosek atxilotasunetik urteteko, bere aita II In Juaneri esan eutson, aurrerantzean berak ez ebal errege titulorik artuko bera ilten zan arte, eta onek aske itxi eban.

1.452ko Epaillaren 10ean jaio zan Aragoiko Fernando, gero katolikoa izango zana.

1.453ko Bagillaren 23ko asken egun arte, ez eban askatuko II In Juanek, bere seme IVn Karlos euken atxilotasunetik.

II In Juan erregea gogaituta, bere suin Foixeko Gaztonekin, ordurarte IVn Karlosen alde ibiltan zalako, berari deitu ta erabagi onetara eldu ziran, bere seme IVn Karlos, Nafar erregetzaren ondorengotzatik kendu eta Leonor, bere lenengo ezkontzaren alaba txikerrena euken zenar Gaztonekin batera, Nafarroaren erregetzan leen ondorengotzan ezarri.

IVn Karlosek, Lizarran egin eban askeneko alegiña bere aitaren aurka, eta galdu ondoren, Iruña, Paris eta Erroman Aita Santu III In Kalixtogaz egonda, Napolesera joan zan, bere maitetasun aundian euken osaba Vn Alfonso Biotz Andikoa esaten eutsoenaren babesera.

1.457ko urtean, eta Aragoiko Vn Alfonso onek, bere loba IVn Karlosegaz lilluratuta, eukezan gizon itxura ta jakintzagaitik, Napoles eta Siziliako ondoengo lez izendatu eban.

(1) Eurak ez zirala borrokatzen Nafarroaren aurka, bere aita II In Juanen aurka baizik = baten batek ikusten dau ainbateko lekuetatik “El proyecto España ?”, bai alderantziz katolikotasunezko aberkidetza, edesti guztian Frantziko Iraultzararte agertzen dan lez.

1.457ko Epailan Beaumontdar Juan Nafarroako jaurlariak, Bianako Printzearen izenean, gorteko arduradunak batzartu ebazan Iruñako erregetzan, oneik, IVn Karlos, Nafarroako errege lez aldarrikatuta.

Eta 1.457ko urtean Bagillaren 26an Napoleseko errege Vn Alfonso, IVn Karlosen osaba ta IIIn Juanen anai onek, IVn Karlos aldarrikatu eban Aragoi, Balenzia, Mallorca, Zerdeña, Sizilia eta Kataluñako printzerriaren errege lez, bere aita IIIn Juanen ostean, Napoleseko erregetza IIIn Juanen seme Fernando Kalabriako Dukearentzat itxita.

1.458ko Bagillaren 27an il zan Vn Alfonso Aragoiko erregea, eta IVn Karlosen aita, IIIn Juan Aragoiko errege koroatu ebenean, onek bere seme IVn Karloseri Napoles eta Siziliako koroak emon eutsozan, ortik aurrera IVn Karlosetzat, bake aldi guztiak amaituta.

IVn Karlosek, bere osaba ilda, Napoletesik Siziliara aldatu zan, eta an egon zan urte oso baten bitartean, Portugaleko erregeak bere arreba Katalina eskaiñi eutson IIIn Juaneri, bere seme IVn Karlosekin ezkontzeko, ez zana aurrera joan.

1.458ko Uztaillaren 15ean IVn Karlosen aita IIIn Juanek, Aragoiko erregetza artu eban, bere agintaritzapean jaurkitzeko.

1.459ko urtean IVn Karlosek, 38 urte euki zituzela eta bere aitagaz adizkidetu ondoren, ostera etorten da Nafarroara, eta Beaumont´tar Juanen bidez, alkarrizketak asten dira, IVn Karlos, 9 urte zituzen Gaztelako IVn Enrike erregearen ugazarrebaz(1) ezkontzeko, edo gero, Gaztelako I Isabel katolikua izango zanarekin ezkontzeko.

Portugaleko erregeak denbora onetan ia batera, IIIn Juaneri eskeiñi eutson bere arreba Katalina, IVn Karlosegaz ezkondu zedin.

1.459ko Uztaillaren 23an IVn Karlosen gogoan, bere aitak emendik aurrera, seme bat lez ondo artuko ebala ta, Siziliatik urten da, Kataluñaren Salouko itsas-portuan lurreratu zan.

IVn Karlos bere aita IIIn Juanegaz euken politikazko gauzatan alkar ipinita, Karlosek aitari, Gaztelako 9 urte zituzen Isabelegaz ezkontzeko, berak euki eban egitaraua edo montioa, aurrera eroan egie la eskatu eutson.

1.459ko Dagonillaren 28an IVn Karlos itsasora urtenda, Mallorkara joan ei zan, Palmako Eleiz Nagusiaren ondoan egon zan Almudaina errege jauregian, erritarren poz eta sugurpill pesta bidez kokatuta.

Aitak baiña, Felanix´eko aitz gaiñean eginda dagoan Santueri ta San Salvador Santutegi bitartean, urbil dagon gazteluan, atxilotuta lez sartu eban.

Eta IVn Karlosek, emen euki eban laguntasunezko andere lez Margalida Kolonegaz, euki zituzen laztakerizko artu emonetik, fruituak agertu ziran, Margalinda aurdun geratu zalako.

1.459ko urtean Urrillaren 28ko eguna baiño ariñago, IVn Karlosek oartu zan Margalinda aurdun geratu zala, ta Mallorkako gotzai ta jaurlariari idatzi utsen eskutitz bat, gertakizun orreikaz arduratu egiezen.

Eta denbora baten barru, IVn Karlos jakin ondoren Mallorkako agintariak bete egin ebela berak eskatu eutsezan ardurak, eskutitz au idazten dautse: *Agradecemos mucho lo que fecho haveys en recomendación de MARGARITA, la verdad de la cosa mostrara lo que haveys sentido de ella ser prenyada.*

1.459ko Azaroaren 22an IVn Karlos bere 38 urtegaz, Santueriko gazteluan atxilotuta egon zala, bere aita IIIn Juaneri eskutitz baten bitartez parkamena eskatu eutson. Onek, bar-kamen ori, emonda.

(1) Ugazarreba = hermanastra.

1.460ko Epaillaren 20an IVn Karlos, bere aita II In Juanegaz, Bartzelonan alkartu zan.

1.460ko Epaillaren 28an II In Juan, Baldonzellako lekaidetxean, Bartzelonako aolkulari nagusiagaitik onartuta, Epaillaren 31n Bartzelonan sartu zan agintari lez.

IVn Karlos Loraillean, Igualadan alkartu zan bere aita ta amaordeagaz, eta ostera aurkeztu eutson bere aitari, berak, Gaztelako Isabelekin ezkondu gure ebala.

1.460ko Bagillan, IVn Karlos eta Margalindaren seme Kolontar Kristobal jaiou zan⁽¹⁾.

Eta 1.460ko Abenduaren 2an II In Juan, bere seme IVn Karlosegaz Leridan egon ondoren, oartu zanean, Beaumontdar Juanek eroaten ebazala I Isabel ta IVn Karlosen ezkontzazko gora berak, Gaztelako IVn Enrikegaz euki zituzen elkarriketatik, arrigarrizko aldaketa aundiak sortuko ziran.

II In Juan ta Enrikeztar bere emazteak, Gaztelako I Isabel, bere 7 urteko Fernando semeagaz ezkondu gura ebalako, eroaldi gogor bat emon baeutsen lez, II In Juanek, bere seme IVn Karlos atxilotu egien agindu eban, eta lenengo Lerida, Aitona, Fraga, Zaragoza ta askenez Mirabent ta Morellako espetxetatik ibili ebanean, txorakeri onen ondore, Kataluña ta Nafarroako erritar guztiak, IVn Karlosen alde matxinatu ziran.

II In Juanek orrez gain, ez eban IVn Karlos semea askatuterik gura, arik eta onek, Aragoi ta Nafar erregezko izen-buruak ukatu arte.

1.461eko Otsaillaren 8an Kataluña osoa matxinatuta, eta matxinatuak II In Juan ta bere emazte Juanaren atzetik ibilita, larri aldendu ziran oneik, matxintasunen eskuetan atrapauta geratu ez zitezen.

1.461eko Otsaillaren 25ean II In Juan bildurrez, IVn Karlos aske itzi eban, erritarren poz aundiagaz.

Beaumontdarrak II In Juan erregetzaren aurka matxinatuta, eta II In Juanek Frantziko XI In Luiseri beti lez laguntza eskatuz, II In Juanen zorrak 200.000 urre-gorritzko otxin edo dolbaraiño igon ebelako, Frantziko XI In Luisek, Rosellon ta Zerdeñagaz geratu zan, zorrenen baitura lez.

1.461eko Epaillaren 12an IVn Karlos Bartzelonara eldu zanean, erritarrak, goratzeko ongi etorri andi bategaz artu eban, eta elburu bat lez geratu zan, katalan ta baita beaumontar Naparrentzat, II In Juan errege lez baztertzea, Rosellon eta Zerdeña, diruaren baituran itxi eutsozelako Frantziko errege XI In Luiseri, aitzakituz.

1.461eko Bagillaren 21ean IVn Karlos, Penedeseko Billafrankan egin zan elkargoagaz, ta II In Juanen seme nagusia izanda, Aragoi ta Kataluñan matxinatutako erritarrengandik ondorengo errege lez artu eban, eta Kataluñaren betiko ordezko lez sinatu eban.

I Isabelekin ezkontzeko alegiñetan IVn Karlosek, Gaztelako errege IVn Enrike Isabelen neba orde edo ugaznebagaz asi ebazan alkarriketak ostera, baiña II In Juan bitartean sartuta, ezereztu ebazan ongune guzti orreik.

5. 15. *25n Jauna, Bizkaiko Jauntzan.*

1.469ko Urrillaren 9an, Gaztelako I Isabel eta Aragoiko II Fernando Balladolizen ezkondu ziran.

1.473ko Iraillaren 15ean Bizkaitarrak, Gaztelako I Isabel eta Aragoiko II Fernandori, eskutitz bat bialdu eutsen esanez: *“IV Enrrikeren zintzotasunetik kanpo egon zirala, ez er ez ebalako jakin gura, euri emoneko itzakaz, maltzurrezko jokoan ibiltezan gizonarekin”*.

(1) Bere benetako edestia = Euskalerriko edesti onegaz daukazue./e-mail: aeuskerazaintza(@)gmail.com www.euskerazaintza.org. Bere izen burua: “Kolon tar Kristobal, Nafaroako errege IVn Karlosen semea ote zan ?”.

Eta euren zintzotasunera aldatzen zirala egiztatzeko: "Lenago danak ilko zirala, ta bizirik geratzen ziranak lur onetatik alde egingo ebela, euren agindupetik kanpo geratu baiño len".

1.473ko Urrillaren 14an, IVn Enrike il orduko, I Isabelek eskutitz bat emon eutsen Bizkaitarrai, Bizkaiko Foru Legearen askatasunak baieztatzen ebana.

1.474ko Abenduaren 12an, IV Enrikeren il otoizketak egin ziran.

1.474ko Abenduaren 13an, Fernando Aragoien egoala eta Isabel Segobiara joanda, gor-tearen aginduz, bertan izendatu eben Gaztelako erregeña.

1.474ko urtean IVn Sixtok, bere "Regimini"ko berun buldagaz, eleiz-izlarien lekaideai emon eutsoen askatasun osoa, eurak irasi ebezan eliz nagusiekaz arduratu zitezzen.

Eta 1.475eko urtean Portugal eta Frantziaren aurka egin ebezan borroketan, an egon ziran Bizkaitarrak, beti lez, Isabel ta Fernandori, edo bardiña dana, euren Jaunkotasunari laguntzen.

1.475eko Iraillaren 20an Burgosetik Fernandok, irain ordeko agiri bat bialdu eutsoen Bizkaitarrai, IV Enrikek *Judasen* izenagaz zelakotu ebazalako.

Eta emendik aurrera, ori ta merezimendu geiago daukezelako Bizkaitarrek, Fernando ta Isabelek, bialdu ebazan eskutitzetan, agiri, norberaren agiri, lege berezi, ta albalaeko idazkiaren elburuetan, *Muy Noble é Muy Leal Condado* ipini egiala agindu eben. Fernandok au esanda urrengo egunean, Bilboko Iribildua, *Muy Noble y Muy Leal* izendatuta.

1.475ko Uztaillaren 7an, errege katolikoak Tordesillasetik agindu eben, Bizkaitarrak euren erritik kanpoko serbitzura joan bear izan ebenean, Foruak agintzen eban lez egin bear ebela. Au da, gudariak erritik urten orduko, diruz ordainduak izan zitezela.

1.475ko Uztaillaren 27an errege katolikoak beste agindu bat emon eben Tordesillasetik: "Bizkaia ta Enkarterriko mariñelak, ez egiezala euren gudari serbitzuak, lurrean egitera beartu, Foru Legeak debekatu egiten ebalako".

1.476ko Uztaillaren 20an Fernando, Bilbaora etorri zan Forua í ziñez itza emoteko Isabelen orde, eta Bilbaoko atean ziñ eginda, Larrabetzuko San Emeterio eta Zeledonon ziñ egiteko Eleizara joan ziran, ziñezpen orreik emoteko.

1.476ko Uztaillaren 30ean Gernikara elduta, Bizkaitarrak, Antiguako Santa Mariaren eleizan egon zirala, Fueroak ziñ egiazala eskatu eutsoen, eta Fernandok, orretarako etorri zala erantzun ondoren, *erregeinagaitik be, ziñ egiten ebala, Bizkaitarrak berari emon dautseen laguntzagaitik ezkerdun dalako, eta sekula ez eutsela ertsitu edo estutuko eta gitxiago Fueroak autsi, ezereztu edo oinkatuko euskaldunai*, esan eban.

Bizkaitarrak orren ostean, umajea oiturazkoa zan lez, Fernando, Gernikako Zuaitzpean dagon arrizko alkian ezarrita, beren eskuak muinkatzera emon ebazan.

Eta askenez, Bermion ziñ egin eban.

1.476ko Iraillaren 25ean Fernandok, agindu bat emon eban, *Bizkaitarrak ezin dirala baidu edo atxilotu, errikoen artean eukiten ebazan ordaindubako zorragaitik.*

-Euskal berbea, egizko aintzakotzat euki ebalako ?.

-Gaur, Orejatar Martzeliñok be, bardin esaten dau.

1.478ko urtean IVn Sixtok, beren "Exigit sinceræ devotionis"eko berunezko buldagaz, Fernando ta Isabel Gaztelako errege katolikueri, baimena emoten dautsoe, inkisizio edo fede-zaindia irasi egien euren erregetzan.

1.481eko urtean IVn Sixtok, bere "Aeterni regis"eko berunezko buldagaz, Alkazobaseko (Tratado de Alcaçovas) ongundea baieztatzen dau.

1.483an Iraillaren 5ean, Isabel be Bilbora etorri zan, eta Tenderiako ateetan Foruei ziñ emon eutsen.

1.483ko Iraillaren 8an Isabelek, Portugaletera joanda, Otxoa Ortiz de Montellanoren etxean, gure Foruak ostera zindu ebazan.

1.483ko Iraillaren 16an Larrabetzuko San Emeterio ta Zeledonoren eleizan be bai.

Eta Iraillaren 17an, Euskaldunentzat zaindua dan Gernikako Zuaitzpean.

Durangora joan zan, eta bertan Tabira, Durango, Elorrio eta Ermu Iribilduaren Foru Legeai be ziñ emonda, orrein erritarren bost giltzak artu ostean, Durangoko Santa Maria Eleizan amaitu eban ziñ egite ori.

Emendik aurrera eta 1.526an idatzitako Foru Lege barriaren IIIn gaiak alan eskatu, Bizkaira ez ziran etorri Gaztelako erregerik ziñ egitera, goian esan dodan lez, eskutitz bidez bete egiten ziralako oiturazko arau orreik, gero Bizkaitarrak Gernikako Batzarrean irakurrita baieztan zana.

1.484ko urtean VIIIIn Inozensio, bere "Summis desiderantes"eko berun buldagaz, Rin ibaiaren ibarrean, euren ustez egoan ziñauskeria ta sorginkeriak, indarrez bear bada kendu egin bear zirela agindu eban.

1.486ko urtean VIIIIn Inozensio, bere "Ortodoxae fidei"ren berunezko buldagaz, egingo ziran lekaide lekaimetxe ta eleiz barri guztien aurkezpeneko eskubide osoa emoten dautsoe errege katolikueri, bai ta beste onaurki txiki ta nagusi guztiakin, laster Granada menpetuko zan, edo moruen erregetzazko lurralde ortan agertuko ziran mozkiñakaz.

1.504ko Azaroaren 26an, 53 urte ebazala, Medina del Kanpon il zan I Isabel.

Eta Bizkaian bere eriotzaren elizkariak eginda, Gernikan, Juana eta Feliperen jauntza baieztu zan.

5. 16. *Taket-arteko ondorio labur-bat, Bizkaiko Jauntza onetan.*

Naita denbora borrokatsuak izan, Isabelen Andre Jauntzan ikusten dogu, bata bestearen beartasunean eta itzarmen bidez, gure Foru Legeak indartu egin ziralta, Bizkaitarrak eta errege Jaunak, zentzun andiko leialtasunean jokatu ebelako.

Denbora iltzaille oneitan, Euskaldunak itzarmenekoak beti lez izan ziran, ta ikusi dogun lez, Gaztelar erregeak euren larritasunagaitik, Bizkaitarren arremanakaz, oartuta egon ziralta.

Gaztelar erregeak gure Jaun lez, lurretik laguntza aundia euki ebalako, eta ez gitxiago mariñel ta itsasontzi egilletasunean, euskaldunak, oso trebeak izanda, leialtasun aundia erakutsi eutsolako Absburgotar Austriako errege guzti oneri, III Karlos be, artean dala.

Emendik aurrera baiña, bolbora edo lerrauts-gintzaren obetzeak ekarri eben izkillu ta kañoi gintzagaz, Gaztelar erregeak gero ta indar geiagoagaz aurkeztuta, agintaritzazko al-osokeri osora arrotzen asi ziran.

Eta bide batez 325eko urtean Nizean erlijio lez asmatu zan, katoliko aberkidetzaren azpikeriz, ziñeskintzatuta etorten ziran mendetasunezko arauakaz, Europako erregeak al osokerira bideratu ta indartu ebazan, eta itzarmeneko ekandutik, urruntzen joanda, berezko edo jabe-dunezko erriak, gero ta ardura gitxiagoa euki eban eurentzat, erlijio orren elburua, katolikoan aberkidetza zalako, Mundu onen erri guztiak, era ortan batzangotu zitezen.

Eta orregaz batera, Gaztelako gorteak maltzur eta zitalkeri gogorreanean asita, itzarmenaren zentzunezko aztarnak naastuten asi ziran, naita euskaldunakaz oraindiño, emoneko ziñ-itzak, begirun aundiagaz zaindu.

5. 17. *Nafar erregeen aria ostera artuta, Nafarroako I Leonor.*

Nafarroako I Leonor, Ebrox eta Trastamarako leiñutik etorrena zan, Nafarroako I Blanka erregeña, ta Aragoiko errege seme II In Juan bitartez, ezkontza orren laugarren alabea izanda.

1.426ko urtean Otsaillaren 2an jaioa, Oliteko errege jauregian.

I Leonor erregeña egin eta amabost egun barru, Tuteran il zan, eta beren azken naian: *Bere anai IV Karlos Bianako Printzearen eskubideko jabe bideak eskatu ebazan bere ondorengotasunentzat, Nafarroako erregetza, bere seme Frantzisko Feboren arduran itzita. Eta laguntzaren billa joan bear baeben aolkuagaz, Frantziako erregetzara joan zitezela, esan eutsoen.*

1.479ko urtean Urtarrillaren 1ean il zan Aragoiko ta Nafar II In Juan errege maltzurra.

1.479ko Urtarrillaren 28ko urtean I Leonor, Tudelan izendatu eben Nafar erregeña lez.

Eta 1.479ko urtean Otsaillaren 12an il zan I Leonor.

5. 18. *Nafar erregearen aria ostera artuta, Foix´tar leiñuan, I Frantzisko Febo edo Feboren izenagaz ezagutu zan Nafar erregea.*

Pabeko gazteluan iraun eban I Franzisko Feboren bizitza, bere arbaso III In Karlos Biotz Aundiko, ta IV n Karlos jakintsuaren Bianako printzeen antzera, musika, izkuntz, apainkeria, guda zaldun, eta antzez-lanaren zaletasuna erakusten.

Nafarroako I Leonor erregeñaren billoba zan, eta 1.479ko urtean I Leonor il zan orduan, errege egin eben, Bianako Printze lez.

Foixeko Gaston kondea, eta Frantziko XI In Luis erregearen arreba, Madalenaren semea zan.

1.469ko urtean jaio eta 1.483 urteko Urtarrillaren 29an Paben pozoituta il ebena.

1.472-1.483ko urte bitartean, Foix, ta Bigorreko kondea, ta Bearneko bizkondea izan zan.

Eta 1.479-1.483ko urte bitartean, I Frantzisko Febo Bianako printze au izendatu eben Nafarroako errege, Agramontdarren laguntzagaz.

Beaumontdarrak une onetan, Aragoiko II In Fernando katolikuen alde kokatuta egon ziran. II In Fernandok Nafar mugan, Aragoi ta Gaztelar gudalozteak zain ipinita, frantzezak, sartu ez zitezzen Nafar erregetzan. Maltzur zikin baten aitzakia bakarrik zana.

1.479ko urtetik 1.481eko urte artean, Feboren erregetzazko denbora onetan, Beaumont ta Agramontdarren arteko gudak, gogortu egin ziran ezin geiagoan.

Febok, 12 urte bakarrik eukinda, bere ama Frantziko Madalenak artu bear izan eban agintaritza, erregearen-ordezko lez, ondo eroan ebana.

Madalena, Zaragozan egin eban berba II In Fernandogaz, onek itxura baten, laguntzeko prest egoala emoten ebalako.

1.479ko Iraillaren 17an Alkarrizketa orren ondorioz, Aoizko bake-une edo gudu arteko alkargoa sortu zan, eta Madalena poztasun aundiz ta arazo guztiak konpondu egin ziralakoan, alan esan eutsen Nafartarrai.

Egia baiña, II In Fernandok, azpi-jokoan ibili zala zan.

Orregaitik garai onetatik emen aitatu bear dana:

a) Europa ta ezagutzen zan orduko mundua, laterrizko antolamenduaren katolikotasunean aberrituz batzangotzeko, eleizako erlijioaren gogo edo sendimendutik etorri arren, erdiurte onen ezberdiñeko errigizartean ez zala egon alango oldozkeririk zan.

b) 1.480ko Urrillaren 18an, olan erakusten daualako Rodrigex de Almella, Kartajenako Kalonjeak, bere katoliko aberritasunaren aldeko idazketan, berezko erri ezberdiñen bizitzak, katoliko aberkuntzaren kolonizazio ortan ezarri gura dauazanean:

Gaztelako erregeak, eskubidea daukela Nafar erregetza beraganatzeko, Araba, Gipuzkoa ta Gaskuñako Lurraldeak artean dirala” aldarrikatzen dauanean.

Eta katolikotasunezko erlijio onek, ezin ebalako lortu Mundu osoaren katolikotasunezko aberkidetzan batzangotzea, ondore lez asi zan agertzen, Europa ta ugarterdi onetan, frantzez, Alaman, spain ta abar sasiaberrietan laterritzekoaren, ametsezko oldozmen orreik.

Naita gaur oraidiñokarren, Galicia, Katalan eta Euskaldunak ortze ibili, askatasunaren on arrazoizko aukerak noz agertzen jakuzan, katolikotasunaren aberri fazizta orren txeberatik alde egiteko.

Denbora aietan, Europaren iñungo gizarte arloetan ez ziran ulertzen, berezko errigizar-teen aurka egiten ziranak, berezetasunaren aurkakoak izanda, iñork ez ebelako aituten eta euki, adibidez: espainian, Ingalaterran, Italia, Frantzia, ta Alamanian, katolikotasunean laterrituz, aberritzeko iñungo sendimenturik, katoliko aberkidearen erlijioak, nastezko eritziaren oldozmenetan ekarten ebazalako eginkizun guzti orreik, gero indarrean ezartzeko.

5. 19. *Nafarroako erregetzan, Foix'eko I Kataliñ erregiña.*

Nafarroako I Kataliñ, Foixeko Gaston Bianako printzea ta Madalena, Frantziko XIIn Luis arrebaren alaba txikerrena izan zan.

Foixeko I Kataliñ au, bere anai I Franzisko Feboren ondorengo ta, Nafar erregetzan.

1.483ko urtean bere anai Febus'tar Frantzisko gazte ilda, bera egin eben erregiña 5 urte eukezala.

1.483-1.492ko urte bitartean borrokatu bear izan eban Kataliñ onek, bere ama Madalenaren laguntzagaz, bere osaba Foixeko Juanen aurka, Nafar erregetzaren jabetasunagaitik.

Nafar anaien arteko guda luzea sortu ebena, Beaumontdar eta Agramontdarrak, bata bestearen aurka bideratuz.

Foixeko Juan, Kataliñaren osaba onek, Nafar ondorengotasunean bigarrena izanda, bera errege izateko, Aragoiko erregetzaren Salikako legea ezarri gura eban.

Orduko ekaiztsu ta naastezko denboratan, eta Juanek eukiko ebazan norkerizko alegiñ guztien gaiñetik, Nafar erregetza au babesteko arrazoia baiño, beso indartsuak bear zirala zan. Nafar erregetzaren aurka, norkerizko lapurketa oneik egiteko, bor-borrean asi ziralako emendik aurrera Aragoiko IIIn Fernando katolikuaren aldetik.

1.483ko urtean, Beaumontdarrak Aragoiko IIIn Fernandori eskatu eutsoen, Nafarroako erregetza Aragoiko erregetzagaz bat egiala, baiña Fernandok bere emazte Isabelegaz, euren seme Fernando Asturiaseko printzea, Katalinagaz eskondu gurean, beste ezkutuzko bidetik egin gura eben ezkontza ori.

Katalinaren ama, Madalenak baiña, atzeratu ebazan katolikuaren asmoak, printzearen gazteasuna aitatuta.

Joko orretan egon zirala, XIIn Luis Frantziko erregea be sartzen zan.

Gaztelako errege izango zan batek, Foix, eta Burdeoseko laterriakaz beren aurka jabetuta, Tolosako ateetan kokatzen zalako. Orregaitik bera be sartu zan beste eskontza batzuk eskaiñita, eskontza ori ezerezteko.

Baita, katolikuak euren meatxu gogorrakin, egiten ebazan alegiñ ugariak, Asturiaseko Printzea, Nafar errege aulkian ezarri zedin.

Aurrera joanda, 1.495eko urtean il zan Katalinaren ama Madalena.

1.504ko urtean, eta Madalena, Kataliñ Nafar erregiñaren alaba, Ibarreko Medinan, Aragoiko II In Fernandok baituta eukela il zanean, Nafar errege eta Leringo kondearen artean, borroka geiago biztu ziran, 1.504-1.508ko urte bitartean iraun ebena.

Nafarroa atsekabetzen eben gaxotasunak, larritasunezko maillara igonda, ezinezkoak biurtu jakien Nafar erregeari, agertzen zan ondamenari eusteko, eta ez zan izango txikerrena, alderdikeriaren norkerizko zaleak igon eben lekutik beratzeko, indar aundieneko al izate edo eskumena bear zalako, ain gogorkerizko norkeri gizonen artean, emakume bat, erregetzaren aulkira igoteko.

1.504ko Zemendiaren 26an Isabel katolikea il zanean, onek beren azkenaiak-zaintzeko, Zisneros izendatu eban, Aragoiko II In Fernando ta Vna gaztelarren artean zanak ondo ikusita, Gaztelako jaurlintza bere alaba Juana ta Juanaren senar Austriako I Feliperen eskuetan itzi bear ko ebal, eta Gaztelako gortekak, ori berori ikusita, bere Aragoiko erreñura bigaldu eben II In Fernando.

Gaztelako gortekoak, ez eben jakin zer egin eben, ez ziralako konturatu, zelangoak izango ziran II In Fernandoren asarreak. II In Fernando, laster asi zalako alegintzen, Gaztelako errege oneik, zelan baztertu.

Batetik, eta bestetik, Frantziako errege XII In Luisek, Felipe artxidukearen al izan edo bera izan zanagaitik, bekaitz euki ebalako, biak alkartu ziran. Eta baita biak batzartu be, Bloiseko elkargoa ospatzeko, bertan, Aragoiko II In Fernando bigarrenenez, Foixeko Germanagaz ezkonu zedin onartu ebalako Frantziko errege XII In Luisek.

Denbora oneitan, Frantziko errege XII In Luisek, ondo egiten eban berba, beren lengusu Beaumonteko Luis Leringo kondea, edo Nafarroako kondestableari buruz.

Egia baiña, Leringo konde Luis onek, beren obekuntzagaitik itz ustelekoa izanda, bardiñ konpontzen zala, Frantziko, naiz Gaztelako erregeakaz, Nafar erregetzaren aurka jokatzeko.

1.505eko urtean Urrillaren 19an, Foixeko Jermanak 18 urte eukezala eta II In Fernandok 53 urte, ezkondu ziran ordezko legean.

Ezkontza onen bidetik, II In Fernandoren emazte Jermanari, Napoleseko ondorengotasuna emon eutson Frantziko erregeak, eta Fernandori Jerusalemeko errege izena. Jermana ilten zanean, ostera itzuli bear ebena Frantziko erregetzara.

Ezkontza onek, larritu ebazan ezinbestearte Gaztelako gortekoak, eta geiago, 1.509ko urtean Jermana bere emazteak, bigarren seme Juan emon eutsonean.

II In Fernando katolikoan seme Juan au, jaiotzatik ordu gitxira ez bazan il, Aragoiko errege izendatuko eben, II In Fernandok bere alaba I Juana eta bere senar I Felipe Ederrari, Aragoiko erregetzaren ondorengotasunezko bideak, moztu egingo eutsoezanak.

1.506ko Bagillaren 27an II In Fernandok, Gaztelako erreñua ezinezkoa zala beragabe bideratzea ikusi ondoren, bere suin Felipe Ederragaz Billafafilan batzartuta, alkargo au sinatu eben: *I Felipe ederraren emazte Juana Gaztelako erregiña, bere zorotasunezko gaixotasunagaitik, erregetzazko zeregiñetatik alboratzea.*

Denbora onetan, II In Fernando katolikuaren izar eta indarrak itxura baten berantza joan ziralako, bere eragipenez, Frantziko errege XII In Luisek, gero ta jokabide txarragoan artzen ebazan Nafarroako erregeak.

1.506ko Agorrillaren 27an, I Kataliñ Nafar erregiña bere senar Albriteko Juanegaz, Balladolizgo Dueroko Tudelan, Gaztelako Juana ta Felipe-Ederragaz batzartuta, barneko adiskide-

tasun ta bakearen itun bat sinatu eben. Nafarroako erregeentzat ain ongarri izan zana, Gaztela, Ingalterra ta Erromako Aita Santuaren adiskidetasunera urbiltzen ebazalako.

Fernandok, sekula ez eutsen parkatuko Nafar erregeai, berari ezetza emonda, beren lepo gañetik Gaztelar erregeakaz egindako itun ori.

Eta naiz, In Fernandoren maltzurrezko gaiztotasuna danak jakin arren, baita berak euki ebazan maltzurtasunezko asmoak izkutatzeko, Napolesera joanda, nork susmatuko eban:

1.506ko Iraillaren 25ean, ur otz apur bat edanda (esaten dabe), I Felipe-Ederra ilgo zala, eta *Juana zoratuta, Gaztelako antzoki zabalean, Fernando katolikua agertuko zala ostera, antzezleri nagusi lez ?*.

I Juanaren senar Felipe Eder onek, ur apur bat edanda il, eta Juana zoratuta egoalako, Gaztelako aberrikoari ikaragarritzko urduritasuna sartu jakien, In Fernandok zer egingo ote ebanagaz bildur.

Eta Germana ta bai semea il ziranean, Gaztelarrak ikusi eben guztiagaz, bada ezbadan, Fernandori deitu eutsoen, euren erregetzaren ordezkotzagaz arduratu zedin.

Eta emen, garrantzi aundiko galdera bat agertzen jaku: *Gaztelarrak Zergaitik ez eutsoen Zisneroz kardinalari deitu ? Naiz ta Zisnerosek erregeen ordezkori, denbora apur baten eroan ?*.

Bildurra galanta alde batetik, ta bestetik, argi ikusten dalako, orduko denboran, espaina elburuko izenaren edo aberri en, izpirik, edo ezereen eritzirik ez zala egon, arik eta Napoleonen osterarte, guda nagusiak, katoliko aberkidearen aginduz, 1.810eko konstituzioagaz asita, 1.823ko urtean VII In Fernandori sinatuazo, ta bere al-osokeritik beratu edo jetxi ondoren, konstituzioaren zerbitzu edo morrokerian ipini arte

I Felipe Eder erregea il da, frantzez eta gaztelarren artean gudaren keñadura sortu zan, eta Fernandok orren egoeraren unetxo gozatu eban, len Juana ta Felipek egin eutsoen narga, urruin, edo muziñagaz, naparrak zigortzeko.

1.506ko urtean Iraillaren 25ean pozoituta il eben I Felipe Ederra, ta Gaztelako gorteak, Zisneros izendatu eben, erregetzaren orokorrezko jaurlari nagusi.

1.506ko urte onetan, Fernando katolikuak indarrez barriztuta, bere maltzurrezko alegin bidez, Nafarroan anai arteko guda biztu eban.

1.506ko urte onetan Gaztelako gortearen jabetzazko eritzian, garrantzi aundiko gauza bat sortu zan, euskaldunak emen kontu aundiagaz argitu bear doguna.

Euskal Bizkaitarrai, ez eutsiela sartzen itzi Gaztelako gortetan, berba auek esanda: **“PORQUE (ERAN O) SON GENTES, DE ESTADO SEPARADO”**.

Esan orreik eurak bakarrik adierazten dabe, Euskaldunek egiten ebezan itzarmenak, aukeratu egiten ebazan Jaun erregeekin bakarrik egiten ebal, eta ez Gaztelako gorteekin, gu nortasunezko erri bat izanda, gure batzarrak Gaztelako erregea, akuratu edo alokatu egiten gendulako, epaikaritzazko zeregiñak, artekaritzazko lanean itzalez, bideratu egiezen.

Eta gure jauntza aldi orretan Gaztelako erregearen eskuetan egon arren, erregearen pertsunagaz egiten zala itzarmena, Gaztelako gortearen eragipenetik kanpo.

1.507ko urtean Urtarrillaren 23an, Zisnerosek, Napolesen egoan In Fernandori deitu eutson etorteko, eta In Fernandok, Gaztelako erregetzaren orokorrezko billakari ta fede-zain izendatu ebanean, Fernandok, berentzat ekarten eban Kardinalaren txapela emon eutson.

1.507ko Dagonillaren 21ean In Fernando, Gaztelan sartu zan, eta bertan berari egineko irainak, bai Dueroko Tudelaren itunagaz gogoratuta, Nafar erregearen aurkako alegiñetan asi zan.

1.508ko urtean IIIn. Julio Aita Santuak, Nafarroako erregeak eskomunikatu edo eleizatik kanpora atara ebazan, Iruñako gotzaintasun eta Tudelako dekangoaren gora beragaitik.

1.508ko Bagillan, IIIn. Beaumontdar Luis Leringo kondeak, 1.506ko urtean Fernandoren alegiñagaz Nafarroaren aurka asi eben guda, eta onek babes gabe itzi ebalako, guda, beren aurka asi zan itzultzen, Lerinetik asi eta leialtasunean euki ebazan gazteluak, Nafartar eskuetan asi ziralako geratzen.

1.508ko Zemendiaren 16an, Beaumontdar IIIn Luis Leringo kondea il zan, eta bere seme Beaumonttar IIIIn. Luis izan zan, Nafartar erregetzaren aurka, Albako dukearen gudaldia bideratu ebana.

1.508ko Abenduaren 10ean, Alemaniako I Maximiliano, Frantziako XIIIn Luis, IIIn Julio Aita Santua eta IIIn Fernando katolikoak, Kanbritzen, Beneziaren aurkako alkartasuna sinatzen egon zirala, XIIIn Luis eta I Maxilianok, beste kidegotasunezko itun bat sinatu eben.

Maximilianok, estu aldien gaiñetik, bakearen zabaltasunezko obari edo ongarri guztiak gura ebazala Nafar erregeentzako, ta naita Frantziko XIIIn Luis erregearen aurkakoa izan, alkargo orreri idazkun berezi bat bialdu eutson: *Sinaduraren ostetik eta urte bateko epean, Nafarroako erregeari ezin jakiela kalterik egin, ez Frantziko errege bidetik, ez Foixtar Gazton Numerseko dukearen aldetik.*

Eta Alemaniako kaisarren arreba Margaritari esker, Nafar erregeen Kataliñ eta Juanen izenak, sartuta geratu ziran alkartasun orreitan.

1.509ko urtean, Juan erregeak Nafarroatik kanpo euki ebazan jabetzak, Bearneko lege biltzarrean batu ebazan.

1.509ko urtean, Fernando Nafarroako zeregiñetan asi zan sartzen, eta erabagita eukela esan leike, beren erara, Nafarroagaz geratzeko.

1.509ko Uztaillaren 28an, Fernandok Balladolizetik, Beaumontdar IIIIn Luis Nafarroako kondestableari idazten dautson eskutitzan diñotso: *Nafarroa, guda bidetik menperatzeko, berak esango eutsela, noz eta zelan egin.*

1.509ko Abenduaren 20an eta 1.510eko urtean sinatu zan Bloiseko alkargoaren bidez, Austriatar Maximilianok alde batetik, Nafar erregeak Juan eta Katalina babesten ebanak, eta bestetik IIIn Fernando katolikua, eta biltzar orreitan Gaztelako jaurkintzaren ardurak argituz, Juan eta Katalina Nafar erregeak izendatuak izatea lortu eban Maximilianok.

Gaztelan, erregeakaz sortzen zanagaitik, eleiza ta Europako erregeak, erregeen arazo orreik argitu eta erabagitzeko biltzartzen ziran: *Europako erregetzaren iraspenak indartsu iraun egiazan.*

1.510eko Urtarrillaren 7an ostera agertu jakiezan Nafarroako erregei albiste txarrak. XIIIn Luisen aldetik, Tolosako Lege Biltzarraren aginduz, Bearneko bizkonderriaren jauntza, Luiseri emon bear eutsoelako.

XIIIn Luis, Nafar erregearen aurkako jokoan, Lege Biltzar erabagien ondoan ibilita, Juanen zerbitzari batzuen ondasunakaz geratu zan, Foixeko Gaztoneri bost gazteluen ardura emonda.

Erabagi ori ez zan aurrera joan, Fernando katolikoa eta IIIn. Julio Aita Santuak, asarratuta agertu ziralako.

1.510eko Urtarrillaren 21ean Iruñako gorte ta Bearnekoak illabete bat beranduago, bost ordezkooak bialduta, euren laguntza ta leialtasuna emon eutsoen urte biko alkartasunaren eskeintzagaz, Nafarroako erregeari.

Eta Nafartarren erreñua babesteko zeozer gertatzen bazan: ***Orokorrezko abizenak, dei adarrerera deitu egiezzala.***

Eta olan iraun ziran gauzak, 1.511ko urterarte emengo aldetik.

1.510eko urtean, II In Julio Aita Santua, XII In Luisegaz guztiz asarratuta, Nafar erregeai, exkomunikatu edo eleizatik kanpoko zigorra kendu eutsoen, Iruñako gotzai zeregiñetan, Juanen anaia, Albret'eko Amaniel kardinala ezarrita.

Ekanduzko oso denbora korapillotzuak ziran oneik, Aita Santuaren agindu gora-beran, Europako errege eta eleizako nagusi batzuk, ainbeste guzurrarekin, beti naaztuta ibili ziralako, gero ta txarrago joan zana.

1.414-1.418 Konstanza eta 1.431-1.445 Basileako Eleiz Batzarretatik, zabaltzen ta indarra artzen asi zan, ***Aita Santuaren agintaritzaren gainetik Eleiz Batzarra zala bakarrik nagusi.*** Erregeak ondo ikusten ebena, euren naikerietan, sarri aurkezten ziralako Aita Santuaren zeaztasun ta zuzentasunakaz.

1.511ko Bagillan, Katalina eta Juan Nafarroako erregeak, uste eben, eurak erdikotasun edo alderdigabeen kokatuta egon zirala, naita euren babesle edo laguntzaille Maximiliano, Alemaniako erregeak, 1.508ko urtean Trenton II In. Julio Aita Santuagaitik kaisar Jauna aukeratua izan zanak, alegin asko egin, Aita Santuaren alderdian kokatu zitezten.

Naita eurak, beti baieztuz edo ta ziñeztuta esaten ebena, eurak sekula ez zirala alboratu II In. Julio Aita Santuaren aginpidetik. ***Zergaitik, Nafar erregetzatik kendu gure ori ?.***

1.512ko urtean, Letraneko Vn Eleiz Batzarrean asita, II In. Julio Aita Santua izan zan eritzi orrein aurka urten ebana, eta 1.517ko urtean Xn Leonek, guda-indar bidez izan zan, Pisako sasibatzar eta gogamentzar orreikaz amaitu ebana.

II In Fernando katolikua bere maltzur ta guzurrezko ekintzagaz izan zan bakarrik, Nafar erregeak, zalantzan ipinten ebazanek, egiaren aurrean.

Ez bakarrik Nafarroa berentzat gura ebalako, beren ametsaren asmogogoak, Lurrarteko itsasoaren inguru gustiaz batera, Konstantinoplarren jabetasuna gura ebalako.

Begitu nun geratzen ziran, gaurko espainitar katoliko aberkidearen ametsak, II In Fernandoren guzurrezko irakatsiak, egi lez ezarri gura ba dabe.

1.512ko urtean II In Fernandori miñ asko egiten eutsonak, Nafar erregearen Enrike semea Bianako Printzea lez, Frantziko errege, XII In Luisen alabeagaz ezkontzeko ibili zala, eta ortik atara ebazan bere arrazoiak, Albako dukea Nafarroaren aurka bialtzeko.

1.512ko Epailan II In Fernando katolikoak bere maltzur bidetik, Frantziako errege XII In. Luiseri guda aurkeztu eutson, eta Nafar erregearentzat, ia ezinezkoa biurtu zan alderdi bage-tasunean agertzea.

Alde batetik, Nafarroaren zaintza, gaztelatarren alkartasunean aolkatzen ebalako.

Bestetik, Foix eta Bearneko laterriaren zaintzak, Frantziaren adiskidetasuna aolkatzen ebalako.

Eziñ eben ezelango mugialdirik egin, II In Fernando adi egon zalako, XII In Luisegaz alkar-goen baten bat egite ba eben, berak eleiza aldetik euken aukereagaz, Nafar erregeak, bereizkerizale ta eskomunikatuaren marran ezartzeko, zain egoalako.

II In Fernandok orren bitartean, Nafar ordezeko mezulariakaz, Burgos, Erromako Gotzai, ta Auzitegikoei, eziñ egin ziran guzurrezko adierazpenak egiten ibili zan.

IIIn Fernandok, Nafar erregearen aurka ausnartzen eban maltzurrezko jokoak, euren seme Bianako printzea, zelan bere baituran eukitea zan, bere bir-alabeagaz eskontzeko, Frantziko gudalozteari, Auñamendi ta Bearneko bideak ebagitekoaren aitzakiagaz.

Bera Frantzira aldatzeko maltzurkeri uts ori, Gipuzkoako bideetatik aske ibilteko zan.

Baita, IIIn Fernandok, Frantziko biderearen ziurtasuna eukiteko, eta Nafarroan be, bere gudalozte Santuak aske ibili zitezen, gudu antzeko gazteluak⁽¹⁾ bere agindupera eskatzen ebazan.

1.512ko Uztaillaren 3an, IIIn Fernandok, Nafarroako erregeak aulkitik botateko euki eban amarrukeria, berak Saldubako⁽²⁾ Uriari idatzitako eskutitzan agertzen dau:

-Frantziko erregeak, bereizkeri bidez, zatitu egin dau Eleizaren batasuna, katolikoek aberkide bizitza artegarazita.

-Aita Santuak laguntza eskatzen dausku, etsai indarrak bere ingurutik aldentzeko.

-Erromako Aulkiak, Gurutzada orretarako, Barkamen osoa bialtzen dausku.

-Mezularien bidetik oartuta geratu gara, zelan alkargotu egin diran Nafar erregeak gure aurka, Frantzesari gure lurraldeetan sartzen izteko, ta gure erreñu ta jauntzazko lurraldeetatik eurak gura nai duena artzeko.

Eraso aldi ori, zuzengabekoa izan zalako, eta oraindiño ez ziralako agertu eskerniatutako Buldak⁽³⁾, Fernando basakerizko otso itxuratik, azeri emeen maltzur itxurara aldatu zan, zentzunezko gizon emakumearen giza barrenak iruzurtu edo atzipetu⁽⁴⁾ naian.

Orretarako, Bloiseko itun edo alkargo baten agiria, beren erara aldatuta agertu eban, Frantzia ta Nafar erregeen artean alkargotuta egon zirala esaten ebanak, Nafar erregearen alde, Gaztela ta Aragoiko menpetasuna lortzeko.

1.512ko Uztaillaren 17an, Nafar Mariskala Burgosen egoala urdurik, erregeari esaten eutsion: *Fernandok lar eskatzen ebala, eta Orokorrezko Abizen deiadarrera dei egiala, gudalozteak prest egon zitezzen.*

Artu emon orreik IIIn Fernandok, Mariskalari egindako erantzunagaz amaitu ziran: *Berak, indarrez artuko ebala, zuek borondatez emoten ez dozuena.*

1.512ko Uztaillaren 21ean, Albako dukearen gudaloztea, IIIIn Luis Leringo kondeak bideratzen eban, 1.000 gudari gizon, 2.500 zaldi, 6.000 oinkari eta 20 kañoiakaz osotuta egon zanez gain, aurreko lerroan Giputzak, Arabarrak eta artean nafar zaltzailleak zirala, Burundako ibarretik mugak apurtuz, Etxarri Aranazen gau egin eben.

1.512ko Uztaillaren 22an Uarte Arakilen egin eben gaua Nafartarrak. Eta Uarte Arakil babesteko egon ziran Erronkal gudari apurrak, Ozkiarteko aizpitartera aldatu ziran.

Sartzailleak, Aizkorbeko lepotik inguratuta alderatu eben arrizku ori, gau orretan, Iruñaren aurrean, karpapeetan lo eginda.

Nafarroako I Juan erregeak, Tuterari 500 gudari eskatuta, Katalina erregeñari, Bianako printzea eta beste seme alabakaz batera, Bearnera aldatu zitezela agindu eutsion.

Eta iges egite ori, ain bizkorra izan zalako, Frantzisko semea, bero ta nekearen larritasunagaz il jakien.

1.512ko Uztaillaren 23an Iruñatik, Nafar erregeak exkomunikuaren pekatua egin ebela ta, azpiko jokoaren zurmurrak zabaltzen asi ziralako, gau orreitan I Juanek, alde eban.

(1) Gudu-antzeko gazteluak = castillos estratégicos. (2) Salduba = Zaragoza. (3) Fernando izan zan eleizaren bareizkeri edo alderdikeri orreik sort-arazi ebazanak. Eta Nafar-erregearen aurka egiteko, ez eban ezereen lotsarik euki Aita Santua ren bulda k eskerniatzeko. (4) Atzipetu = engañar, embaucar, tramplear, seducir engañosamente.

1.512ko Uztaillaren 24ko gauan Muskari⁽¹⁾ inguruan, Gonzalo Mirafuentesen agindupean egon ziran Nafar gudalozteak, Tafallara aldatu ziran, ta Gonzalo au oartuta, erregeak Iruñatik alde egin ebela, Lunbiererra aldatu zan aginduaren itxaropenean.

1.512ko Uztaillaren 25ean, Gaztelar gudal nagusi, Toledoko Fradike Albako dukeak, Arga ibaia aldatu ta beren gudalozteak, eraso egiteko prest zabaldu ebazan, eta Uriaren ziñezko gizonak aurreratuta, Iruñako giltzak emon eutsozan.

Berak, Gaztela ta Aragoiko erregeen izenean giltzak artuz: *Oiturak ta oiarauak, begirunez gordeko ebazala ziñ eban.*

1.512ko urtearen Uztailla azkenetan, IIn Julio Aita Santuak, bere “Pastor Ille Caelestis” beruneko buldagaz, Aragoiko IIn Fernando katolikua alegintzen dau, Katalina ta bere senar Juan erregeak, kendu egiezan euren Nafar erregetzazko ezar lekuetatik.

1.513ko urtean Otsaillaren 18an IIn Juliok, bere “Exigit Contumacium” berunezko buldagaz, Katalin eta Juan Nafar erregeak eskomunikatu edo eleizatik kanpora bialtzen dauz, katolikotasunezko erlijioagaitik eztabaidatan ibili zirelako. Guzurra zana, goian esan dogun lez.

1.513ko urtean Epaillaren 23an Iruñako Urian, eta Nafar gorteko batzarra, Beaumontdarraz bakarrik osotuz, IIn Fernandok Foruari ziñ egin ondoren: *“eutsi egingo ebala Nafartarren jaurkintza guztia, esan ostean, Nafarroako errege izendatu eben”.*

-1.515eko urtean Tudelan sinatu zan alkargoarekin, nafarroako erregeari andik aurrera, jaurkintzazko bideak moztu eutsoezan.

-1.515eko urte orretan, IIn Fernandok Burgosen, Gaztelako gorteak batuta, eta iñungo Nafar ordezkariarik bage, Gaztelako erregetzagaz alkartu eban Nafarroako erregetza.

Eta emendik aurrera, Kataliñ eta Juanek egin ebezan alegin guztiak alperrezkoak ziran, arik eta euren seme Enrikek 1.530eko urtean, errege lez jaurkitzen egonda Benafarrako lurraldeak, Gaztelako I Karlosentzat, Auñamendiko basoak gatz izanda jaurkitzea, muga lez, bertan itzi ebazan.

1.516ko Urtarrillaren 23an Fernando katolikua il zan, eta espainitarrak ortik aurrerako Nafartarren menpekotasunak, Zisneros kardinalak zuzentzen ebazanai zor dautsez, *baita gaurko espain katoliko aberkide gurutzatu santu oneri be*, Euskalerriaren menpekotasuna.

Kanpionek emen, garrantzi aundiko gauza bi argituten dauz, Nafarroa, Aragoiko IIn Fernando katolikuak menperatu ebala, beren aurpegia erlijiozko mozorroaren estalpenagaz azaleratuta.

Eta Nafarroaren egizko menperatzailea, ez zala Albako dukea izan, IIn Julio Aita Santua baizik.

Goian aipatu dogun lez, Fernandok bere lapurketaz gaiñ, oraindiño lotsa edo *begirunezko baita* apur bat eukela ziurtzeko, esan bear dogu:

Fernandok, nai ta gudak emoten dauan txar edo okerrezko eskubideakaz ezarri ba eben beren ekintza nafartarrakin, Done Fransizko Xabierren aitari, Nafar erregezko legearen aldekoa gorputz ta arima guztiagaz izan zanari, egizko zentzudun lez, agintaritzan eskubide aundikoa zalako, euki eban aolkularitzazko aginpidaren errege-lanari, lotsa edo begirunez, il arte itzi eutsola.

Ala, erlijio katolikuaren aldekoa izanda, egon zan ziñezmeneko itsutasunagaz baliatuz?.

Ekintza oneik ikusi ezketiño, zeozer geiago esaten dau, berezko erri menpeen gora berako oneik, erregeak baiño aginte geiagoa euki eben lekutik, agertzen ziralta eritzizko aginduok.

Ortik aurrera, Gaztelako gorte ta erregeak ondo baiño obeto zaindu eben Iruñako goztaiñ eta eleizaren agintaritzazko lekaide/me etxeetan Naparrak ez zitezela sartu, edo ta errege aulkietan Nafar-semerik ez egian ezarri. Nafartar erregetzaren irudia galtzen joan daiten, eta

(1) Muskaria = Tudela.

espaindar aberrikuntz katolikoaren irudia goratu ta dirdaitu, Euskerearen izkuntza ezereztuz, euskal aberritasunaren nortasuna, katolikotasunezko aberrikoi biurtu **dagian**.

Gaurko Laterriak eleizagaz daukien **eleiz-itunak**, ber-berori erakusten dabelako, berezko erriak diruz eta gudaloztez kontrolatuta eukinez gain, Laterrien aginduz ipinteko, Erromatar katoliko aberkideen Batikanoak aginduten eutsoezan gotzaiak ipini, gure euskal lurraldeetan, Euskal susmo edo ta Euskal nortasunezko ulermen edo eritziren izpirik ez dagian geratu.

1.516ko urtean Urtarrillaren 23an Fernando ilda, Nafarroako erregeak, ostera be agertu ziran gudarako leiatsu, baiña aurrean Jimenez de Ziznerostar Frantzizko, Toledoko kardinal nagusia, fedezain⁽¹⁾ aundiena, eta orain errege-ordea zanak agertu jakien, eta atzera egin bear eben Nafarroako erregeak.

Zisnerosek, koronel Billalbarekin Nafarroako gaztelu, eleiza ta dorre guztiak moztu ebazan, ainbat nafar ilda ta ereineko lurra kiskildu ondoren.

-Triskantza au eginda, Villalba koronelak Zisneroseri idatzi eutson: **Navarra está tan baja de fantasia, después de que vuestra señoría reverendísima mandó derrocar los muros, que no hay hombre que alce la cabeza sobre ellos**.

1.516ko Epaillaren 7an I Karlosen errege aolkulariak, berari esaten eutsoen, Nafarroako erregetza ostera emon edo itzuli egiola berezko erregeari.

Aragoiko Alfonso Zaldubako gongotzain edo artx-apezpikuak baiña, bere ugazanai I Karloseri eskatu eutson: **Nafarroako jabetzari eutsi dagiola, euren laterriaren babeserako bere zainpean, Auñamendiaren igarobide guztien giltzak eukazalako**.

1.517ko urtearen Iraillan Zisnerosek bidera urtenda, Gaztelako erregetzan Igoa ta Alemaniako erregetzan Vna izan zan Karlos onartzera joan zan.

1.517ko urtean Azaroko 8an, Zisnerosek ez eban ikusi baiña, Roa, bideko errian il zalako 81 urte eukezala.

1.518ko urtean II In Enrikek Montpelierren, ostera saiatu zan Gaztelako I Karlosekin Nafarroaren Ego-aldea askatzen, eta alperrik zala ikusita, gudarako asi zan antolatzen.

Nafartarrak, ostera aupatu ziran borrokarako, Noainen 1.521eko urtean Bagillaren 30ean guztiz apurtuta geratu ziranak.

-Andik aurrera, espainaren Igo Karlos, Alemaniako Vn ta Nafarroako IVn errege izango zanaren eskuetan geratu zan dana.

-Onak, Beenafarroakoak bertan itzi edo ukatu ebazan, eta Auñamendiak berezko muga baten antzera geratzea lortu eban.

Emen argi ikusten dana, erregeak elkargokoak izan arren, azpikeriko joko baten bidez, erri-berezien sunsitutasuna gura ebela, baiña erri guztiak iltea lortu ezin leikezalako, alkargoan irau gendun Austriatarren erregetzaldi guztian.

-Denboraldi orreitan, euskal gizon emakume askori, apur apurka Madrilleko jauregiaren lorio-bideetan euskal izatasuna zatika jausten jakiela, **nortasuna galtzen asi ziran, batzuentzat atsegiñezko jokia izan zalako**.

1.517ko Otsaillan Nafarroako Kataliña, Mont-de-Marsangoko Urian il zanean, berak euki zituzen amalau seme-alabetatik, sei bizirik egon ziran.

Nafar erregeak, gazteak ziranean, Madalena amamak betetan ebazan erregeen-ordezkoak, erregearen aita Albret eko Alano baiña, jaurkintzagaz jabetu zanean, gauzak txarrera okertu ziran. **Ez zan gizon ona, diru-zale, andi-nai, arroputz eta aldakorra izan zalako**.

(1) Fedezain = inquisidor.

5. 20. *Oarpen labur bat.*

Begitu zenbat bearrezko etenak egin bear izan doguzan Ludi edo Europako edesti onetan, Goiko Jaunak ipini euskuzan berezko legeetara bideratu gindezan, eta beti artu doguz Erromatar Merkantil Katolikotasunaren urrezko zekorra gurtzeko bideak.

Orregaitik, Euskaldunen artean beintzat, beti zaindu doguz, Goiko Jaunaren agindutako bidetik, dirdai agertzen jakuzan Berezitutako Legeak, eta eurekin lortu, askatasunezko demokraziaren baitak.

Norkeriz ezarri ziranak baiña, jaramon egin barik, or baztertu edo pikutara bota ebezan errigizartearen eskubideak, erregearen artekaritzak eta bizitzeko bear doguzan izan-gaitasunezko demokraziaren zentzu on guztiak, erregearen al-osokerira ta katolikotasunezko batzangotasunera bideratzeko.

Emen gagoz euskaldunak, gure arbasoak lortu eben demokrazizko baitari eutsiten, demokrazi ortan ikusten dogulako Jaungoikuaren Lege Bidea, eta konturaten garelako bide orreri eusteko jaio giñela, Goiko Jaunarengan ziñesten dogulako.

Europa osoaren errigizartea dago norkerien legez ezeren ardua barik, 325eko urtean Ni-zeako eleiz batzarrean ziñezkintzatutako legeakaz, arduraren zentzutik atara euskuelako, sortu ebazan sasi-legezko-agindu orreikaz, euren agindutara bizi gaitezen.

Ez ote da ordua konturatuteko, berezitasunaren borroka orretatik urten egin bear dogula, Europa ta Mundu onetako errigizarte guztiak, Jaungoikuak baktzari emoten dauskuzan ordekaritzazko ardureak, askatasunezko demokraziz bete dagiguzan ?.

Ez dakik, gure artean eta Txinatik agertu jakun, ikusmenerako aibeste milla geikuntza bear dauazan begi aurrekoakin be ez dana ikusten, “*Koronabirus*” au, ez bada Jaungoikuaren oarkizun bat, Berak ipini ebazan lege kanpotik ibili ezgero, ezaziak nonai agertzen diralako.

Konturatuten gara ba... ,gure almen edo eskuetan ez dagoela iñungo irasletasunik ?.

5. 21. *1.789ko Frantziaren Iraultza.*

Orduko Frantzez Aberri Batzarra

Frantziko iraultza, errigizartearen jaurkintzarako bear ziran lege ta tresnerizko izan gaitasunak, euren almenezko asken mugaraiño eldu ziralako asi zan, errigizartearen bizitza, politikazko arazo andi baten biurtuz.

Eta norkeriaren sasijainkotasunean asmatu ziran katolikotasunaren aberritasunezko Erromatar kaisar batzango lege orreik beste aldetik, euren gogorkerizko aurrerakuntzan, Jaungoikua Berak Izadi oneri betiko bereztu eutsoezan legeen aurka, muga gogorrek aurkituta, zentzunbagekerian agertu ziran.

Orduko Europaren Mendebal onetako errigizarteak, bizi ziran al-osokerizko guzurretik egira aldatu gure naian, aurrera begituz ibili bear eben azkuntzazko bidea, erakundeen zentzuzko jaurkintz demokratiko, eta bakotzaren egizko ordezkartzaren arduraz gain, askatasun ta zuzentasunezko argi geiagoko ekintzak eskatzen ebazanetik agertzen ziran.

Norkerizkoaren katolikotasunezko abertzaletasun ori baiña, bere kolonizazioko batzango lanetan, errigizarteak euren kontrolpean eukiteko bidetik, ugertutako tresneri zar bat bezala agertu arren, katolikotasun batzangozko ameskeri orreitan aurrera egin eban, Jaungoikuak bereztasundutako gai oneri, ipini eutsoezan lege guztiaren aurka.

Eta artu emoneko ordezkartzari buruz, bizitzarako bear ziran arlo guztiko jaurkintzak, zentzunezko askatasun geiago eskatzen ebalako, Frantziko lurralde guztia, errigizarteen eta jaurkintzazko edo politikazko arlo orreik, arazo aundi baten biurtu ziran.

Katolikotasunezko aberkideen erlijioan Batzangotzeko eleiztar orreik be konturatu ziran, eta bildurraren itzurazko atzerakada edo oinkada bat emon arren, emendik aurrera, ta euren aolkularitzazko aintzindaritza inork ikusi ez dagian, euren norkerizko legeakin zirriborrotu egin ebezan ekanduzko aztar bide guztiak.

Errigizartearen esanetan sarri entzun da, “Kamaleoiaren aldaketetan ezarri zirala”.

Guzurrezkoa zalako itzurazko aldaketa ori, Frantzia gaur deitzen dan lurraldea, Frantzi katolikoa lez laterrituz, giza ta berezko errigizartearen eskubideen gainetik ezarri ziran jaurkintzazko baldintz barri orreikaz.

Eleiz katoliko ori be, bereztasunaren aurkako Laterritasun orreri arrazoa emoteko, bera be 1.929ko urtean laterritu zan, eta Mussoliniren eskutik gainera, euren agintaritzazko politikan, len ostonduteko esan doguzan atzerakadazko oinkada orreik, guzurrezkoak zirala, ziurtuko ba ziran bildur.

Vn Felipegaz asi ziran okertzen, eleizagaz jaurkintzazko arloetan euki zituzen artu emonak, eta VIIn Fernandogaz, guztiz apurtu.

“Zekula be, ez dana sortu”, katolikotasun aberkuntzazko eleiz ori, maltzurtasun aundiz, beti egon dalako, bere Faziztaren aldekoakaz.

Eta geroagoko espainolaren jaurkintzan edo politikazko arloetan ikusiko dogu, katolikotasunaren guzurrezko abertzaletasun ori argiago, adibidez:

“Europaren arazoa izanda politikazko arlo orreik, nork ote emon eutsoen baimena espainol guda nagusi aiei, erregeen agindu gainetik, Balentzian lenengo, eta gero Kadizetik, konstituziozko agiri orreik atara, ta 1.823ko urtean VIIIn Fernando erregeari indarraren keiñuz sinatuazo osetik, erdiugarte onen berezko erritarrai, gudaloztearen ekintzazko keiñuz, euskaldunak, katalanak eta galleguak katoliko-espainol laterritzeko ?.

Konturatu gaitez: orduko erregearen alosokerizko agintaritzaren gainetik ez zala egon inor, Nizeako Erromatar kaisertza ta Kristau tar eleizaren elkarteetik, Aita Santu ta beren aolkularitza izan ezik.

“Itxuraz beintzat, dan guztia, norkeriaren maltzurtasuna baiño besterik ez dalako izan, azpian benetako Joko zikin bat baiño, ez egoteagaitik”.

Orregaitik, errege-lege orrein gainetik, guda agintari aiei, nork emon eutsoen baimen ori jakiteko, ez da joan bear urrun.

Mundu onentzako, “Romano Godo mercantil Sacro-Santa-Cruzada-Nacional-Católico” lege orreik erabili dabezalako beti, 325eko urtean Nizearen eleiz batzarrean asi ziranetik.

Eta ez gaitez an aztu, 1.936ko urtean eleiz katolikoak eta Frankok euren espainol Katoliko Aberkidetzan Batzangotzeko, gurutzadazko Guda Sakratuen ikurragaz, indarrez zer egin euskun, euren lapurkerizko eta fazizta kontrolpean eukiteko, gaur ikusten dogun lez.

Oinkada luze bat emonda ta txori baten laburpeneko ikusiaz batera esan bear dot, Frantziko iraultzak, nai ta 50.000 gorako gizon-emakume buruak moztu arren, ez ebela balio ezer, ta ezertarako be.

Jaurkintzazko aldaketa guztiak egin ondoren, eta atzerauko legeen artean berrikuntza larregi eginda, Napoleonek, bere kañoiaren irudiz ta orrek euki eben garaipeneko eragipenagaz agertuz, lenengo *“Kontsul”* edo urte betearen denboran, Frantziko lurraldearen agintari nagusitza emon ba eutsoen be, bigarrenez, bere bizi guztirako emon egin eutsoela ikusten dogu, baita beren ondorengotasunerako be.

Orokorrezko aginte orren bidetik, berak, berentzat gure eban al-osokerizko kaisertza baten ezartzeko, ostera berrezkuratu egin bear izan ebazan XVI In Luisek euki ebazan alosokerizko lege guztiak, ta eurokin, Munduko gizadia ostera eroan, 325eko Nizearen kolonizatzailezko katoliko aberkideztaren erlijioan batzangotu gura euskuen lekura.

Eta Jaungoikuak Izadi oneri bereztu eutsozan lege guztien aurkako bidetik, giza bidearen oarrez edo azturaz bereztu ziran erri-gizarteko eskubideen aurka, norkerizko legeen artean ezarri euskuen ostera.

Napoleonek, erdiugarte onetan egin ebazan guda ekintzak alboratuz, goazen, ia zer sortu zan, bai ta zertarako sortu ziran leenengo, bigarren eta irugarrengo karlistaren gudak, eta zer izan zan Frankok egin ebana Katolikotasunezko aberkideztaren sakratuzko gurutzadaren borrokagaz, Hitler´ek Europa ta Mundu osoa menpetzeko´en, Ego alde edo atze aldea babeztuz, ostera mundu osorako, katolikotasunezko aberkideztza lortu naian ibilita.

5. 22. *Karlisten iru gudak.*

Lenengo borrikari, 1.833-1.839ko urte bitarteko karlisten leen gudari ikus arin bat eginda, eta bigarren guda edo 1.840-1.872ko urte artean egin zan gudari ikutu barik itzi ondoren, 1.872-1.876ko irugarren edo ta askeneko karlisten gudan egin ziran saldukeriak gogora ekarriaz, betiko katolikotasunaren aberkideztan kolonizatuta geratu gindezan, Franko´ren santu ta sakratuzko gurutzadaren guda alegiñak, gaiñetik begituta, eta Europa ta Mundu onetarako artu ziran erabagiari erantzun labur bat egin ondoren, Onaindia ta Bazeta´tar Aita Santiri emon bear dautzazan adierazpenakaz amaituko dogu.

- Leenengo karlistadaren guda.
- Bigarren guda, or izten dogu, gudaloztearen zapaltasuna aipatuz.
- Eta 1.872-1.876ko urte arteko irugarren guda onetako saldukeri galantak ikusten doguz, X ta XIgarengo Euskalerriko Edestiaren ataletako lekuan agertzen dauan lez.
- Franko´ren alegiñak, espainitar katoliko aberkide izenean batzangotzeko, egin eban sakratuzko gurutzada santuaren gudagaz.
- Europa ta mundu guztian, orduan artu ziran erabagiak, zelangoragipenak eukiko ebazan gaurko legezko araudietan.

g) - **Onaindia ta Bazeta´tar Aita Santiri** emon bear dautsoten erantzuna, biok artu gendun erabagi bidetik.

- Euskaldunak, espainolaren ondorengo guda orretan egoteko, leen jakin bear doguna, gudalozteen agintari aundiak, Napoleonen guda ostetik, eta Erdiugarte onen lurra espainitarren laterrizko izenean, katolikotasunezko aberkideztaren erlijio sakratuan batzeko, Euskaldun, Katalan eta Galleguak, kontuan artu bage egin ebela, arik eta 1.810eko konstituzioagaz asirranetik, ta 1.823ko urtean, katoliko aberkideztan batzangotzeko konstituzioaren aldeko gudal

nagusiak, VIIIn Fernando, agertu eben konstituziozko legepean sartu ebenean, or amaitu zirela, erdiugarte onen lurraldeetan, berezko errigizarteak Foru legearen jendekuntz ta nortasunezko izatazunekin, euki ebezan eskubideko askatasunak, guda indarrez menperatu ebazala.

Noren eskubideakin baiña ?. Nork, emon eutsoen eskubide ori?.

VIIIn Fernando il zanean, Euskaldunen aukerea Foruak berrezkuratzeko, espainitar VIIIn Karlos Maria Isidrorekin agertu jakun, eta guk lagundu egingo geuntsola IIIn Isabelen aurkako erregeen ondoriozko borroka ortan, gure Foru-Legeak babestuaren truke.

Ez ebena balio ezer, saldukeri galantakaz amaitu zalako karlisten leenengo ekitaldi au, Marotok, karlisten bost general nagusi, Lizarrako Puy´ren baseleiza ostean il ondoren.

Sortu zana.

1.839ko urtean Otsaillaren 14an, Maroto ta Esparterok antolatzen asi ziran 1.839ko urtean, Bergaran ospatuko ziran egiunezko alkarrizketak.

1.839ko urtean Otsaillaren 17an, Maroto Lizarran sartu zan bere gudalozteakaz, eta gaba orretan, Garzia gudal karlista nagusia arrapau eban, Lizarrako ate baten, apaiz jantzita iges egiten egoala.

1.839ko urtean Otsaillaren 18an Marotok, Garzia, Sanz, Gerge ta Yaniztar Juan Antonio, Karmona brigadierra ta Uriz intendentziako arduradun karlista gudal nagusiak, Esparterogaz eukiko ebazan izketaldi orrein aurkakoak ziralako, eta gudalozteak beren aurka matxinatzen ibili ziralakoen aitzakiagaz, bostak tiroz ilteko agindua emon eban.

Marotok, Vn Karloseri bere maltzurrezko joko ostonduteko, ez eutson esan ezer, zelan ilketa orreik egiten joan zala, bestela, epaiketaren bidez bere azpikerizko joko ori agirian gertatuko zala jakin ebalako, eta gudal nagusiak aske itxiz gain, bere lagun aundia zan Esparterogaz saldukeriz, espainitarren alde ibili ziran egiten bakezko alegiñak, utsean geratuz, bere bizia be dangilizka geratzen zala, kontuan artu bear izan eban.

Orregaitik, eta Vn Karlosen bigunkeriaren aurrean jauntxu agertzen zalako, gudal nagusi orreik judazkeriz, ezeren epaiketa barik bialdu ebazan eriotzera.

1.839an Otsaillaren 18an Marotok, Lizarrako “PUY” Baselizaren orma ostera eroanda: Gerge, Garzia, Sanz, Uriz eta Karmona Karlosen gudal nagusiak tiroz il ebazan bostak.

Bertan dago burdiñezko oroipengarri bat euren omenez.

Eta Lizarrako illerrian, gudal nagusien arrillobian dagoz euren gorpuk obiratuta.

Arrillobi orreitan ereñoztatuko gurutz azpian ta liseko lora artean burni xafra bat dago Nafarroako antziñatar edo tradizio zaleak idatzita:

“Dios, Patria, Rey. A los Generales Carlistas Garcia, Sanz, Guergé, Carmona, Uriz, fusilados por el nefasto Maroto en este sitio, el 18 de Febrero de 1.839. Dedicán este piadoso recuerdo los tradicionalistas de Navarra. R.I. P.”

1.839ko urtean Otsaillaren 20an Marotok eskutitz bat bialdu eutson Vn Karloseri, sortu ziran gertakizunak, beren erara onartu egiezan.

1.839ko urtean Otsaillaren 21ean, Vn Karlosek, azpi-suge edo saltzaille bat zala asarre salatuta, Maroto kendu eban bere agintaritzatik. Maroto baiña, egoeraren nausia zan, eta Vn Karlos ez zan gauza izan, Maroto bere lekutik kentzeko.

1.839ko urtean Otsaillaren 24an Vn Karlosek, agindu baten bidez ostera izendatzen dau Maroto gudal nagusi lez, eta Zaratiegi ta Elio gudal nagusiak askatu ondoren, Marotoren aurka egon ziran gudal nagusiak, Frantzira erbesteratzea egin bear izan eben, ta ortik aurrera, euren arteko zalantzak, gogortzen asi ziran.

1.839ko urtean Otsaillaren 25ean Maroto, Vn Karlosen aurrean aurkeztu zan, ilketaren gora beran, ezer aitatu barik.

1.839ko urtean Epaillaren 3an Marotok, ostera salatzen dauz erbesteratuta egon ziran gudal nagusiak, eta berak jakin ez arren, bertan be eukezan bere aurka asita, egon ziran gudal nagusiak.

Gertatu zan dan guztia, Marotoren maltzur eta saldukerizko jokoagaitik sortu zan.

1.839ko urtean Jorraillaren 17tik Loraillaren 13ko egun bitartean Kantabrian, Ramaleseko bo-
rroka. Maroto izan zan karlista gudaloztearen agintari, eta Liberal gudaloztearena, Espartero.

Liberalaren indarrak bikoiztu egiten ebazan gaiñetik karlistarena, eta laukotu egingo ziran, Ma-
rotok, 17 batalloitik 8 bakarrik ibili ebazalako.

Geiago, Guardaminoko gaztelua babesten egon zan Karreras gudal nagusi karlistari, Marotok
borrokan asi orduko, etsaimentzeko agindu eutsonean.

1.839ko urtean Jorraillaren 27an karlistentzat ain garrantzi andikoak izan ziran Moro ta Mazo
mendi bizkarrak, Marotok, aurkako aletin aundi barik itzi eutsezan liberalai.

Gero gogor borrokatu ziran euren gazteluak zaintzeko, baiña atzeratu bear izan eben karlistek
kalte aundiekin, Guardaminoko kañoien babesera.

1.839ko urtean Loraillaren 8an Esparterok goizetik, Guardamino ta Ramaleseko gazteluak era-
sotzen dauz, arratsaldeko lenengo orduetan barrura sartuta. Berton egon ziranak baiña, sua emon eta
iges eginda, utzirik egon ziranak.

1.839ko urtean Loraillaren 11n Karlistek, Bizkaiaren Karrantzako ibarrean euken aurkako mu-
gatik, alde egin eben. Gudari karlistak bitartean, saldukeria egon zala asi ziran gogoratzen, eta gaur
badakigu egia zala gudari karlistak susmatzen ebana.

A ta guzti borroka gogorra egin eben, alde bietatik 2.000 illak egon ziralako, baiña karlistentzat
borroka au asko esan gura eban, Guriezon kañoitegiko labak galdu ziralako, eta Kantabriako bideak
moztu eutsoezelako.

1.839ko urtean Loraillaren 13an Guardaminoko gaztelua inguratuta geratu zan, ta Marotok,
bertan egon zan Karreras zuzendariari aginduta, liberalari etsaimendu eutsen gaztelua, eukezan guda
tresneri guztiagaz, ta liberalak arrapau ebezan gudariak, karlisten aldera bialdu ebazan, baldintza one-
kin: Gudari aiek, ezin ebela izkillurik artu, arik eta eurak, beste ainbeste gudariekin truke egin arte.
Karlistek, Gordejuelan galdu ebezan Molinarreko gaztelu eta Guriezoko kañoigintzak.

Espainako gortekoak Esparterori, garaipenezko ekintza onen guztiagaitik *“Garaipeneko Dukea”*
izendatu eban.

1.839an Loraillaren 19an Muñagorrik Auñamendiak aldatuta, Urdaxeko gazteluagaz jabetzen
da denboraldi baten.

1.839an Loraillaren 22an Marotok, antolaketetan asi zan, Frantziako gobernuak, gudalozte bien
artean, artekaritzazko ardurak artu egiazan, eta onen erantzuna ez ebalako on artu, inglesen billa asi
zan, eta Uztaillaren 20an Lord Hay ´ekin lortu eban artekaritza ori.

1.839an Loraillaren 29an Esparterok bere gudalozte aundiekaz, Balmasedan sartzen da.

Argi dago, emendik aurrera eta bai ariñago be, ez ziralta geiago borrokatu bear, Vn Karlosek baiña,
bere gudalozteetan indar aundia eukela ikusita eta ainbeste urte borrokazko alegiñean ibili ondoren,
zalantza aundiak euki ebazan bere barnean.

1.839an Bagillaren 28an, Luis Felipe erregearen izenean, Soult Frantzez mariskala ipini eben ar-
tekarri lez, V. Karlos eta bere emazte Beirako Dukea Espainako erregetzari ukatuta, eurak gura eben

erbesteko etxe baten bizi zitezten, eta eurak uzte au ez ba eben onartzen, Espainako kondea ta Cabrera guda nagusiak sinatu egiezala erabagi oneik.

Beste txatal bat be euki eban agiri onek, Maria Kristina erbesteratu, eta bere alaba In Isabel Karlosen seme nagusiagaz ezkondu Espainako errege zitezten, Euskalerriko Foru Legeak 1.830eko urte aurretik euki ebazan jabetasunak beti lez itxi, eta gudari karlistai euren maillakin, Espainako gudoztoetan lerrokatzeko, almena emoten ebana.

Elkar izketa oneik eta gero aipatzen diranak, ez eben euki aurrerakuntzarik, Espartero lenengo eta Espainako gortekoak Euskalerraren menpetasun atzean ibili ziralako.

Eta egizko arrazoiaren aurka, saldukeri ta indar bidetik alan gertatu zan, indarkeriaren keiñuagaz eta guzur ta amarrukeri utsekin Esparterok, Euskalerrria menperatu ebalako.

Gaurko Euskaldunak, gaiñean daukagun indarrezko guzur aundi ori da, Europaren aurpegian egia aurkeztuta argitu ta garbitu bear doguna, Euskaldun lez bizi gura ba dogu.

1.839ko urtean Uztaillaren 20an Marotok, Kantauriko itsas inguruak zaintzen ebazan Lord Hay itsas untziren kapitaiñagaz berba egiten dau, Diego de Leon karlista guda nagusiak Elliot'en ituna apurtu ebaa aitzakiarekin, gudoztoe bien artean Ingelesaren bitartekoa billa ibili zalako.

1.839ko urtean Uztaillaren 20an Esparterok, Urkiolako San Antonio artzen dau, karlistai atzeratuazota.

1.839ko urtean Uztaillaren 29an sortu zan Espartero ta Lord Hayen arteko elkarriketa, onek Esparterori aurkeztuta Marotoren adierazpenak.

Esparterok on artu ebazan Marotoren eskeintzak, baiña Esparterok, "espainitar jaurkintzan aurkeztu ta gero" esan eutson. Eta espainitar gortekoen erantsuna: Karlosen gudoztoeak, Isabelen ama Kristinaren aginpean geratzen ba ziran, erantzun da.

Alkarriketa oiek, karlista gudarien belarrietara eldu ziran, eta Bera, Lezaka ta Urdaxen, Marotoren aurka matxinatu ziran.

1.839ko urtean Dagonillaren 19an Vn Karlos bera be saldu ta aurkeztu zan lez, Maroto bere agintaritzan be legeztu egiten dau.

1.839ko urtean Dagonillaren 22an Espartero Durangon sartzen da, eta alkarizketak azten dira, alde bietako guda nagusien artean.

1.839ko urtean Dagonillaren 24an Maroto, liberalaren guda nagusi Zabalagaz alkartzen da, Esparterorekin berba egin gura ebaa. Eta Marotok, bere guda nagusiekaz berba eginda, Vn Karloseri esan eutson, zelako asmoak euki ebazan.

1.839ko urtean Dagonillaren 25ean, Elgetan, errien agintari ta guda nagusiekaz egin zan batzarrean egon zan Vn Karlos, eta an inguruan egon ziran gudariai lenengo gazteleaz eta gero beste bateri aginduta euskerara itzultzeko, berba egin ebanean, Marotok gudariai keiñua eginda, gudariak Maroto ta pakea asi ziran aldarrikatzen, eta Karlos laguntza barik ikusi zan ezker, Lekunberrirantzta iges egin eban.

1.839ko urtean Dagonillaren 26an Abadiñoako San Antolin basilizaren izketaldian, euki eben lenengo ikuste Maroto ta Esparterok.

Eta elkargoaren baldintzak idatzi ziranean, iñork ez eban siñatu gura, Maroto izan ezik.

Agiri onen zentzuak, Foruen baieztatzea, ta espainitarren aberriko legeakaz adoztasunean etorten ba ziran: "*Sin perjuicio de la unidad constitucional de la monarquía*" esan gura eban.

1.839ko urtean Dagonillaren 27an izketaldiko arremanak apurtuta, Marotok, parkamena eskatu eutson Vn Karloseri, ta gudoztoeen prestakuntza agindu eban kristino gudoztoeren aurka.

De la Torretar Simonek baiña, Bizkaiko gudari-taldearen guda nagusiak, ez eban onartu agindu ori, eta or erabagi zan, gudaren amaiera.

1.839ko urtean Dagonillaren 28an Marotok, iñoren laguntza edo baimenik gabe, de la Torretar Simon guda nagusiarena izan ezik, ontzat artu eban Bergaran egingo zan elkargoa.

1.839ko urtean Dagonillaren 30ean Marotok, gudaren amaiera aldarrikatu eban.

1.839ko urtean Dagonillaren 31n, Bergaran alkartzen dira Maroto ta Espartero, eta saldukerizko besarkada ondoren, Esparterori emon eutsoezan bost batalloi gaztelar, iru gipuzkoar eta Bizkaiko zortzi batalloi, Espartero bere aldetik, Foruak zaindu edo eraberrituko eba eskeinduta.

Baitzeko berba orrekaz, gure *“Foru Lege”* edo *“Lege Zarrak”* espainitar gortekoaren naikerizko borondatean geratu ziran, eta Espartero bera izan zan lenengoa, bere espateagaz Foru Legearen buruak moztuko ebazanak.

1.839ko urtean Iraillaren 3an Bizkaiko Aldundia, Elorrion oraindiño zortzi batalloi egon zirala-ko euren izkilluak emon gura ezean, Durangora aldatu zan, Aretxabala guda nagusiaz Foruaren gora beran berba egiteko,

1.839ko urtean Iraillaren 4an, Dalloko apaiza bere gudariakaz, Poblaziñoko errian errendatu edo etsaimendu zan, Bergarako egiune derrigorrez onartuta.

1.839ko urtean Iraillaren 10ean, Nafarroako Aldundiak aldarrikapen bat egiten dau, sasi gudan ibili ziran taldeak aienatu edo ezereztu zitezen, garaitzaille guda nagusi *“Garaipeñaren Dukea”*, espainitar jaurkintza eta askatasunaren Foruko lurraldeen artean, artekari lanetan ibili zalako, Foru Legeak, euren legean babestu edo eraberritzeko geratu zan.

1.839ko urtean Iraillaren 14an Vn Karlosek guzti au ikusita, borroka uztea erabagitzen dau, eta Dantxarineatik oraindiño leial eukezan Arabatar ta Napar gudariek, Auñamendiko mugatik, Frantzira aldatu zan.

1.839ko urtean Iraillaren 25ean Araban, Bergarako egiuneagaz babestuta, Gebaratarren gaztelua errendatu edo etsaimendu zanean, amaitu zan Euskalerrri ta karlistaren alde geratzen zan azkeneko zain tokia, Euskaldunak euren etxeetara joanda. Eta Katalanak izan ziran, Karlosen ikurra borrokan eroan ebena, 1.839ko Dagonillatik 1.840ko Bagillararte.

1.839ko urtearen Urrillan, Euskalerrria gudariz beteta itzi ondoren, Espartero 44.000 gudarigaz, Zaldubara joan zan, bere gudaletgia Mas de las Matasen ezarrita.

1.839ko urtean Urrillaren 25ean eldu ziran Euskalerrria gure eraberritutako *“Foru Legeak”* bere txatal baten esaten eban araubide onegaz: *“Sin perjuicio de la unidad constitucional de la monarquía”*. Eta beren bigarren idazkunean, gure *“Foruak, Espainako erreinuen orokorrezko konstituzio edo iraspenagaz egokituta”* esaten ebana.

.- Bigarren guda, or izten dogu, gudaletzearen zapaltasuna aipatuz.

1.840ko urtean Urrillaren 12an Esparterok, Maria Kristina beren errege ordegotzatik kenduta, Espainako jaurkintza artzen dau, eta ortik aurrera gure Euskal Foru Legeko zauriak, zabaltzen asiko ziran.

1.840ko urtean Abenduaren 15ean espainitarren bitarteko agindu batek, Euskalerrriko mugak, Ebro ibaitik, Auñamendietara aldatzen dauz.

1.841eko urtean Urtarrillaren 5ean errege agindu batek, gure *“Foru Pasaia”*, ezereztuten dau, Euskalerrria, espainitarren gobernuko erabagi ta agindupean ipinita.

1.841eko urtean Dagonillaren 16an espainiako jaurkintzak, Nafarroako Aldundiren baimenagaz, 1.839ko urtean Urrillaren 25ean sinatu ziran egiuneko legeari ezeren jaramonik egin barik, lotsagarizko *“Ley Paccionada”* ezarri eutsoen nafartarrai.

1.841eko Urrillan, Bizkaia, Gipuzkoa, eta Araba Esparteroren aurka, O'Donnellen matxintasunari lagundu eutsoen, Muñagorri be ilda, bere goiko kondairan esan doten lez, eta Espartero garaipenduta, ez eban galdu, aurkeztu jakon aukera ori, **1.841eko urtearen Urtarrillako 29an, gure Foru Legeak** ezereztuteko.

Zazpi urteko guda au olan amaituta, Maroto ostera be artu eben kristino gudalozteetan, guda buru nagusi lez, eta Marotoren etxeko kondea izendatu ondoren dirutza aundiakaz batera, Txilen bizi dagian, etxe-bizitz eder bat be emon eutsoen.

Maroto ta Isern´tar Rafael, ta Espartero´tar Baldomeroren, katolikotasun aberkidetzazko aolku aldetik, ta geien karlisten guda nagusi Zumalakarregi il ebenetik, argi aundiagoaz ikusten dira, batez be, maltzurutasun aundiz egon ziran saldukerizko jokuak, eta argiena, Zumalakarregik Vn Karloseri eskeini eutsoenean, Madril arrapetan joateko, Bilbo inguratzeraz joan barik. Zumalakarregik argi euki ebalako, Madril arrapau egingo ebalaz, eta beragaz borrokaren garaipena.

Nungo aolkularitza artuko ote eban Vn Karlos´ek ?.

Katoliko aberkideen eleiztarrak, or egon ba ziran alderdi biekaz bete betean, euren TE-DEUM ugari ta euki eben siñespen itsu orregaz bata bestien kontuetan sartuz egonda katoliko aberkidetzak ezartzeko, eurak gura eben, katolikuzko aolku aotik baiño.

5. 23. d) .- Eta 1.872-1.876ko urte arteko irugarren guda onetako saldukeri galantak ikusten doguz, XIII In Euskalerriko Edesti onek, bere lekuan agertzen dauan lez.

1.872-1.876ko urte bitartean egin zan irugarren edo bigarren guda nagusi ori, Italiako Saboya´tar Bitor Manuelen seme, Saboya´ko Amadeo, espainitar errege aulkian ipini eben orduan, Borbon´tar VII In Karlos Mariak, Vn Karlos Maria Isidoren loba zanak, erregezko ezar leku ori eskatu eutsoenean.

Eta borroka au, Martinez Kanpos guda nagusiak, urte bi ariñago XII In Alfonso errege aulkian ipini ebanak, Borboien leiñua, espainitar aginte bidean ipinita, Lizarra artu ebanean amaitu zan.

Ostean artu ziran erabagiak Euskalerraren aurka, gogorrenetariakoak izanda be, ez ziran amaitu, arik eta Frankok, katolikotasunezko aberkidetzaren erlijiozko gurutzada sakratu ta santua egin arte, ortik aurrera eta eziñ-ukatuko garaipena lortu ebanean, txarragoa izan zalako, onek katolikotasunezko aberkidetzaren jaurkintz fazizta ori, Erroma-Godo´tar goitik beragoko kaisar zigorrezko agintaritza gogor baten ezarri euskulako.

5. 23. e).- Franko´k egin ebazan alegiñak, Europa osoa, katoliko aberkide izenean batzangotzeko, bere katolikotasunaren sakratuzko gurutzada santuaren gudakaz.

Franko´ren borroka ta Munduko II In guda, borroka bat baiño besterik ez zan izan.

Eta Frankoren borroka, II In Munduko guda baiño ariñago egin bazan, ez zan gud antzeko(1) bat baiño besterik, Hitler´ek II In guda asterakoan, bere lepoak babestuta eukiteko espainitar ta italiarrakaz.

1.936ko urtearen Otsaillan, Kanarias´era bialdu eutsoen Franko´ri gudu-jaurleri nagusi lez, eta bost illabete beranduago Marrokosera aldatu zan egazkiñez, espainiako Errepublikaren aurka, matxinatuta egon ziran gudalozteen aurrean ipinteko. Eta espainitar babeseko ministruen elkarreak, izen aundien artean kokatzeko: “laterrien buruzagi edo nagusia izendatuz gaiñ, aize, lur, eta itsasoan guda nagusi” be izendatu eben.

1.939ko urtearen Jorruaillean, Frankori, Europako II In gudan ez zana sartuko, laterrien alderdibageko(1) gizona izendatu eban.

(1) Gudan ez zana sartuko, edo Laterrien alderdibageko gizona izendatu eben = al que denominaron como “no beligerante”, o, hombre neutral, o no adicto a nación dominante ninguna.

Guzur utsa izan zana, Franko´ren katoliko aberkide orreik, Euskal, Katalan, gaillegu erritar abertzaleen atzean ibili ziralako, arrapetan ebazan guztiak, alemanaren guda-biltzeko il tokietara bialtzeko alegiñean.

Bai ta, itsasora jausten ziran RAF´eko egazkiñen gidariak, auek be, guda-biltzeko il-tokietara bialtzen⁽¹⁾ ebazalako, edo ta ainbat tiros il ebazan lez, alemanen serbitzura ibilita.

Azkenerarte ibili zan orrela, bai ta gero ta gaur be, guda amaitu ostean, Alemaniatic atzerritu ziran agintari guztiak ostonduteko.

Katolikotasunezko aberkidetzaren alosokerian batzangotzeko alegiñean jokatu ezkeru, Euskalerriko edestian ikusi dogun lez, berez, agertzen dira erigilletasunezko⁽²⁾ eritzi edo lojikazko arloetan, aurkako oldozmen naskagarri, edo nardagarriak.

“Berezko jendekuntza baten jaiokoak, oitura ta izkuntz batekoen sendimenduzkoak izanda, ardurun be bardiñezko edo, Goiko Jaungoikuen legezko azturazkoak senditzen dira.

Eta ortik agertzen jakie, sasi-jainko katoliko aberkidetzan batzangotzeko, norkerizko erri irasle edo kolonigille faziztai, aurkaritzazko iltzaillearen amorrutasunezko izatasun ori.

Argi ikusten da, katoliko aberkide fazizta orreik, aurkakoak izanda, euren norkerizko asma-keriaren kanpo direzan guztiak, gorroto aundian eukinez gaiñera, euren urrezko zekorraren alde biurtu daitezen gura dabela, ezereen begirun bage. Eta 325eko urtean Nizeatic, katoliko aberkuntz ori, eutsi ezinik etenbageko borrokan etorri ondoren, Frankok, ta beste kolonizatzailearen aldeko andinaiak ebatu eutsoen, gurutzada santu ta sakratuzko ikurra lez, eritizko zikinkeru guzti orreri.

Bai ta gero be In guda amaituta, ostondu ebazalako al ebazan aleman guztiak, espainiko ta ispanameriketako laterri zabaletan, aaztu barik, Euskalerru, Katalunya ta Galiziako lan tokietatik ostendutakoak.

“KoronaBirus” au, ez da izango, Jaungoiko, edo Berak Izadi oneri sustraitu Eutsoezan, Legeen ingurutik agertutako oarkizun bat, konturatu gindezan, guzurra oiñarrirituz, txarto edo lapurketetan, geiegian sartuta geudela esateko ?. Begitu zelan daukaguzen Izadi onen aize, hur eta urak. “Txar-rago, ezin leikelako egin j!”.

Dana dala, katolikotasunaren aberkidetasuna aurrera eroateko, eta berezko jendekuntzan jaiu ziran erriak aienatu edo suntsitu egiezan, or euki doguz 325eko urtetik 1.970eko urteen amarkadararte, etenbage, apaizak erriarrai atze aldea emoten mesak emoterakoan, eleizako gauza guztiak ez jakin gendun latiñezko otoizketetan, eta bai ta gure seme alabaren izenak, Erromatar Godo atzerritarren santoraleko izenak ipinten eta abar.

Ekontza guzti orreik, ez ba dira fazizten indarkeriak, edo berezkotasunez jaiotako erriaren aurka, kolonizazioaren menperatzailezko ekintzak, baten batek esangura daust, zer ote direzan ?.

5. 24. f) .- Europa ta mundu guztian, orduan artu ziran erabagiak, zelango eragipenak eukiko ebazan gaurko legezko araudietan.

Jaungoikuak Izadi au Beren Legeakin bereztu ebanetik, eta bereztasun orren bidetik sortuko ziran Errigizarteen jendekuntzari, guda nagusi edo gudu indarraren erasoakaz sortu ziran kolonizazioaren mendeko edo joputasunezko errigizarteak dan guztia euren kontrolpean eukiteko, maltzur ta lapurrezko araubideak sortu ebazan, daukaguzan diru-merkantil legedi orreik ipinteko, eta egi lez ezari ziranetik, eskubidebagea nun-nain agertuz, daukagun goitik berako agintaritzaren antolamendu guztia, maltzurrezko guzur orrekin ustelduta agertzen jakula ikusten dogu.

Edo ta, gaurko mundu onetan, baten bat arrituko ote jaku, guzurra edo lapurtzazko legedietatik, lapurrezko emaitzak agertzen diranean ?.

(1) Guda-biltzeko tokietara = campos de concentración. (2) Eriogilletasunagaz = facinerismo, o, fazismo.

Munduan, Europa osoan, eta espainitar lurraldean lapurrezko asmakizun onegaz batez be, Jaungoikuaren Araudizko Legetik kanpo kokatuz gain, ankanz gora ipini doguz, Jaungoikuak Izadi au, Bereztu eban almen guztietan, baita gizadiak bere baitan oiñarriz daukazan zor-eskubideen ardura guztiak.

Izadi onetan, nungo giza-semeari eskatulei jakoz, berak jaiotzatik daukezan ardurak zaindu dagiezala, Aita Santuak Nizean ziñezkintzatuz, bere uts-ezintasun bidetik, kendu ba eutsezan ardura guzti orreik ?.

Euskaldun, Katalan, eta Galiziarrek antolamendu au da arrazoiz, eta arrazoi guztiagaz, batera erasotu bear doguna, Europa eta munduan Jainkoak ezarritako berezko legearen zaletasunezkoak diranekin batera:

EUSKALERRIA, ETA MUNDU ONETAN, JAUNGOIKOAK BEREZTU EBAN LEGEAN JAI DIRAN ERRIGIZARTEKO ABERRIAK, EZ DABELAKO MEREZI, EDESTYTIK ZEAR, KATOLIKO EDO BESTE ERLIGIO FAZIZTAK EGITEN DAUTSENA, SASIJAINKO BATEN IZENEAN.

ERLIJIOA(1), JAINKOAREN LEGEPEAN EDO GALAK DAUKAN LEGEAKAZ ERKIDETZEKO ADA !!

SEKULA EZ, GUK ASMATUTAKO LEGEAKIN !!

EUSKALERRIKO SEME-ALABAK, ORALKARTU BEAR GARAEZERENAITZAKI BARIK, BEREZKOTASUNAREN ASKATASUNA LORTU GURE BA-DOGU.

5. 25. g).- *Onaindia ta Bazeta´tar Aita Santiri emon bear dautso ten erantzuna, Biok, artu gendun erabagi bidetik.*

1.979ko urte inguruan, beragaz asi nintzanean berebil gurdiko morroitasun lez, eta beragaz jakintzazko bideetatik asi ta ibili, itaun aundi bat agertu jakun biori, zital.

Aita Santi Onaindiaren itauna.

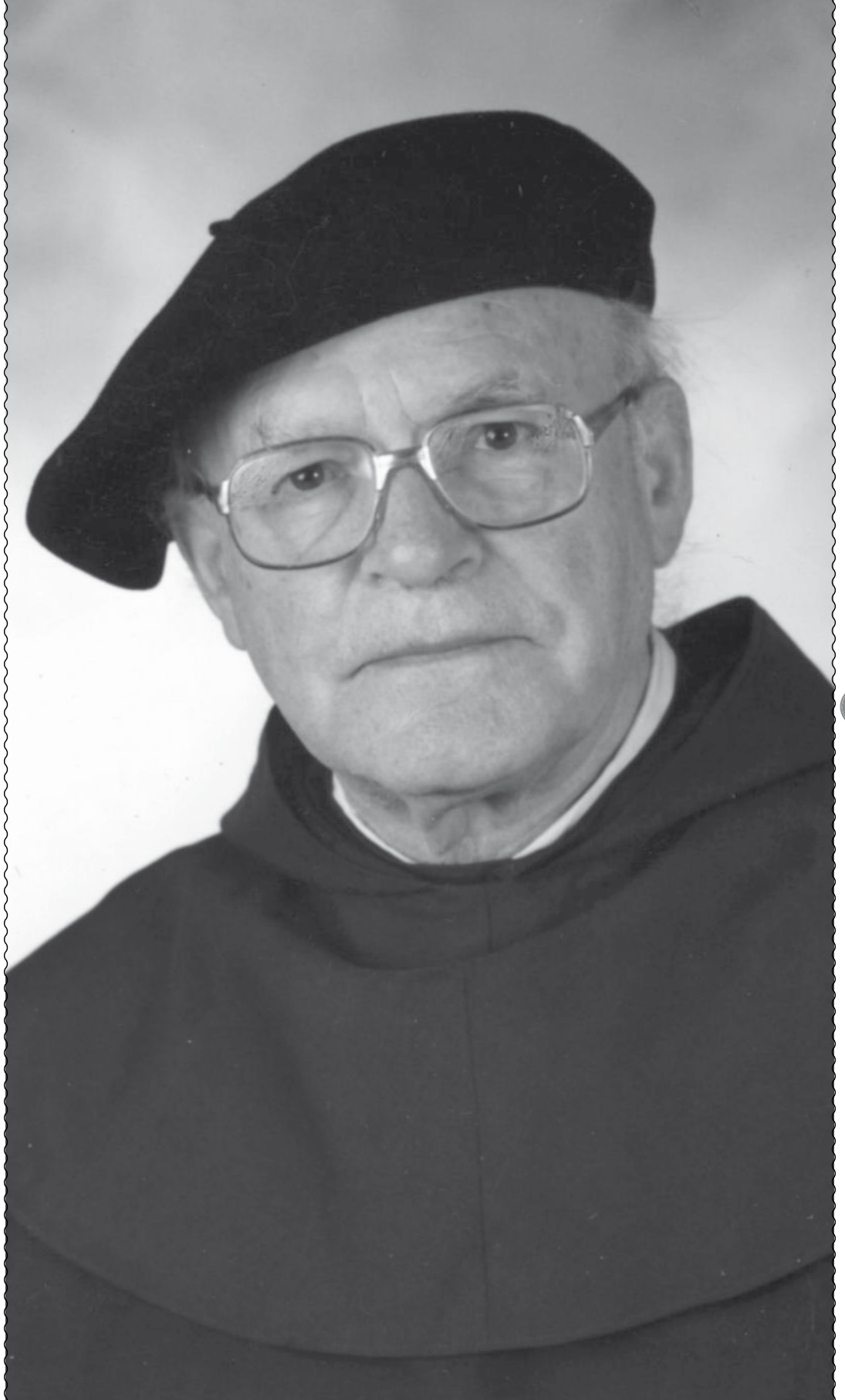
Zergaitik Euskalerriri: "bere sakontasunezko sinismenean, Kristau edo Katoliko eleizak, Inazio euskaldun Deunari, ia bera dan erdia zor dautsela, beste erdia Bitoria´tar Frantzizko euskaldunari, bere "errien arteko eskubideekin", ta gainera ainbeste millaka ta millaka euskal mixiolari lekaide, lekaime ta apaiz bialdutako atzerrira, bai beste ainbeste errirako, ta etxeko senitartean goigoizetik, ta eguerdiko otoizketak, illuntzetan, agurtza edo errosarioagaz amaitzeko, izan bada bere zintzo ta bakezko erri-bizitza, "nundik nora agertzen jakoz ainbeste aurkari edo etsai... ?.

Nire erantsuna:

Gu euskaldunok, Kristo aurreko milla urte askotatik, Goiko Jaungoikuaren sinismenean bizi gara beti, eta gure bizitzazko azturan, Berak bialtzen daukun baitaren esanagaz, zuzentasun guztiagaz gure batzarretan jokatuz, Bere berezko lege artean jokatuz alegiñ orrekin "Askatasunezko Demokrasi" aundi baten aurkitu gintzazan, gaur gure baitan orain be, bizi bizi eroaten doguna.

Eta 325eko urtean Nizean, lortu gendun Demokrazizko askatasun orren aurka, norkeriz, berezotasunaren aurkaritzazko katolikoaren aberkidetasun ori ziñezkatu ebelako, or gabiltz 1.695eko urtetan, odoljariozko borrokaldien sarrasketakaz, Goiko Jaunaren egizko legeak zelau ezarri.

Lar eraman onekua izan bear dau, gure Goiko Jaun ori, Bera ta Bere legeakaz, ainbeste denboran maltzur tasunez jokatuta, Berak bereztu ebazan araudi bidez, "koronabirus" au bakarrik botateko.

Ⓔ

Gaur sortu jakunagaz, adi ibili geinkez, aurrerantzean egiten doguzenakaz, Jaungoikua edo Berak ipini euskuzan araudizko legeak, ez dabelako txantxa geiagorik artzen, eta aurrera begira, Beren Legeakaz ardura ta zentzun aundiagaz jokatu ezik, ezazi ak, nun nai agertu leikezelako.

Onaindia ta Bazeta tar Aita Santiri erantzuna.

Aita Santi maitea: zoritxarrez, 325eko urtean Nizearen eleiz Batzar Nagusietatik daukaguz, etsaiezko eritzi guzti orreik "gure Etxe-barruan sarturik, gugaz bizitzen". "Eta okerrezko eritzi orreik aurrerantza eroanda, okerrezko sasijainkotasuna gurtzen".

ZER EGIÑ...?

Mundu onen jakin nagusietako erakundezkoak, kontuan artu bear leukez bereala, Jaungoiko Irasleak, Izadi au berezitetako, ipini euskuzan legeakaz jokatu bear dogula, Bere aginduz, guk bizitzeko bear doguzen guztiak, bertan ipini euskuzelako, janarizko gai-lur au, legeztu ondore.

Ondore labur bat Izadi edo Mundu onen jakintsuari.

-Itauna:

Mundu onetako Jaungoikuaren aurrean, nor ote dauka eskubiderik, jaiotako elburua, ikurra lez eroan dagian ?.

-Erantzuna:

Jaungoikuaren Ludi onetan, bi dira eskubide bakardun lez eroan leikezanak jaiotako izen orreik, ezeren zalantza barik: "fisika, edo giza-legez jaioten diranak" bai ta "giza legezko jendekuntzan jaioten diranak".

Bi orren aurkako, edo daukien eskubidetik kanpo norkerizko kolonigilletasunak edo menpeta-sunak sortu ezkeru, urrezko tzeorraren sasijainkotasunak sortzeko bakarrik balio dabe, eta zentzu orreitan jokatu ezkeru, askatasunezko irten bide guztiak amaituten diralako, lapurtzan ibilteko bakar bakarrik balio dabe.

ZELAN-KONPONDU,ARRAZOIZKO-LOKAZTI-ONEN ARAZO-ORREIK ?.

ZOR/ESKUBIDEEN ORDEZKARITZA, BEREZTASUNAREN LEGEZKO ARAUBIDEAK EZARRIZ, GIZA SEME GUZTIAK, EUREN ESKUBIDEKO ARDURAK BETE DAGIEZEN, BEREZTASUNAREN ZOR-ESKUBIDEKO ZENTZU ORREKAZ.

Egiaren garbitasun ta argitasunean ezartzea da, nire idaz lan onen amairu ataletan aurkezten doten alegiña, eta mozkin edo fruitu naikoa izango litzake neurentzat, Euskalerrri maite onentzat bear duguzan ekanduzko argitasunari, zeozertan laguntzen badautso.

5. 26. i) Zarate ta Belar tar Felipe neure karmeldar lagunari be eskatu neutson: ia ze eritzi emoten eutson lan oneri, eta emen bere erantzuna:

"Antziñatik, Bibliako liburu sakratuan idatzita dagozen berbak onek dira: "Orain Nire itza entzutun eta nire alkartasuna zaintzen badozue, neure-neureak izango zaree, erri guztien artean, lur osoa neurea dalako" (Urteera, 19,5).

Onek daukan deiari zelan erantzun eta jaramonik egin, aurrean daukagu, orain: "Erri guztiak, ao batez, auxe erantzun eban: Jaunak esan dauan guztia egingo dogu" (Urteera, 19,8).

Zuk, Pablo, egiazko lege sakratuaren abotsari erantzuna zelan emoten dan, emoten izan dan, erakutsi deuskuzu edesti lan bikaiñaren bidez.

®E

Zelan datorren gizakion biotzetara lege zaarraren zarata edo burrundada. Baiña zein gauza zaila ari bidea emoten eta argiz erakusten !.

Zure ekintza zaila eta beste aldetik txalogarria izan da. Nondik nora ibilita ihuntasunezko mamu eta piztiak aideratu dozuz !.

Batek baino geiago arrigarritutako ondorioak atarako dauz.

Argitasun pritzada oneek egunsenti barri baten aldera eroan gagizala, eta zuri besarkada aundi bategaz, on deizula beti.

Lagun bat.

Milla ezker, irakurle maite !!.

**JAUNGOIKUAK EZ DAUTSO GIZARI EZER EZAN, AURREAN
ARGI IPINI BAIÑO, BERAK BEAR DAUAZAN GUZTIAK, BIZI LABUR
ONETAN ZENTZUZ ETA BERE LEGEEN EKANDUZ JOKATZEKO.**

Bearrezko oar txiki bat:

Neure adizkide maite Egurrola' tar Iñakigaz berbetan egon nintzanean, zelan gure euskal anaitegi talde batek, Gernikako Arbolagaitik, Abendako Ereserkija aldatzearen gora beragoko adierazketetan ibili zirala esan eustan, eta nik esan neutson: Sabin eta Koldobika' Arana' tarrak, Bizkaitar elburuaren oiturazko eritziak, beti danik euki ebazala "JAUN-GOIKUA" ta "FORUA'kin". Eurak, "JAUNGOIKUA ta LAGIZARRA" gaitik aldatu ebena.

Eta Euskalerrriak daukan milla urte askoren zentzuan ipinteko, ez da ikutu txiki bat baiño besterik egitea, Goiko Jainko Sortzaillearen zentzuan ezartzeko aldaketa au.

Adibidez:

Gora ta gora Euskadi !

Aintza ta aintza

Bere goiko Jaun Onari !

Areitz bat Bizkaian da

Zar, sendo, zindo

Bera ta bere lagia lakua.

Areitz ganian "DOGUZ"

"(EUSKAL) FORU-LEGEAK" (Gure lagi zarrak)

Beti gure goi-buru.

Abeztu gora Euskadi !

Aintza ta aintza

Bere goiko Jaun onari !

SABINO:

Sabino gauza guztien gaiñetik, argitasun aundikua izanez, Goiko Jaungoikua ta Lagi-Zarraren sinismenekua zan oso, Euskal Aberkide guztiak, biotzez artu genduna.

Goazan ba, gauzak berak emon euskun ulermeneko argitasun aundienean izten, ondo baiño obeto eginda dagozelako.

Sabinok orduko denboratan, ez eukan beste biderik, 325eko urtean norkeri aundiakin Nizean, I Konstantino ta I Sibestre Aita Santuak sortu eben kolonizatzaillezko ta menperattzaillezko Katoliko Aberkidetzaren erlijioagaz bat izatea, orren eritzien kanpotik, iñork ez ebelako bizitzaren aukerarik euki. Eta batez be, **IZADI ONEN MILLA ASKOKO EDESTIAN JENDEKUNTZATU ZIRAN BEREZTU ta NORTASUNDUTAKO ERRIAK.**

*Atutxa'tar Paul
Zornotzan 2.020 urtean Jorruillaren 15ean*

Euskeraren Erri Akademia
Academia Popular de la Lengua Vasca
L'Academie Populaire de la Langue Basque

e-mail: aeuskerazaintza@gmail.com
www.euskerazaintza.org